

A fedőlapot Deák Ferenc készítette

BERDE
MÁRIA

TÜZES
KEMENCE

Az előszót írta és a függelékét összeállította
Molnár Szabolcs

Dacia Könyvkiadó
Kolozsvár — Napoca 1985

A LELKIISMERET TÜZES KEMENCÉJE

A Berde-életmű tengelyében az író nő küldetés-szerűen vállalt kedvenc témája áll: a férfi és a nő viszonyának örökké időszerű vizsgálata mellett az asszonyi lélek, érzelmvilág bemutatása, s a fonák-ságok feltárása a nők társadalmi, erkölcsi megítélésében. Berde feminista — a szó pozitív értelmében: a nők egyenjogúsításáért küzdő polgári mozgalom szóvivője, aki a nők munkához, művelődéshez való jogát, a család és a társadalom irányításában való részvételük jogát követeli. A szó helyeslő értelmét azért kell hangsúlyoznunk, mert Berde idejében sokan csúfolódtak a feminizmus törekvéseinek rovására, s többé-kevésbé joggal, hiszen a mozgalom sok tehetségtelen tollforgató nőt is szárnyára kapott, s a sok selejtes, idéetlen, érzélgős írás a mozgalom támadási felületét növelte. De Berdét élményvilága, műveltsége, arányérzéke, tehetsége valódi íróvá avatják, 3 megóvják az elsüllyedt nőirodalom túlzásaitól. Asszonyi írásai a nőemancipáció irodalmának világ-irodalmi eszményképei mellé állíthatók. Tiszteli idősebb kortársát, Kaffka Margitot, és tanul tőle. A Nobel-díjas Lagerlöf Zelmával való lelki rokonságát levelezésük tanúsítja.

Berde számos novellája és regénye ebbe a különös vitalitást, sajátos erőt sugalló klasszikus irodalomba illeszkedik. A nő függetlenedését, önállóságát, egyenjogúságát magasabb szintű kapcsolatok teremtetése érdekében követelő művészet sodrában fogal-

mazza meg Berde is feminista tételeit, amelyek kezdetben a nők művelődési jogára, majd teljes társadalmi egyenjogúságára, a közösségi élet minden szintjén vállalt aktív részvételük lehetőségének megteremtésére irányultak.

Több novellájában a szerelemnek telt színskáláját festi, és a nőt újszerűen ábrázolja. A Télutó (1928) című elbeszélésében az egyéni emberélet közösségi sorsba olvadását a szerelem és az asszonyi ragaszkodás teszi lehetővé. A Tükör (1919) a keleti misztikum gazdagságával színezett szimbolikus mese, amellyel Berde azt példázza, hogy csak a szépség elégtelen a két fél szoros kapcsolatához, a férfi nő nélküli magasba törése pedig hiábavaló, mert lezuhan, ha elereszti kedvese kezét. A Vargabetű (1923) című novellájában a leányanyaság vállalásának „szent szegyenét“ értelmezi pozitív tettként. Az Olajfa (1923) korosodó hősnője tudatosait szerzi még néhány évi boldogságát, s amikor az idő elmúlt fölötte, önként engedi el még fiatal férjét, visszaadva neki az ifjú természet jogait. Az Alul (1920) című novella festőtehetséggel megáldott hősnője is önálló utat választ, visszautasítva a gyámságot. Az önállóságot kereső nőnek ad igazat a Kifüstölés-ben (1923) is, ahol a megcsalt és tragikusan magára maradt menyasszony megtalálja az útját az életben saját munkájára és keresetére támaszkodva. Berde biztonsággal tárja fel a női lélek rejtelseit, s balladai tömörségű kompozícióba tudja sűríteni a nők lelki átalakulását. Molter Károly jegyzi meg Berde Mária Télutó c. novellás kötetét ismertetve, hogy „az emberiség egyik fele mutatja itt értelmét, praktikus készségét a világ elviselésére; öntudatuk, tetteik érezhető művészi agitációnak a női intellektus nagyobb megismerésére és értéke szerint való megbecsülésére.“ (Ellenzék, XLIX. évf., 124.) „A nagyszerűre képes asszony, ez az új,

ez az elhíttett, forró színekkel festett nőalak, az ön-maga életét gazdaságos szépséggel kormányzó egyén, aki az önuralomnak és önismeretnek merész portréja (..) sehol sem szólalt meg még így a magyar prózában.“ (Uo.) Még ha a Molter lelkesedésében van is némi túlzás, joggal állítható, hogy Berde kiváló elemzőkészséggel belülről vizsgálja a nők reagálását a különféle társadalmi ingerekre.

Ma már a téma túlhaladottsága, időszerűtlensége miatt (legalábbis földrésznünkön) ezek az írások távoliaknak, szokatlanoknak tűnnek, ha hiányzik belőlük a történelem evokálása, a sorsfordulók feszültsége. Ma már történelmi tudatunk időben megfelelő nézőpontját kell bemélnünk, hogy onnan ezeket a novellákat, regényeket az egykori valóság fájdalmasan égető és megoldatlan kérdéseinek tükréként lássuk. „Csak valóságérzékelésünk kronológiája — írja Baróti Pál —, mely az időrendbe az események súlyát is beleszámítja, csak az teszi régmúlttá azt az időt, melyben a nőkérdés, a női egyenjogúság kérdése (...) nagyon is valóságos társadalmi probléma volt.” (Az emberi minőség regényei, Utunk, XXII. évf., 23.) Egyik interjújában Berde az asszonyi témák választását így indokolja: „Nemzedékemnek még igen nehéz helyzet jutott a női törekvések kivívásában. Amikor érettségiztem, még akadt olyan professzor, aki az egyetemre iratkozó lányokat női szörnyetegekként emlegette. A társadalom előítéleteivel egyébként is meg kellett küzdenünk. A lánygyermeknek kibocsátása a család keretéből, akár rövid időre is, sötét gondokat okozott a szülőknek, és megvető lesajnálást váltott ki a kívülállókból. Saját-ságos lebecsülése volt ez a fiatal nőnek, sehogy sem akarta elhinni a világ, hogy egymagában is meg tud állani a talpán. Ennek a lehetetlen helyzetnek az átélése irányította írói figyelmemet a különleges női

kérdések felé. Másfelől csodálkozva láttam, hogy ennek a féltésnek erkölcsi háttere tulajdonképpen a férfit és a nőt megkülönbözteti. (Világosság, 1946. szept. 6.) Ennek a kettős erkölcsi szemléletnek a legkirívóbb eseteit tükrözik Berde regényei: a Romuáld és Andriána (1920), a Haláltánc (1924), A szent szegyen (1924), a Tüzes kemence (1936).

Berde Mária már a Bacsányiné Baumberg Gabriella művészetét elemző dolgozatában is (1912) a nő társadalmi helyét vizsgálja. A felvilágosodás kori költőnő férjéhez intézett levelének egy mondata — „a léleknek nincs neme!” — áll a Berde-tanulmány tengelyében. Számos írásában nagy asszonyelődök és kortársak életművét népszerűsíti, miközben felsorakoztatja bizonyosságait arra, hogy a fizikai különbözőségből nem következik semmiképp a nő szellemi vagy etikai alsóbbrendűsége. Tanulmányt írt Lagerlöf Zelmáról (Tíz arckép. Bp., 1932. 53—63.), Árva Bethlen Katáról (Világosság, 1946. szept. 16.), Lorántffy Zsuzsannáról (Előadás a marosvásárhelyi Kemény Irodalmi Társaság ülésén a 20-as évek elején), a székely asszonyokról (Rádióelőadás, 1936), sajtó alá rendezte és bevezető tanulmánnyal látta el Toldalagi Mihályné Bethlen Johanna Emlékiratát az 1848—49-es szabadságharc idejéből (1936), a felszabadulás után pedig a Dolgozó Nő-ben és a Szabad Szó-ban Negyvennyolcas asszonyaink címmel sorozatot közölt (1946—48).

A Romuáld és Andriána című lovaghistóriájában a nő kiszolgáltatottságának és a férfi erkölcsi felelőségének kérdése áll a középpontban. Az író által felvetett probléma — bűn és bűnhődés a szerelmi életben — hasonló a Tüzes kemence alapmotívumához: a szerelmi kapcsolatok meglazulnak, megtörnek a humánus törvényeit felforgató háborúk idején. A világirodalomból ismert középkori mese megfelelő formának bizonyult Berde regényében a férfi erkölcsi

felelősségének kimondására, a vérontástól, pusztítás-tól megcsömörlött, erkölcsi alapjaiban megrendült, ideáljaiban megcsalatozott ember bemutatására. A történelmen átütő asszonyi jaj a zsarnok korok ocsmányságai elleni általános emberi kiáltássá erősödik a regény lapjain. A Haláltánc alap gondolatában is ott van az asszony-regények végkicsengése: a nő és a férfi egymásnak méltó társai kell hogy legyenek, mert az igazi férfi és a maga asszonyiságában tökéletes nő egyenrangúak.

A szent szégyen és a Tüzes kemence a győzelmes női lelkierő krónikái. A hősnőknek meg kell vívniuk az ellenséges társadalom antihumánus előítéleteivel, az emberek közönyével, s végső soron önmagukkal, akikben óhatatlanul nyomot hagyott, előítéletté gyökerezett mások előítélete, s így le kell küzdeniük féltelmüket a fenyegető társadalmi számkivetettségtől. Erejük forrása önmaguk értéktudata, sorsuk ismerete és vállalása. Ezért győzheti le Villi a Tüzes kemencében a házasságát és egész életét fenyegető lelkiismeretfurdalást, amelyet az előítéletek és a neveltetéséből begyökerezett erkölcsi képletek indukálnak. Berdét a nő érzelmi, lelki szabadságának ügye foglalkoztatja ezekben a regényekben. A szent szégyennek már a címe is nyílt állásfoglalás, harsogása annak, hogy erkölcsileg magasabb egy szabad anyaság szerelemből, mint a leghiteőbb házasság, ha annak alapja nem a szerelem. A leányanyaságot asszony-szolidaritásból együttérzéssel „szent szégyen“-nek nevezi, holott a világ ítéletet mond a bukott lány felett, s felmenti a fiút, akin semmi nyoma nem marad a bűnnek.

Több mint tíz évvel A szent szégyen után írja meg Berde a Tüzes kemencét, amelyben a régi asszonyi kérdéskört tudása és tehetsége teljes fegyverzetében ostromolja. Más-más környezetben, más tár-

sadalmi viszonyok között élnek e két regény hősei, és bármennyire a társadalomábrázolás kitapintható igénye nélkül íródott ez a két regény, s a „társadalomfestés csak mint a lélektani ábrázolás immanens feltétele van jelen“ — teszi hozzá Baróti Pál —, A szent szégyen és a Tüzes kemence joggal sorolható a két világháború közötti romániai magyar irodalom legjobb társadalmi regényei közé. A Tüzes kemence a férfi és a nő viszonyának boncolgatásán túl, a regény 1967-es kiadását bevezető Jancsó Elemér véleménye szerint is társadalmi regény: „Az első világháborúnak a házasesetre és az érzelmi világra gyakorolt mély hatása s ennek sokoldalú művészi elemzése a regény fő értéke. A nemzedéki szembeállítás is természetes, hiszen a háború egyik következménye volt éppen a két női nemzedék érzelmi világának gyökeres elkülönülése, és később éles szembenállása. Európai problémát érint Berde regénye, de azt sajátos hazai társadalmi vonatkozásban veti fel, s keres rá megoldást.“ Jancsó Elemér álláspontját az író előző nyilatkozata is alátámasztja: „Két női nemzedéket kívántam szembeállítani — mondja Berde —, a nagyanyákat és az unokákat. Az első nemzedék az otthon zárt kereteiben nőtt fel, sohasem voltak erkölcsi kétségeik, a korlátok, melyek közé szorították őket, egyben támaszul és életmutatóul szolgáltak nekik. Velük szemben áll az unokák nemzedéke, akik éppen akkor kerültek a világháború törvényeket felforgató, szörnyű kataklizmájába, mikor még alighogy elhagyták biztosan megóvó otthonuk küszöbét. Rá kell jönnie hősnőmnek, hogy saját felelősségére folytatott életében is csak egy magasabb értelmű erkölcsiség teheti valóban boldoggá és szabad emberré.“ (Udvary Gyöngyvér: Berde Mária a Tüzes kemence problémáiról. Szabadság, 1936. nov. 15.) A Veronica Porumbacu Tüzes kemence-fordítását méltató Valen-

tin Taşcu a mű társadalmi regény voltát kérdőjelezi meg. „A Tüzes kemence — írja — mindenféle kompromisszumot elutasít, bár a hölgyírók szokott érdeklődési körén belül marad. Berde Mária regénye is szerelmi költemény, ahogyan az egész női irodalom az. Ezenfelül pedig erkölcsstani traktátus magvát is rejti, s ez bizony jócskán szigorú és puritán. A szereplők közti szokásos hatalmi harcok sem hiányznak. Ezek mind kedvezőtlen ómenek, s az írónőnek 1936-ban a Szabadság című lap részére adott nyilatkozata könyvéről sem túl szerencsés, ugyanis nemzedéki konfliktusra vezetné vissza mondanivalóját, pedig a Tüzes kemence a legjobb akarattal sem nevezhető társadalmi regénynek, hanem a törvényes és törvénytelen Eroszról szóló lélektani mű“ (Berde Mária és a női irodalom. Utunk, 1974. ápr. 12.)

A Tüzes kemence a megtévedt asszonyok regénye, s valóban kevésbé tekinthető társadalmi regénynek, több joggal mondható lélektani műnek. „Erkölcstörténet — mondja róla Schöpflin Aladár —, de a probléma lélektanilag sokkal bonyolultabb, mint erkölcsileg.“ (Nyugat, XXIX., 11. 1936. nov. 382.83.) Ha az idődimenziót szűkítve a háborúban megtévedt asszonyok regényének tekintjük, a világháborúnak a házaséletre és érzelmi világra gyakorolt bomlasztó hatását elemző műnek, akkor — mint a regény megjelenését lelkesen üdvözlő Szentimrei Jenő tartotta (Pásztortűz, XXII., 22. 477—78) — a Tüzes kemence Kuncz Aladár Fekete kolostora és Nagy Dániel Cirkusza mellé állítható. Jancsó Elemér a mű nagy értékének szintén a háborúellenességet tartja: „Ha nem is közvetlenül szól a háborúról — írja említett bevezető tanulmányában —, Berde regénye azért sorolható a háborúellenes művek közé, mert annak erkölcsi romboló hatását mutatja be.“ Kovács György is a mű háborúellenességét emeli ki legfőbb erény-

nek, mert a tájat, „amely jóllehet ezer kilométernyi távolságokra feküdt a vér- és borzalomáztatta harc-terektől, mégis a legkiheverhetetlenebb könyörtelenséggel tépték fel a gránátszilánkok“ (Független Újság, 1936. dec. 5), és ezt érzi az író fő mondanivalójának.

A két regényhős kapcsolatának lélektani építményét Berde több helyütt aládúcolja a halálhozó háború hatását összefoglaló közvetlen, nyílt ítéleteivel. „Miféle világot értünk — lázadozik Berde —, amikor ép és fiatal — oly nagyon fiatal! — életekre úgy kell néznünk, mint hálálfiakra, holott csak ötven-hatvan év múlva járna ki az értük való szüntelen szívszorongás. Miféle világot, amikor mint a tél előtti csipős hideg éjszakák a levelet, úgy sárgítja el a nagy, örök hideg előérzete az ifjúságot.“ (Tüzes kemence ...). Az egyén békéje, a családi béke és a társadalom, a haza, a világ békéje összefüggő rendszer. Ezt a gondolatot sugallja Berde regénye a béke hiányának sorstorzító rajzában. „Reánk a világ nagy halálárnyéka esett — panaszoja —, sötét hinterland volt színtere a legszebb örömökre hivatott éveinknek. Mint szemfedő alatt, úgy éltünk sokáig, amikor deledő napfénynek kellett volna ráhullani fejünkre.“ (Tüzes kemence ... I.)

A mintegy évtizedet átölelő cselekmény nem csupán egy banális házasságtörés krónikája, ezért érdemes röviden összefoglalni a fontosabb mozzanatait: Egy falusi udvarház jól megóvott, gondtalan világában a gyermeklány Villi szövetséget köt unokatestvérével, Palkóval, a gyöngéd, érzékeny fiacskával, hogy soha egymástól el nem szakadnak. Később Villi kinő a fogadalomból. Orvostanhallgatóként méltó társat választ magának, Imrét, a kollégáját. Kitör a világháború. A hadiházasság boldogsága rövid és sérülékeny. A fiatalokat a háború szétszórja. Imre fog-

ságba esik. Villi hazatér a nagymama öreg portájára, ahol a gondokat megosztva együtt igyekeznek a régi életmódot medrében tartani. Az árván maradt unokaöcs szelíden és szívósan ragaszkodik Villihez, ő nem nőtt ki a múltból. Minden vigasz és remény nélkül készül ki a harctérre. A fiú unokanővérehez való különös ragaszkodását nem sejtő nagymama szívtelenséggel vádolja Villit, hogy csak az önmaga bajával törődik, s a jóság egy morzsája nélkül bocsátotta el unokaöccsét a frontra. Palkó rövid időre még egyszer visszatér, s ekkor Villi valamiféle belső kényszer s a körülmények összejátszása folytán egy éjszakáját Palkónak adja. A fiú a fronton rövidesen elesik. Villi dolga teljes titokban játszódik le, viszont annál nagyobb botrány forr Szia, a falu szépe körül, akinek férje szintén fogságba esett, ő pedig éli világát a maga szerb foglyával. A háborúnak vége. Villi lelkét két súlyos teher nyomja. Egyik a gyanú, hogy unokaöccse maga kereste a halált, éppen rövid boldogsága miatt érezve, hogy pusztulnia kell a családból. A másik, lelkiismeretének parancsa, hogy férjének be kell vallania a vétkét. A találkozás pillanatában viszont a férj és feleség hamarabb talál vissza a szerelemhez, mint a vallomáshoz. Azután már késő lenne a kitárulkozás. Egy éjszaka megjelenik a faluban a „prikulics“. Előbb megugratja Szia szerb foglyát, aztán rátör a menyecske portájára, befűttet véle a kemencébe, és ráülteti a bűnös asszonyt az izzó kályhalapra. Kiderül, hogy a prikulics nem más, mint Nyikulica. Az elsősegélyt az orvosházaspár, Imre és Villi nyújtja. Villi a borzalmas bosszúállást látva tudni akarja, mi volna a férje ítélete az ő saját elbukásával szemben. Imre a maga sokat szenvedett emberségében feloldó ítéletet mond. Nyikulica is megbocsát feleségének. Villi évek múltával megkapja Palkónak egy megkésett üzenetét, amely igazolja,

hogy a fiú nem kereste a halált. A Villi lelkiismeretét gyermeke születése nyugtatja meg végképp.

A regény problémaképlete kettős: a háború eldurvította ember bosszúja a kikapós feleségen, s ennek hatása a másik asszonyra, akit őszinte vallomás széléig sodor az élmény, de elmulasztja a vallomást, s idővel mind győtrőbbé válik a „bevalljam vagy titkoljam“ dilemmája benne, s így a lelkiismeret hosszasan tartó tüzes kemencéjén megy keresztül, s ez alatt az író árnyalatonként fejt le a hősnő lelkéről az önvád-rétegeket.

A regény kompozíciója gondosan előre tervezett. Schöpflin Aladár a történet vonalvezetésének keménységét méltatja, mondván, hogy „Berde Mária szoros fegyelmet tart a mondanivalóval szemben, nem bízza magát ösztönre, pontosan azon az alaprajzon épít, amelyet, mint jó építész, előre kitervelt, s amely az épület minden zugát világossá, áttekinthetővé teszi, széles ablakok, tágas folyosók, egyenes vonalak, sehol félhomályos sarkok, mindenütt jó arányok, mindent a gondolkodó elme szilárd logikája tart össze.“ (Nyugat, XXIX., 11.383.) A történetet első személyben mondja el az író, aki mint Villi barátnője, szemtanúja egy sor eseménynek, másrészt pedig a hősnő neki vall, mesél, hogy lelkén könnyítsen. Berde tehát hol beavatott a titkokba, hol véletlenül hallgatja ki a hősök beszélgetését, így apró részletekből állítja össze az eseményláncot. Az élmények és vallomások négy találkozás köré sűrűsödnek: barátnője vendégeként az író a háború előtti kúrián nyaral, majd a háború „nyomasztó végtelenségében“, 1917 nyarán ismét meglátogatja barátnőjét falusi hadiözvegységében. Életük főbb állomásainak képe beszélgetésükből rakódik össze. Hat év múlva, a hadifoglyok hazakerülésekor Berde a Szia bűnhődésének s a barátnő lelki válságának is szemtanúja. A negye-

dik találkozásra a Villiek városi lakásán, évek múlva kerül sor, amikor az újjászületett, boldog asszony vall az önmaga lelkiismeretén való győzelméről.

Az elsőszemélyes elbeszélés velejárója, hogy az események veszítenek a súlyukból, mert Berde így fordított sorrendben tárja elénk, és nem úgy, ahogy azok drámai kényszerűséggel végbementek. Előbb kapjuk meg a történt eseményt, utóbb a magyarázatot — Schöpflin hasonlatával —, mint ahogy a bírói ítéletben: előbb a rendelkező rész, utána az indoklás. Az olvasó számára viszont ebben a regényben valóban az a fontosabb, ahogyan történik, s nem ami történik.

Császár Elemér Berdéhez írt levelében (1936. dec. 1.) a kompozíció erényét dicsérve írja: „Kazinczy kedves fordulatát használva, kevélykedem vele, hogy felismertem regényének azt az érdemét, amelyre Maga is joggal büszke: az első felében érvényesülő művészi szerkesztésmódot.“ A Tüzes kemence a kompozíció szempontjából jellemzően női alkotás, s ebből a perspektívából nézve egy mértékkel mérhető a többi Berde-regénnyel. Az epika szálát, távlatait a realitásnak, mesének, cselekménynek meglehetősen szűk keretei között bontja ki (kivétel csupán A hajnal emberei című regénye), így a külső forma szükségessége műfajilag novella benyomását teszi az olvasóra, holott a koncepció bonyolultsága s a kibeszélőnivaló spektrumának szélessége, epikus bőssége ezeket a műveket regénnyé avatja.

A regényről írt bírálatában Császár Elemér a gyenge pontokra is rátapint (Budapesti Szemle, 1936. dec. 5. 377—380.). Az első személyű előadást a tárgyhöz megfelelőnek, „nagyon művészi hatásúnak“ ítéli, az író így távol állva a cselekménytől, de a szereplők közvetlen közelében megfigyel és következtet azokra

a viharokra, amelyek a két főszereplő, a fiú és a leány lelkén végigsöpörnek. „Merész kísérlet, újszerű technika, de a szerző bír vele“ — írja Császár Elemér —, s művészeknek fogadja el azt is, hogy a regény második felében az író kénytelen a hősnőt megszólaltatni, elmondatja vele mindazt, ami történt, s amit a lelkében átélt. A szerkesztési erény itt éppen abban jelentkezik, hogy az időrendet megbontva, alkalmas helyen kapcsolja a cselekménymozzanatokat, s a váratlan fordulatok fokozzák a hatást. Ebben a szerkesztési elvben viszont Császár joggal kifogásolja a regény vonalvezetésében bekövetkezett törést a nő „áldozatvállalásakor“, amelyet nem lát lélektanilag igazoltnak. „Mondjuk — írja bírálatában —, ha a fiú heves, szenvedélyes szavakkal ostromolja, erőszakoskodik vagy elérzékenyül, s az asszony ereiben is felpeszdül a vér, minderről azonban nincsen szó. A fiú nem támad, még csak nem is könyörög, az asszony készíti elő tudatosan a helyzetet, s ő kényszeríti a vonakodó fiút.“ (Uo.) Lehet, hogy a férfiolvasók számára a Villi „leküzdhetetlen kényszerből“ (Tüzes kemence ... I.) hazudott szerelme még akkor sem eléggé érthető, ha Berde az elbukás freudi lélektani indoklásába beoltja a kálvini predesztináltság „így rendeltetett“ dogmáját is. Berde célja az, hogy egyedül a nőt tegye felelőssé, hogy az később ne tudja magát igazolni önmaga előtt megrohanással vagy lebíráttással. Az író nő értelmezésében a Villi és a Palkó közötti kapcsolat lélektani szerkezetének fő pillére a freudi tudatalattinak az akaratra nehezédkényszere. Villi nem gyönyörűségéből, hanem más, bonyolult lelki ösztönzések hatására oldotta fel az ép erkölcsi megkötöttségeket, s így ő vált kezdeményezővé, ő rázta fel a fiút „zsibbadtságából“ (I.m... I.) Berde már az indításkor jelzi a probléma pszichológiai bonyolultságát: „Az élet elé állított tilalom-

fákon innen, mégiscsak perzselődve az élmény, a jelentőség után való sóvárgásban, ferdének tetsző eszmények kristályosodtak ki bennünk, és ifjúi, természet adta bővelkedésben oly vívódásokra pazaroltuk érzéseinket, melyek lélektanán ma talán el sem igazodunk.“ (I.m... I.) Palkó vonzalma oktalan és betegesnek tetsző, de félszege indokolt: árva, amolyan „lelki félszeg-úszója az életnek.“ (I.m ... I.) Békében még mulyaságával is vihetné valamire, de háború van, s Villi úgy érzi, hogy szerelmet hazudó kegyes csalással oda kell adnia magát Palkónak a halálba-menő öröméért.

Berde művészete a fordulat után kap újra erőre, amikor az asszony tettének súlyát érzékelteti a hősnő vívódásában: mi lesz, ha Palkó visszatér, mi történik, ha a fiú élve kerül vissza a tűzvonalból, s így ő az élőt ajándékozta meg azzal, amit a „halál völegényének“ szánt? De Villit nem is a házasságtörés büntudata nyomja, hanem a ráébredés, hogy tudat alatt várja egy ember halálát, sőt egy ember halálát okozza, mert ha Palkó valóban szereti őt, hogy a házasságtörés következményeitől mentse, maga fogja keresni a halált. Retteg a fiú életéért, s mégis kívánia kell a pusztulását — kitűnő lélektani helyzet a vezeklés, kibontásához.

Az asszony pedig a férfi érdekében oldja meg emberileg okosan a problémáját, „művészileg azonban — véli Császár Elemér — nem elégít ki. A regény második fele ugyanis egészen a férj feleletére volt beállítva: az író úgy vezette a cselekményt, és úgy rajzolta hőse lelki mozgalmait, hogy érdeklődésünk mind határozottabban afelé a kérdés felé fordult, mit mond majd, mit érez és mit tesz a férj, ha meghallja felesége vallomását. Helyesen vagy helytelenül, az élet igazságával harmóniában vagy ellenére, de ezt a művészi feladatot vállalta Berde Mária, az utolsó

pillanatban azonban elejtette, s ez csalódást és lehangoltságot kelt“. Császár fenntartásaira Berde levélben válaszolt, igyekezve megvédeni kompozíciós elgondolásának helyességét: „Két punctum saliens (fődolog) van itt — írja —, elsőben az a kétely, amelyet hősnőm elbukásának tényével szemben érez. Előre kell bocsátanom, hogy osztom a felfogását, egy egészen szilárd jellemű és érzésvilágú asszony még akkor sem bukott volna el, amikor Villinek szükség-szerűen el kellett buknia. De csak így adatott nekem alkalom, hogy megírjam problémáját. Azt a nem is olyan ritka esetet vettem fel, ami a háború non putarem (kényszerű) állapotában mégiscsak előfordult, hogy rendes körülmények között soha magukból ki nem forgatható teremtések megtántorodtak. Nekem egy ilyen kényszerhelyzetet kellett megrajzolni. Mármost lehetséges, hogy a második részben kissé váratlanul hat az asszonymak kezdeményezése, akarása a férfi passzivitásával szemben. De ez mintegy felelet a sors kihívására: ha már belekényszerít ebbe a helyzetbe, akkor hadd legyen a bukás igazán bukás.“ (1936. december). Szerencsés helyzet, hogy maga az író magyarázza, értelmezi megoldásait; ebben az esetben valóban úgy tűnik, hogy a Villi bukásának szituációját asszonyoknak könnyebb megérteni. „Ami a másik kifogását illeti — folytatódik a Császár Elemérhez írt válasz —, hogy az asszony csak akarja, de végül soha meg nem teszi a vallomást, ez nekem előre elgondolt szándékom volt. Én azt hiszem, sokkal könnyebb feladat lett volna végül is megtétetni vele a konfessziót férjével szemben, és lejártni az összecsapást. Így hosszán kellett kidolgoznom, miért válik a vallomás egyre lehetetlenebbé, és mégis meg kellett vezekeltetnem hősnőmet, meg is tisztítanom. Ebben a gondolatban két igen komoly ok vezetett: egyik az a meggyőződésem, hogy bűneinkre nemcsak

az adhatja meg a feloldozást, aki ellen elkövet-
tük (...). A feloldozás végbemehet egy harmadik
személy által, de — és ez a másik komoly elgondo-
lásom, elsősorban éppen a bűnös lelkében, akinek ki-
jelentődik belülről egyszer, mikor éppen eleget ve-
zekelt, hogy nincs többé szüksége vezeklésre.“ Ennek
az érvelésnek s egyáltalán a regény megoldásának a
gyökere Berde kálvinista kegyelmi hitében rejlik,
amely lehetővé teszi, hogy a tökéletes feloldozottság
és bűnbocsánat jelét megtalálja: ebben az esetben
a hősnő az újszülött jövetelét tekinthesse kegyelmi
jelnek.

Ki kell emelnünk viszont, hogy finom pszicholó-
giai érzékre vall, hogy a „bevalljam vagy titkoljam“
dilemmájának őrlődése közt, a kilátásba helyezett
feloldozásban s a hűtlen feleség szakadékszéléig haj-
szolódott félvallomásában anélkül adja meg hősnője
számára a felmentést, hogy a teljes vallomással, a
meztelen titokfeltárással a férfi és a nő kapcsolatát
durvítaná. Rétegenként tisztítja meg a nő lelkiismeretét,
s fokozatosan foszlatja szét önvádját, hogy fel-
mentse benne az asszonyt asszonymivoltában elkö-
vetett bűnének tudata alól.

Tipikus asszonyregénnyé avatja a Tüzes kemen-
cét a három rendbeli „kegyes család“: a hősnő szerel-
met hazudik a más öröméért; a férjének nem vall,
hogy össze ne törje; a nagymamát ámitja, hogy az
unoka sírját megtalálta, valójában egy ismeretlen ka-
tona sírjára véseti a Palkó nevét. Mert mire ment
volna az őszinteséggel?! S az olvasó végül megnyug-
szik abban a Berde-aforizmában, hogy nem a becsü-
let a jóság, hanem a jóság a becsület. Az őszinteség
a nagymamát összeroppantaná, így pedig abban a
hitében talált vigasztalást, hogy ő gondolja unokája
sírját. S talán Villi részéről a vétek föltárása sem
lenne hőstett. Így a vezeklés az asszony lelkében be-

lül történik, a vétkes saját lényében, s talán éppen ezzel menti meg Berde könyvét a banális házasságtörés-históriák sablonjaitól.

A regény erénye, hogy a női alakokon kívül két férfi-hősnének az arcélét is felvázolja. Palkó, a túlérzékeny, ügyetlen szerető, aki természetellenes érzelmeket vált ki (alakjába belejátszik az irónőnek unokaöccséhez, a korán elhunyt Csoma Ferihez fűződő gyöngéd vonzalma, lásd. Feri-ciklus); Imre, a férj pedig az érzelmi szilárdság, az erő és józanság megtestesítője. Közöttük ingadozik Villi jelleme, aki számára a harmadik vonatkozási pont a nagymama példás élete: a becsület és a jóság, amely Villi életében már becsület vagy jóságra bomlik. A háborús nemzedék dilemmájának elemzése emeli a Tüzes kemencét a lélektani regény szintjére. „A lélekelemző nagyregény már-már divatjamúlt műfaja új erővel és új létjogosultsággal élemedik meg Berde Mária avatott tolla alatt — írja lelkesedve Szentimrei Jenő —, a Flaubert-rel elindult s a Mann Thomas, Proust és Huch Ricarda művészkezeiben mintegy zenitjére érkezett műfaj nem ígért már fejlődési lehetőségeket.“ (Páztortűz, XXII., 24. 477.) Magas szintű lélekábrázolás, de valóban ebben a témakörben szinte az utolsó kísérlet. „Azt hiszem — írja Benedek Marcell egyik levelében —, az utolsó nemzedék vagyunk, amelyet egy ennyire finom erkölcsi kérdés érdekel még, sőt, ha Zilahy Két fogolyának egy hasonló motívumára gondolok (amikor a hősnő egyáltalán nem csinál kázust abból, hogy összeroncsolt arcú imádójának egyszer odaadja magát) — talán el is késtünk már.“ (1936. okt. 24.)

1936-ban az expresszionizmussal beoltott magyar próza szintetikusabb kifejező módszere mellett a Tüzes kemence líraisága, a nagymama levendulaszagú környezetének részletes bemutatása, egy sereg etnog-

ráfiailag is hiteles apróság leírása, amelyet anyja emlékezetéből bányászott ki az író, jellegzetesen nőiesnek hat. A kellékek ebben a Berde-regényben is túlságosan nagy szerepet kapnak. A regény a főhős naplójához hasonlít, amelyről azt mondja az író, hogy „Villi nemcsak azt tartotta megörökítendőnek, hol, mikor, kivel, milyen kedvben és ruhában“ látta a többieket, hanem „ugyanakkor saját magát is leírta, mit viselt, mire gondolt, és mit nyert érzésben, lelkesültségben a találkozás pillanataiban.” (Tüzes Kemence ... 1.) És ez Berde technikájára is jellemző. A főhősnő számtalan kelléken keresztüli bemutatása közül egy lapról kettőt is idézhetünk: „Fiatalos impertinenciája ott villogott azon a gyöngysoron, melyből egyetlen szem ingerkedően előreugrott a többiek tökéletes glédájában. Legjelentősebb mozzanatul mégis azt kellett elkönyvelni, hogy a kis kötekedő a nála maradó szalagvéget megcsókolta, és ujjain, mint motollán feltekerve matrózblúza kivágásán át becsúsztatta a kebelébe“; „Intézeti kelengyéje batisztból készült, remek angol rakettje és bőrbe kötött naplója van, amelybe verseket is szokott másolgatni.“ (I.m... 1). A tárgyak felsorolása, leírása sok helyütt valóban találó. Mosolyra derítenek az aggszűz nevelőnőnek kofferbe rejtett groteszk „kincsei.“ A motívum hangulatkeltő leírása felbukkan A hajnal emberei című regényében is. Érzékletes a nagymama konyhájában a tűzhely, a kenyérsütés részletes bemutatása, amellyel előkészíti a Szia megégetésének jelenetét. Jó komponáló érzékkel idejében mutatta be a nagymama „profán oltárát“, hogy a kikapós asszony bűnhődésekor ne késleltesse az események pergését a tüzes kemence leírásával.

Berde stíluseszközeiben is megmarad nőírónak. „Mint elkuszált matringban, nem találtuk a szó fonálának kezdetét“ (I.m... 1.) frissíti fel a hasonlat-

ban „a szó fonala“ közhelyet. A kikapós menyecskének „huncut fény vetett cigánykereket kökényfekete szemében“ (I.m... 1.). A nagymama „fájdalma a nagy idők elfolytával összekorhadt, megroskadt, mint az egybesepert őszi avar“ (I.m.... 1.). Találó képek a líraisággal telített regényben.

Nyelvének szecessziós stilizáltság át a kortárs bírálók is időszerűtlennek vélték. Egyik kritikusa szemére vetette, hogy a túlságosan esztergályozott nyelv mesterkéltnek hat, túlságosan be-betört az epikus nyugalomba a lírai hév, s az faragtat vele mondatokat, amelyek „stilárisan talán pompásak, de mégis hiányzik belőlük az élet igazsága“. (Dunántúl, 1936. május 10.) „Az egyetlen amiről vitázni szeretnék magával, a stílus — írja Benedek Marcell is Berdéhez címzett levelében —, elvben nagyon is mellette vagyok annak, hogy a kifacsart naturalizmuson túl kell emelkedni, de éppen a legfontosabb részekben, az asszony intim vallomásaiban a stilizáltság néha túlságosan elszakítja a beszédet az eleven beszédétől, papíros-szerűvé teszi. Nem a stilizálás ténye, hanem a módja ellen van kifogásom, meg kellene őriznünk azt az illúziót, hogy itt beszél valaki.“ (1936. okt. 24.).

A regény keresett nyelvezete ma ódonnak, olykor szinte dohosnak tűnik: pl. „vajon szenvedelme nem kényszerű folyománya gyermekkori elszigeteltségüknek“ (Tüzes kemence... 1.), „és a lassan felemelkedő fűarcon miért a szédület, ismeretlen enyhületnek derengő fénye a kijegecült keserűség felett“ (I.m.... 1.), „minden boldog felszabadultságban lihegett“ (I.m.... 1) stb.

Stiláris gyengéi ellenére, a lélektani mozzanatok asszony szemmel való láttatása és a mondanivaló sokrétűsége révén a regényt siker övezte. Az újabb háborús készülődés idején, 1936-ban, az olvasók valóban a háborúellenesség sugárzását is érezhették a re-

gényből, s az egyéni és családi béke vágyát az egyetemesség béke vágyának értelmezhatték, és a befogadás pillanatának problémáit olvashatták ki a cselekményből, s ezáltal a Tüzes kemence valóban betöltötte a háborúellenes társadalmi regények hivatását. Ebben az értelemben fogalmazta meg a regény alapkérdését Kovács György: „Újat lehet-e építeni a külső világgal együtt megsemmisült belső erkölcsi épület helyébe, hogy teremhesse tovább, mint az emberiség története folyamán át, az egyén békéjét, boldogságát, céltudatát a családon át, s ezen a legkisebb társadalmi sejten felépülve az erkölcsiség egyensúlyába billentse az emberiség életének roppant szövetrendszerét? — ez emeli az általános emberi síkjára a Tüzes kemencét.“ (Független Újság, Kv., 1936. dec. 5.) A kérdésre a választ Berde Mária a regény végakordjában adja meg: „bölcső, biztos fészek jár ki gyermekünknek“.

A regény avatott román fordítója, Veronica Porumbacu nyilatkozta azt a Tüzes kemencéről, hogy Berde Máriának „ez a legasszonyibb alkotása, a szónak nem lefokozó, hanem legteljesebb értelmében. S nem is csak azért, mert hősei nők, hanem mert a mű érdes alapszövegét súlyos himzészésként borítják az oly sokszori vérontás, világégés sújtotta századunk színváltásai között élő nő örök nagy kérdései (...). Az egyéni, asszonyi szenvedélyeket felfokozza a háború tüzes kemencéje, miáltal a regény egyben megszohangzó állásfoglalás az emberség, a nő teljes társadalmi elismerése mellett.“ (Néhány sor Berde Máriáról. Új Élet, 1974. 2.)

MOLNÁR SZABOLCS

I

A BODZAFA, A BODZAFA...

Párás, homályos légkörön át ezüstre permetezve szűrődött hozzánk a napsugár. A sok elvont tudás és túl kevés életismeret zsenge, kitenyésztett növényekké serdített bennünket, akik húszévesen szakértelemmel faragtuk meg a gót nyelv vérbő, bütykös germánságát elvékonyult, kisápadt újfelnémetre... vagy preparált emberi tagokkal aludtunk egy szobában, de sohasem gügyögtük szemtől szemben álló elragadottságban a szót: „szeretlek“, és álmunk sem volt róla, hogyan kapcsol, szorít és ránt le a férfikar.

Nagyszerűen fegyelmezett ösztöneink aztán gyöngéd fuvallatra nyíló virágzásban bomlottak ki. Az élet elé állított tilalomfákon innen, mégiscsak perzselődve az élmény, a jelentőség után való sóvárgásban, ferdének tetsző eszmények kristályosodtak ki bennünk, és ifjúi, természet adta bővelkedésben oly vívódásokra pazaroltuk érzéseinket, melyek lélektanán ma talán el sem igazodunk.

Imádtuk egymást, pontosan kiépített hierarchiában. A polgárista a képzőst, a kereskedelmistát, a középiskolás az egyetemi hallgatót. Sivár falaink között, kopott barna asztalok felett és galambszínű takarók alatt, vastag szálú gyolcsfehérműnkön a szűrős, karunkat sebesre horzsoló lüszterkötényekben, ízetlen főtt hús koszon ... örökkön csillogó szemünk kiújuló csodának látta életünk apró eseményeit. És amilyen fontosak voltunk magunknak, minden hozzánk fűződő tény oly fontossá vált a körnek, mely körülrajongott.

Többnyire árvák voltunk, fél- vagy egész árvák. Szegénységünk, ellátatlanságunk királynökké varázsolta közöttünk a szebbeket, akinek egy-két jobb ünneplője volt, akinek néha csomagja, módosabb rokona érezett, vagy aki virágcsokrot, éjjelizenét kapott ábrándos diáknéptől. Királynökké, ragyogó udvarlattal, mert a szeretet állandóan körülvilágított, mint szobrokat ünnepi estjükön a szolgálatos fényszórók világa. És minél külön személy takarította ki nagy titkon őszi lucsokban elázott cipőnket, zsugorgatott össze nekünk szűkös ösztöndíjából, zsebpénzéből névnap cukorkát, fektetett párnánkra esti ágyvetéskor szál virágot, annál jobban fölėje nőttünk szürkébb testvéreinknek.

Ez a vetélkedés érteti meg diadalomat, amikor Villi felbukkant életem szemhatárán. Valóban csak a messzi peremen, látomásos távolban, mint a délibáb. Mert nemcsak más intézetben lakott, de más rendhez is tartozott.

A város minden csinos, sőt nem csinos fiatal lányát számon tartottuk. Látásból, hírből, néha csak névről, de tájékozódunk egymásról. Nem hiszem, hogy a fiúk közt ez így volna. De a leány vetélytársat érez minden másokban, élete hazard, majdnem erkölcstelen szerencsejáték, mely nem egyéni kiválóságához köti előremenetelét. Ésszel, szívvel, erénnyel legtöbbször csak szerény, szinte mindig alárendelt sorsot küzdhet ki magának, de ha szemet tud szúrni a férfinak, minden egyéb érdem nélkül a legmagasabb rangba lendülhet. Természetesen fakadó életösztönből lesi hát a többit, igazi bellum omnium* ez, de az alacsony érzés olykor átcsap ellenkező végletekbe: odatérdelünk egymás jelessége, képzelt vagy valódi fölényei elé, az alázat eltűzött gesztusával.

* mindenki háborúja; létharc (lat.)

Volt egypár összekötő tiszt tulajdonságú, szemfüles, egéruotakon hazajáró társunk, akik mindenki-ről összeszedték a kívánt adatokat. A kövérkés, göndör, mopszarcú, örökké náthás Ili baba állott élükön, mert igazi pletykaiskolába járt, ahol a kézimunka s a háztartási dolgok gyakorlása közben egész nap el nem álló csatarában puhatolt utána: ki hány éves, helybeli-e vagy más vidéki, mi az apja, hány ablakos házban lakik, van-e fűzője, használ-e pirosítót, milyen számú cipőt visel, karika-e a lába a rejtélyes hosszú szoknya alatt, vannak-e udvarlói, és hányad rangú a varrónője...

Harmadéves egyetemista korom májusában láttam először Villit, a Sétatér óriásfáinak újult lomb-ernyői alatt, frissen felütött, gyantaszagú deszkasátorok mentében, ahol városi dámák limonádét, konfettit, tarka szerpentintekercset és cukrásztésztát árulgattak.

Vasárnapi kimenőruhánkban, párba fogózva ödöngtünk borsszemnagy árvaanyánk vezetése mellett a népünnepen. Időnként szembetalálkoztunk a „Degerando“ csapatával, csomó kimáslizott fejű, kicsípett csitrirel, akik nálunk jóval „kekkebbül“ mertek a sorfalat álló diákoknak, a bolondító májusnak, az egész életnek szemébe tekinteni. Híre járt, hogy akad köztük, aki utcai sétákon nyíltan megigazítja harisnyakötőjét, pedig a térde felett hordja, s a fiúk a „Degenerando“ címet adták nekik. Igazság szerint őket szeretettel terelgették egy gondatlan élet felé, minket puritán szigorral neveltek a kenyérkeresetre.

— Ebből a megszólt és irigyelt, szeles kedvű lánycsokorból hajolt ki felém Villi. Igen, jól ki kellett hajolnia, mert előtte járó magasabb társa eltakarta, és így nem tűnhetett volna fel, pedig különben az a jelenség volt, aki első látásra kiugrik a szem elé, akít a lélek siet számon tartani. De túl egész su-

gárhozó lényén, idegenszerűen ötlött fel rajta, hogy sötét-fényes, kunkori haja elől szemöldökéig hullt, és hátul nem érte el a tengerkék matrőzgallért. A hajlevágás akkoriban szégyen, de legalábbis palástolt szerencsétlenség számba ment, ez a fruska meg szinte kérkedett kihívó bodraival. Valahányszor e délutánon összekerültünk, mindig rám kandított a sorból. Nekünk nem volt szabad konfettit, szerpentint szórni, sőt még az is kikapott, aki felé a fiatalemberek túl merészen hajgálták a tarka papírhatat. A *degenerandisták* vidáman vásároltak, és szertelenül dobálóztak, ez is kijárt az ő aranyéletüknek.

A nagy kioszk táján történt, ahol a zaj és tömeg a katonazene körül feltorlódott, hogy Villi váratlanul átdobta hozzám kék szerpentintekercsét, amely nyakamon-derekamon át térdemig csavarodott rám, mint pajkos rabul ejtés. Pillanatokig valósággal összekötöttünk, mert én nem tudtam kibonyolódni, és ő — távozóban — két kezének laza gömbbé fogott ujjai közül a szalagot oly sebesen eregette, hogy alig feszült meg, és végül is csak egy közénk szoruló fiúcska szakította ketté. Közben láthattuk a hátraforduló, felénk nevető Villi pompásan ép fogsorát, egészen a belső zápfogig. Fiatalos impertinenciája ott villogott azon a gyöngysoron, melyből egyetlen szem ingerkedően előreugrott a többiek tökéletes glédájában. Legjelentősebb mozzanatul mégis azt kellett elkönyvelni, hogy a kis kötekedő a nála maradó szalagvéget megcsókolta, és ujjain, mint motollán feltekerve, matrőzblúza kivágásán át becsúszta kebelébe.

Nyílt és szenvedélyes vallomás! És micsoda csinos, eredeti, bohó jópofától! Fülledt hálóinkban, melyekben tilos volt felnyitni az ablakokat, egész este ezt tárgyalták az egymáshoz lopózkodók. Úgy nőtt, terebélyült ezen az éjjelen tekintélyem, mint a szem előtt sudárba szökő, kitáruló fakírvirágok.

Ili baba már a sétatéren beszerezte új imádóm adatait. Hadadinak hívják, apja főszolgabíró egy dél-erdélyi megyeszékhelyen. Eredetileg a felsőbe hozták fel, főleg a francia miatt, de ő a hatodik után saját elszántából letette a különbözetit, és átlépett a gimnáziumi tagozatba. A haját tavaly kellett levágni, tífusz után.

Csupa érdekes tájékoztató futott be róla azután is. Vasárnap egy fiatalabb hittestvérével az evangélikus templomba jár el. Óriási helyzeti előny: kiszámú felekezethez tartozni, és egyedül vagy kettenhárman, sohasem csapatostul, árulásoknak kitéve vonulni istentiszteletre! Utána egy kis időt lehet kimódolni: sétára, cukrászdára, esetleg parkbeli találkozóra. Csakhogy Villinek nincsenek fiúügyei, valami rokonával levelez csupán, de azt is Antónia néni tudtával. Intézeti kelengyéje batisztból készült, remek angol rakettje és bőrbő kötött naplója van, amelybe verseket is szokott másolgatni.

Itt nyomra jutott Ili baba. A verseimmel került horogra, állapította meg, és ebben nem is tévedett.

Ha valaki azt hinné, hogy Villivel most már rohamosan belevetettük magunkat a szenvedélyes imádás sodrásába, az csalódik. Ahogy a gyermekek egy egész délután képesek szopogatni egyetlen diócsókocskát, lassan s takarékosan élvezve ki minden morzsikát, úgy nem kívántak ezek a lányszerelmek gyors fejlődést, fellobbanást. Az imádó sohasem tudhatta, nem hibázza-e el tolakodó lépésekkel a nemes hatást, az imádott pedig szeretett csillagmagas tekintélyben tündökölni, „északfok, titok, idegenség.“ maradni. Jőval később Villi megmutatta naplóját; csaknem két éven át minden találkozásunkról feljegyzéseket készített, és nemcsak azt tartotta megörökítendőnek, hol, mikor, kivel, milyen kedvben és ruhában látott engem, hanem ugyanakkor saját magát is leírta: mit

viselt, mire gondolt, és mit nyert érzésben, lelkesült-ségben a találkozás pillanataiban. Mint a szerpentin kék szalagja, oly légies maradt sokáig kapcsolatunk. Az utcán összerebbenő tekintetek beszédjén kívül legfeljebb Villi egy-egy levele táplálta, bizonyos anyagtanalattal tartalommal töltve ki ismeretségünket, melyet még kézfogás sem pecsételt meg. Ezek a levelek rendszerint újabb verseim megjelenése után íródtak — Villi sok megértéssel követte nyomon, meg is zenésítette őket —, de jóval többet foglalkoztak magával megírójukkallal, mintegy felkínálva egész lényét szolgálatomra. Legalább a távolból én így hittem ezt, holott a közlékenységnek talán Villi előtt is homályos okai voltak. Mindenekfelett az a törvény, amely a nőt általában önmegosztásra kényszeríti, még gondolataikban is. Különösen, ha bővelkednek fájdalomban, örömben vagy bármely más életérzésben: csak ritka nő bírja el a magányos teherhordozást.

Íme egy levele:

„A nem találó név oly végzetes, mint a nem találó cipő. Ahogy viseljük, mind kényelmetlenebb. Engem Vilmának kereszteltek — mi közöm a Vilmákhoz? Ha szépek, akkor fejedelmiek, hűvösek, öntudatosak. Ha nem, akkor mint a csendes, alig illatozó fehér virágok, amelyek feltűnés nélkül húzódnak meg az ablakpárkányon. Sem uralkodói, sem ablakvirág-hajlamaim nincsenek. Azért tizenöt éves koromban — gondolom, némi joggal — felvettem a Villi nevet. A serdülés kora dönt a külsőről és egyéniségről. Mindenkinek joga van ezekben az esztendőkből új, végleges nevet választani.“

A következő évben mindenütt ott láttam, ahol szerepeltem, és ha történetesen hiányzott is, a figyelem pontosságával küldte el maga helyett kedvenc fe-

hér szegfüimet. Szót azonban csak az utolsó iskola-hónapban váltottunk először.

Ha elmúlt a fűtési időszak, és intézetünkben nem kellett már tartani a súlyosabb betegségektől, a leg-idősebb növendékek némi kedvezésben részesültek: szabad volt tanuló-óráikat a közös dolgozó helyett a ragályos betegeknek fenntartott szobában tölteni. Ez a helyiség kertre nézett, tágas volt és verőfényes, külön csigalépcsővel, erkéllyel és friss gyékényekkel a kőpadlaton. Itt magoltam pünkösöd másodnapján délelőtt Ági nevű orvostanhallgató barátnőmmel, japán módra a gyékényen üldögélve. Meleg vizsgaidők évadján, amikor sürgős teendőink miatt felmentettek a templom alól. Kint a kerteken jószagból, csendből, ünnepből és napsugárból font háló terült, bent Ági akkora anatómiát és én akkora irodalomtörténet tartottam térdemen, hogy testileg is teher volt számunkra. A csigalépcsőn mezítlábas friss topogás verődött, egy sárga kendős, szikár szép tatárfej ötlött be az ajtónyíláson. A kalotaszegi Perzsi szolgálóé, aki bizalmasan jelentette, hogy két kisasszony keres engem. Lent várnak a lépcsőházban, és nagyon ki vannak babázva.

Vendéget csak az irodában fogadhattunk, de Perzsi értette a csíziót, és én jó szimattal utasítottam, hogy terelje csak ide őket, ahol árvaapánk savanyú képe elől dugva lehettünk.

Egy fiatalabb leányka kíséretében, aki egész kéve fehér szegfűt cipelt, Villi nyitott ránk, kipirulva. Nagyon tág, a zöld szivárványhártyát egészen felfedő szempillantása szorongó elszántsággal ragyogott le reám, közben mégis bocsánatot kért a tolakodásért, és világért el nem fogadta volna mellettem, a mosótakaróval borított ágsodronyon a felkínált helyet, hanem a magas, kényelmetlen keményfa-zsámolyra ült, amelyről lakkcipőjének orra éppen csak érintette

a padlót. Barátnője pedig az arasznyi lábtevőre húzódott le melléje. Ebből megállapíthattam viszonyukat: a kicsike imádkozta Villit, és így — miután Ági tapintatosan az erkélyre vonult ki — teljes biztonságban beszélgethettünk.

Látogatóm azonban (mint leveleiben is) leginkább önnön dolgaival volt elfoglalva. Izgatottan adta elő, mily régóta tervezi, hogy felkeres, de csak a szülők által bejelentett címekre engedik ki, és oda is csupán, ha értük küldenek. Nem volt más mód, mint a szökés, Isten nevében pedig ma kikérte őket a hitoktató úrvacsoraosztásra. Ostyával, borral éltek is, de a záróima elől kisorsantak — valóságos véték. Rohantak a kocsiállomásra az egylovasért, és kirobogtak hozzánk. Csak percekig maradhatnak, mert visszafelé álutakon és gyalog kell kerülniük.

Ezalatt Villi at is nyújtotta már azt a bizonyos bőrkötéses könyvet. Arra kért, másoljam bele legújabbam megjelent versemet, mely — úgy látszik — nagyon megfogta.

*A lelkem tó,
Elrejtve, némán álmodó,
Férji bele még sohse nézett,
Fenekén alvó, mély igézet.*

Az is vallomásszámba ment, hogy restelkedő, fékezett mohósággal idézte a verset. Meg kellett értenem belőle, hogy szíve, mint a napraforgó, csak felém virágozik, nem vonzzák még a serdülők szokott csillagzatai.

Mínta tartottak volna, hogy elpattan az éteri hangulat, már indultak is, finom megszállottságot, szinte szédületet hagyva maguk után. Az oltári bor fűszeres illatát éreztem meg Villi leheletén futó csó-

kunk közben, vagy egész lényükből áradt a titokzatos kedvesség aromája?

És mégis, már ennél az első hódoló bemutatkozásnál, némi megindultság, ha nem szánalom fogott el Villi iránt, aminek semmi köze nem lehetett a rajongás nyomában támadó hiúsághoz. Talán benne is földet értek már ekkor az ábránd talajtalan légyökerei; bennem a görögtüzes vonzalom szertartása alatt csöndes, egyszerű, testvéri indulat mozdult meg iránta, előrevetett alaphangulata azoknak a későbbi időknél, amikor helyes értékére tudtam beállítani ragaszkodását: Villi bennem olyan lelket keresett, melynek feltárhatja belsejét, az elárultatás, megítélés és lekicsinylés veszélye, szégyene nélkül. Az indás növény természetes nyúlánkozása volt ez. Ritkán találkoztam valakivel, aki szenvedélyes következetességgel kívánta, hogy minden rokoni vagy érdekkapcsolat nélkül hozzátartozzam világához. Egyedüli iránytűje az a meggyőződés lehetett: aki úgy érez, amint azt írásaim tükrözik, az neki jó bizalmasál szolgálhat.

Gólyaévet töltötte le, amikor meghívott magukhoz, Vajdaszállásra. Az állomáson azonban, a bérkocsik során átvergődve, a hátsó, eldugott mellékpályaudvarra kalauzolt, ahonnan a keskeny vágányú vonat indult fel Marosvölgyből a Bágy-vidéknek. Dühös, megveszekedett fiamozdony futkározott, fújtatott és sikítózott a síneken, végül is akkorácska szerelvénnyel állított elő, aminél csak valamivel kapnak apróbbat az amerikai milliomos fiúcskák.

— Kicsit furcsa, ugye, máshová vinni a vendéget, mint ahová hívtuk, s ahová felkészült?

Túl volt az elfogódottságon, az ünnepélyességen. Inkább szokatlan könnyúséggel rendelkezett velem. Röviden tájékoztatott: a város poros, unalmas, az uszoda undorító, a gyümölcsöt, tejfelt, vaját piacon

vásárolják, s ő szereti a méretlen kosztot ... szóval, megyünk a nagymamához.

... Két fehér ló a fekete, öblös hintóba fogva, a bakon a nyári kékcsíkosba öltözött kocsis: ez az alkalmatosság vár az őrháznál, mely előtt igénytelen kásavirágok nyíltak a meszelt kővel bekerített csoportokban. Sápadt, nyurga, hamvasszőke fiatal fiú vette át ledobált csomagjainkat, aki aztán fülig pirult el, amikor Villi bemutatta. Zavara nemcsak nekem szólt, hanem unokatestvérenek is. Kapkodott és többször utánakérdezett egyazon dolognak, mint aki nem képes egyszerre áttekinteni az élet új meg új változásait. De jólneveltsége, szolgálatkészsége mindjárt szemembe ötlött. Térdünkre terítette a tigrismintás plüssakarót, útításkáinkat majdnem nőies gondossággal rendezte el, és csak azután hágott fel a bakra, a kocsis mellé.

Eső utáni, puha úton hintáztunk kék káposztaföldek, dúsan indásodó dinnyések között, egyetlen falucskát érintve, ahol a zsúpos házak verandáiról muskátlik ríkítottak, s az út menti sekély vízárokban sárga pelyhű rucák, faközöld libapipék és félmeztelesen gyermekek tapicskoltak. Minden boldog felszabadultságban lihegett. A ruhakorctól való paraszti megkönnyebbülést mi a lelkünkön éreztük.

— Ez Holtág, valamikor itt folyt el a Bágy, de azután megszökött a völgy túlsó oldalára, gondolom, a dinnyebúztól.

Mint a régi, viharosott csont, olyan szürke-fehér bástyaforma torony köré bújtt össze Bágyrév, a nagymama faluja. A családi telek, mint vezető birtokosé, napsoron húzódott el a magasan kioromló udvarházzal, haragoszöld, nemes fáival, istállók, színek, magtárak és cselédporták nyájas telepével. Amikor a széles megyeútról átkanyarodtak a dobogó fahídra,

hirtelen felerősödött a malomárok vesszőgátján át-szűrődő vízár ütemes zúgása.

— Semmi így nem altat! — ujjongott Villi azzal a meleg otthonossággal, amellyel az út végső szakaszán mutogatott, magyarázott el minden dombfokot, ösvényt, kertet és keresztet. Ami nekem mint pusztá látvány szolgált élményül, neki ezer változatos esemény színtere. Emlékek kandikáltak rá minden fa, minden forduló mögül, igazi driádok*, eleven tündérek.

A kapubálványokon, melyeknek sarkain belülről óvatosan elfordult most a két okkerbarna ajtószárny, még a száz év előtti világból való, koszorús kőamforák nyugodtak, de maga a duplatetős udvarház nem lehetett nagyon régi — ezen a tájon semmi túl nem élte a negyvennyolcat, a parányi templomkastélyon kívül. Mégis, a teremnagy ebédlő a kétfelé nyíló szobákkal a törvényé vált régi ízlésre vallott, de újszerű volt nekem a félemeletnyi magasság: tágas, ősi pincék emelték a házat, és ez értette meg az ebédlő elé épült verandát is, amelyhez két oldalon vajsárga mészkőlépcsők vezettek. Itt, a csebres olean-derek és gránátfák között várt reánk a szigorú tartású, de mosolyogva kedveskedő öregasszony.

— Na, fiaim, hát itt vagytok, táj, lelkem — csó-kolt sorba minket, engem is, s közben megcsapott alig-alig öszülő, gesztenyeszín hajának perubalzsam illata.

— Láss a pakkokhoz — fordult a sudár, feltű-nően jóképű belsőhöz, aki inkább vele egy sorban, mintsem a háta mögött állt, akár családtag. Bizonyos fojtottan ragyogás ülte meg ezt a fehérszemélyt, ami annak primitív tudatából tagadhatott, hogy minden szem megakadt rajta. Ő vezetett be a vendégszobá-

* erdei nimfák

ba, olyan nappalifélébe, ahol a kis zöld garnitúrához nemigen talált az újforma, széles, párnakockás heverő, még kevésbé az ajtó mögé odakészített mosdó.

— Szia, hozd le a hiúból a mosdó elé az olaszfalamat — rendelkezett Villi, akinek ez a szoba nyilván nyári tanyául szolgált.

Az ebédlőben hatalmas, körégős petróleumlámpa függött, alatta kihúzott, táblával megpótolt asztalt terítettek. Az ilyen régimódi háztáj az asztalon mutatja meg kincseit. A padlók csak súrolva vannak, a székek hajlított tömegbútorok, s a diófakredenc már ünneplésnek tárgya — de a damasztabroszon, a porcelánon, az ezüstön selyemfények futkosnak, az egész valaminő áldozati helynek tetszik, s eszébe juttatja az embernek az „asztal“ szó ünnepélyes jelentését. Azt már tudtam, hogy az étkezés nem csupán a megpihenés és a szórakozás ideje, de valami öncél, „ezért dolgozunk“ — és ebben nincs semmi hedonisztikus, a táplálkozás, az örök megfrissülés forrása, ilyen helyen talál hozzá az asztali imádság is.

Ma este azonban sokkal világiasabban indult minden: utolsó percekben négy pogácsára hízott, lesült képű lurkó robogott be, szintén unokák, a nagymama mostohaleányától valók, akik úgy hasonlítottak egymáshoz, mint egy töről kibúvó gombafejek. Már előzőleg kicsapott zajongásuk egy másik oldalszobából, ahol egy dűnnyögő, igen türelmes hang mosdásra, cipőfelhúzásra buzdította a siserahadat. Most előbukantak, és Villi sorban bemutatta őket, ami nagy szerencsém volt, mert asztal felett mindüket fiúknak néztem volna kopaszra levágott hajukkal, csíkos, napszívott tornaingükben. Pedig egyikük leány volt, és mint kisült, lárma és elszántság dolgában vezetőjük, míg a legkisebb fiúcska étvágyával tündökölt. Ma ugyan még fékeztek magukat, rekedten sugdosódtak,

Villámsugárnak, Sziszegőlángnak szólongatva egymást. Összefoglalóan „az indiánok“ néven tartották számon, állandó szerepük értelmében, melyet egy Donászy-regény alapján megjátszottak.

A vacsorai tálat magunk csúsztattuk fel és alá az apró falécekből összerótt asztalközéprevalón, ez a háziasszony különös bizalmának jele volt irántam; nem vett vendégszámba, hanem a maga igénytelen fajtájához sorolt. Mert különben saját családjának tempósabb tagjaiért is változtatott a házirenden, és körülhordatta a főtteket. Amellett csupa falusi eledelet kaptunk, de a bámulatos az volt, hogy a nagymama a legegyszerűbb, majdnem paraszti dolgoknak is hasonlíthatatlan ízekkel adta meg a módját, s minden tukmálás nélkül, oly lelkéből kínálkodott, hogy az magában is étvágyat gerjesztett.

Villi rásandított az első tálban érkező, aranyszínű vajban úszó kásahalomra:

— Nem mondtam?

— Tolvajt csináltak nagyanyátokból, lelkét szedtem le érte az oltott tejnek! Majd ehetjük télen a sovány sajtot, ha így gazdálkodunk.

— Istenfélő lélek nem gondol a holnappal, nagymama — állapította meg bölcsen Berci, a főindián.

Az étkezésnek tulajdonított fontosság hízelgett az öregasszonynak.

— Hálás asztalvendég derekasan nekilát, fiam. Ez a mi fáradságunk jutalma.

A lámpa fentről hulló fénye, a bálmos felpárolgó gőze s az öregasszony sötétkék szemének nyájas pillantása oly világot teremtett az ebédlőben, melyben kitöltődtem a „jó helyt vagyok“ nyugtató hangulatával. Pályánkról, vizsgáinkról beszélgettünk, amire a nagymama csak annyit mondott: „Szép dolog biz ez!“ — s huncutul, némi restelkedéssel hozzátette:

— De azér' ti, fiaim, nem utáljátok a férfiakat?

— Ó, nagymama, most már nem járja a maguk nótája, hogy „Mit ér a lány legény nélkül!“ Én például sohasem akarok férjhez menni! Ugye, Palkó? — És Villi ártatlanul rákacsintott unokatestvérére.

— No éppen, mert te ezt Palkó orrára kötöd? ... Curukk, Szia! Mit tátogsz a diskurzusba? Kopogtatnak!

A belsőnek halkan, de keményen odamondott intés azt jelentette, hogy a konyhából nyíló ablakocskán át új küldemény — friss pipesült — kérekedik be az ebédlőbe. Hőtől kifőtt, mogorva boszorkakép toltta befelé a tálat, és rántotta vissza a záró fapablát.

— Ez a mi Vénágnisunk, hű lélek — magyarázta a nagymama —, s van konceptusa a főzéshez.

Már a vacsora alatt, de különösen lefekvés után vált tudatossá bennem a minden békétlenséget elaltató érzés, amikor a megritkított zsalukon keresztül töretlenül zúgott be a gát: ezer meg ezer szájharmonikán átbuggyanó, sírón lihegő muzsika, mely mélységesen megindított — sohasem hallottam eleddig vesszőgátat. Úgy belém rekedt e dallam, mint halk, zümmögő kórusa minden idekapcsolódó emlékemnek.

Reggel még mosdottunk, fésülködtünk, mikor Palkó küszöbünkre állt a friss postával. Ez volt a szokása, hét órakor már átugrott a postahivatalba, néha még a zsákok lakatait is ő nyitotta fel, csak hogy beroboghasson a hírekkel. Ajtónkban ácsorogva hangosan újságot olvasott nekünk, és csak hosszas megkövetésekre, mélyen lesajnáló megjegyzések közben adta elő a képeslapokat, melyeket Villi kollégái írogattak, kalligrafikusan, ünnepélyes kaeskaríngókkal, titkos célzásokkal spékelve, sőt a bélyegek alatt őszinte vallomásokig vetemedve.

Még az első délelőttön kirándultunk fürdeni a be-

rekbe fáért induló „szerecseny tehennel“, ahogy egyik indián a bivalyokat elnevezte. Palkó szénát rakott a szekér aljába, és készséggel adta fel Villi görbe lábú dakszliját, Lábaviszit, pedig nyomban megkapta érte az alattomos kérdést, hogy: ne vigyük Cilindert is? Cilinder a szikraszőrű, fekete kandúr volt, aki sok jeles tulajdonsága mellett mégiscsak irtózott a víztől, s ezt Villi, a szigorúan kutyapárti, minden alkalommal fölemlegette Palkónak, aki csak a macskákkal barátkozott.

Sok ilyen apró háborúskodásukra jöttem rá, párhuzamosan annak a szoros egybetartozásnak fölfedezésével, ami az unokatestvéreket majdnem édestestvérekké foglalta. Például mindjárt ott az első fürdésnél. A Vereskő alatt, a Bágy egy drága kis tájrészletén, ahol a cinóberpiros, kimosott sziklaaljban alig rebbenő tóvá gyűlt meg a még hegyi jellegű kristályfolyócska. A berek sűrű mogyorósa mint élő fal zárta el a világtól tündérfürdönket, melyet Palkó felosztott köztünk meg az indiánok között.

— Kedves Dörgőfelhők, Aranyliliomok, Sziszegőlángok, tessék a sziklán alóli szakaszt megszállani, s a sziklától feljebb a halvány arcú ebek birodalmát minden háborgástól megkímélni... És hol a fürdőruhád? — kérdezte most legalább negyedszer Vilitől.

— Állítsd csak fel a vetkőzőt a vendégnek!

Két negyvennyolcas tarka esernyőt borítottak össze számomra.

Mialatt én szürke vitorlavászon dresszemet gomboltattam, Villi szembeállt a nappal, és földre csúsztatta magáról egybeszabott köntösét.

Tűzvörös trikóban termett előttünk, hogy Palkó felszisszent:

— De hisz ez tisztességtelen!

Villi kiöltötte nyelvét, és beszaladt a vízbe. Pár pillanat múlva hátán ringott, mint himbálózó virág. Énekelni kezdett, a „Kinyitni nem merem“-et a Faustból. Hangja tele volt a fiatalság gondtalan és céltalan boldogságának felszálló gyöngyeivel. Nem neheztelt meg a nyersen kirobbanó bírálatért, sőt egyáltalán semmiért sem; az indiánok üvöltöző vízi-játékát is tűrte, akik — folytonos határsértéseket követve el rovásunkra — egymás locsolásában, víz alá nyomásában és szabályos verekedésekben tomboltak.

Mindössze a tömzsi Taminak mért le egy taslit, amikor az úgy ugrott be mellé, hogy mindketten a mélybe fordultak. De aztán elszívta vele a lelki békepipát, mert még vidám úszóleckét is tartottak.

Később lapos kövecskéket keresgélünk, versenyt hajigálva a víztükörré, és ebben Villi alaposan lefőzte az egész bandát: kavicsai új és új szökkenéssel pattantak el a folyócska fodrain, nyolcszor, talán tízszer is. Újból vetekedett Palkóval, s a sunyi dakszli hordta neki a legpompásabb kőkorongokat.

— Lám, ha az embernek kutyája van!

— No, majd megmutatom neked, mit jelent egy macska, tartsd számon!

Villin kivert a libabőr, és halkán sikkantott is. Cilinder kandúrnak hátborzongató érdemei voltak a ház gazdasági életében. Kövér dög patkányokat hordott Palkó ajtaja elé, melyeket maga fojtott halálra. S ezeket könnyű átfektetni akárki küszöbére! ...

A pihenő órák után a nagy kertbe indultunk, ahol kőasztal és régi, földbe vert keményfa-padok álltak egy templombolt alakjában növesztett gesztenyesor alatt. A fehér liliumok és óriás szarkalábak évadjában voltunk, s Villi fehér-kék matróruhájával alkalmazkodott e színekhez, ahogy délelőtt a cinóber-színű dresszel a Vereskőnek járt kedvében. Vagy a

környezet szabta magát hozzá? ... Kicsit idegen, kicsit boldog meseforma talajon éreztem magamat közöttük. A délelőtt kacér tűz, a kihívó pajzán vetélkedés, a kemény mozdulat, mellyel a kavicsokat víz-síkra vagdosta, leolvadt most kis barátnőmről: tejszerű volt, korai jácint, minden, ami egyszerű, jó és megnyugtató. Illedelmesen kézimunkált, mialatt Palkó újságot olvasott a nagymamának.

De miért fogózott belénk, mit keresett közöttünk ez a nyurga siheder, arcán az érettségi sápadtságával, homlokán a legyőzhetetlen pubertás apró, alattomos ütegeivel, a pattanásokkal? Ügyefogyottan udvarolt nekünk, párnát, vállkendőket, málnaszörpöt vitt-hozott, ha kellett, s politizált is a nagymamával. Helyét én egészen másutt jelöltem volna ki: a kertnek a Bányra kifutó végében, ahonnan időnként veszett hadilárma csapott fel, főleg a késhangú Aranyliliom szájából. Vajon nem lett volna legméltoőbb szerepe, hogy ifjabb unokatestvéreinek játékaik irányítsa?

Később hallottam, hogy sohasem voltak fiúpajtásai. „Mert a fiúk durvák” — magyarázta ki idegenkedését. Máig hiszem, azért kerülte őket, mert erősebbek voltak nála, ha nem is mindig ökölre, de mert belső alkata, érzékenysége túlságosan prédájául szolgáltatott ki a legkisebb sérelemnek is.

Lehet, hogy nem éppen ezen az első napon hoztam szóba Villinek, mennyire nem hasonlítanak egymáshoz Palkóval — és szintúgy el üt tőlük a négy indián. Ő azt felelte, hogy tulajdonképpen nyolcan vannak unokatestvérek, de az ő két öcsikéje megint egészen más, mint akármelyikük.

— Elvégre összevissza keresztelkedtünk. Lujza néni, az indiánok anyja, nagytata első házasságából született... Nagytata akkor még tisztartóskodott Bányfőn a grófnál, s egy elgazdagodott kurtanemes

leányát vette feleségül ... amolyan legendás, de nem bizonyítható előnévvel, ami van is, nincs is, ahogy akarom. De a kúria, az a nagymamáé, Csesztvei-ház, mi Hadadiak csak jövevények vagyunk benne. Én elmondom ezeket neked, mert bennem semmi sincs mostohám gögjéből. Én az édesanyám leánya vagyok, aki német játszópajtásnak jött Palkó mamájához, Tinike nénihez Brassóból. Úgy szerette meg apám a lenszínű copfjaiért s kék dirndliruháiért.

Félregombolta matrózbúzának nyakbetétjét, és megmutatta az aranyláncon függő érmet, melybe anyja fényképét foglaltatta. Jól ismertem én az ilyen született dirndliket, akik húszéves korukig frissebbek a szakított rózsánál, azután „emberré“ lépnek elő, elcsontosodnak, és stoppolt kesztyűben, harisnyában is kitűnően érzik magukat.

Mínta a bennem felköltött képzetekhez társítaná szavait Villi:

— Drága anyám húszévesen halt meg — mondta inkább mély komolyságban, mint fájdalomban: hiszen anyja ismeretlen halottja volt, az elvesztés eleven élménye nem hagyhatott sajnó nyomot benne, akármilyen tragikus is volt, amikor a gyermekágy után templomba kocsizó fiatalasszonyt a lovak elragadták, egy belső elvérzés rövid haláltusáját idézve reája.

— Kicsimama (mostoháját szokta így említeni) nem sok tudomást vesz a ház múltjáról. De talán igaza is van. Mert akkor tudomásul kellene vennie, hogy anyám volt édesapám ellenzett, fontolások nélkül kötött házassága. Persze, apám jóvátette aztán célszerűtlennek tartott lépését második választásánál. Igaz ugyan, ami az előkelőséget illeti, Bella mama vér szerinti rokonságban áll a régeni tutajos dinasztiákkal, de a tutajosoktól csak a jómódot fogadta el, a családjának kizárólag előkelőbbik, állító-

lagos „firtli“-ágából származtatja magát. Csak apai ősei vannak, mint Pallasz Athénének!

Első kora holdfényen sétálgattunk a veranda előtt, vacsoraidő tájban. Villi benne volt a szinte féktelen közlékenységben, annak az őszinte lendületével, aki szereti és érdekesnek tartja a maga egész lényét, világát, még a borús vagy nem hízelgő árnyalatokkal is. S hozzá bizonyos koraérett éleslátással, bíráló, sőt csipkelődő készséggel szemlélte környezetét, ami árvaságának önkéntelen figyelő és védekező helyzetéből következhetett.

— Mi ketten Palkóval azért tartozunk úgy össze, mert mi a család ábrándjaiból születtünk, mi virágos növények vagyunk, a többiek valami jó, szívós termőfák lesznek. Én legalább így képzelem, s ez nem önhittség.

Furcsa volt ezt hallani, nem Villi miatt, aki csakugyan hasonlított minden tavaszi virághoz, hanem Palkóról, az ügyefogyott, félszeg sihederről. Öccse iránt való elfogultsága mégis meghatott.

— Mert talán abban is van valami, amit Szia anyja hajtogat, hogy csak azóta húzunk ennyire egymáshoz, mióta egyszer elszabadult a bivalybika. Én nem emlékszem erre, és Palkó sem. De Rávéka néni végignézte, a földbe gyökerezve, ahogy a fehér szemű szörnyeteg egyenest nekünk rontott. Akkor éppen a kőkerítéseket vakolták, s mi ott játszogattunk az építéshez hordott porondban a veranda alatt. Én felkaptam Palkót, és beestem vele — mert alig-alig bírtam — az előkert ajtaján... A bika belefúrta szarvát a lécrácsba, zihált és bőgött dühében, hogy utol nem érhetett. „Ez ment a Palkó úrfi szívére“ — mondta Rávéka néni.

Talán mégis már az első estén megbeszéltük mindent, különben hogyan találhattam volna annyira természetesnek Villi kérését, amellyel lefekvéskor ágyam

szélére kuporodott. Nyakig, csuklóiig begombolt fiús hálóinget viselt, és ez, ártatlan tekintetével, titkon nyirbált s így még mindig rövid hajával, valaminő nemen kívüli, tiszta teremtséé egyszerűsítette most.

— Vajon megengedné-e nekünk, hogy Palkó még bejöhessen hozzám diskurálni? Ez régi szokásunk ... Tudod, ő már augusztusban beáll praktizálni, s olyan rabmesterséget választott, hogy alig leszünk aztán együtt. Eléd állítom az olaszfalat, és a gyertyát elárnyékolom.

A víz bágyasztóan édes dallamát mintha nekem fújná, a kőfal meg a Bágy közötti gyalogúton olykor egyhangú paraszti topogás, szóbeszéd verődik, kutyák ugatják a mesenagy holdvilágot, békák onkolnak a pocsolóban, s ez mind szenderít. Még a két fiatalka suttogása is, pedig Villi földre vetett matraca lábamnál fekszik, és tisztán hallhatom, láthatom őket az olaszfal ritkult kartonján keresztül.

Szeplőtlen helyzet: Villi felhúzott térdel gubbaszt, csaknem a párnán, Palkó a matrac végénél könyökölve hever a szőnyegen. Annyira elnyomott az álomosság, hogy másnap nem voltam bizonyos benne, vajon csak elképzelttem ilyenformán magamnak őket, vagy csakugyan virrasztottam miattuk. De virraszt-hattam, mert pontosan emlékszem máig életüknek olyan adataira, amelyeket akkor hallottam tőlük.

Villi mindjárt cigarettát vett elő.

— Rászoktam, ne haragudj.

— De Villi, ha nagymama sejtené ...

— Nem szabad, hogy megsejtse. Orvosnak muszáj cigarettázni. A boncolások miatt. Tudod, néha még az én kötélidegeim is felmondják a szolgálatot a boncteremben.

Palkó összeráncolt homlokkal gyújtotta meg a lángot, s abba bámult, míg Villi elé emelte. Nyilván nagyanyja nézetén volt, de nem tudott kitaróan pro-

testálni. Mint a „tiszteletlen“ trikó esetében is, meghátrált, s elfogadta nénjét a maga különcködéseivel.

Valami riadalom átsuhant rajtam.

Ezeknek csak a sorsuk testvér. Viselkedésükben igen sok az áhítat, túl sokat jelentenek egymásnak.

Villi nyugodtan, mélyen szívta mellre a füstöt. Az úgylis kikanyarodott a ritkított zsalugátereken. S omlott be helyette a borsóvirágok mézpárája.

— Hát, fiam — mondta a legcsaládiasabb hangnemben —, a harmadik titok jelentősége egyre növekszik.

— A kuffer?

— A kuffer ugyanaz a Madi-komplexumban, mint a rugó az óraműben.

Villi kis öcséinek mademoiselle-jéről folyt a tanakodás. Kiteregetődött előttem, hogy régóta lesik, gyűjtik aggszűz életének furcsaságait. Először cipőjének belső, „föderre“ járó sarkait leplezték le Szia segítségével, mert a Madi hálószobájába senki be nem férközött az ő akaratán kívül. Ajtót, ablakot gondosan bezárt maga után, de a szemfüles belső egyszer a hálószobájával közös vaskályhát mozdította ki helyéből csőseprés címén, úgy suvadt be te-repszemlére. Hasonló fogással derült világosság a csupa „volant“-ból varrt alsószoknyákra is, melyeket maga keményített, vasalt tyúkborító formára, behúzott zsaluk mögött. De volt egy bőrröndje, amibe senki soha bele nem pillantott, bár Villi nem átalotta volna, felnőtt lány létére sem, holmi ágy alatti való megbúvás, ablakon át való bemászás árán megfirtatni a forradalom (mégpedig szerinte francia forradalom) előtti jószágot. Csakhogy lakatain kívül valami mutációs önzárulás is óvta titkát minden kandiságtól.

A két gyermek valósággal törte fejét a találga-

tásban, vajon fűrészporral töltött farmatring, gumi műemell vagy zápon maradt menyasszonyi fátyol rejtethetik a kofferben.

— Mondd, például, ha téged árvíz vagy tűzveszély fenyegetne, mit mentenél a házból? Ugyebár, a feltétlen értékeidet. Mondjuk, a kandúrodat?

— Mondjuk. De esetleg téged is vinnélek.

— Nahát hallgass ide, mi történt nálunk múlt vasárnap. Kora délután beállít öcsémhez a szomszédból Kaja. De tudod, az a kölyök olyan orcátlan már, mint a piaci légy. Fél három lehetett, mindenki pihent még. Hát egyszerre hallom, hogy a fiúk fecskendezik az udvaron a tűzfalat. Kinézek. Képzeld, a gaznácik kilopták az irodából a kézi fecskendőt, és pontosan gyakorlatoztak vele, mint ahogy a hajdútól látták. Mielőtt rájuk szóltam volna, Kaja ordítani kezd: „incendium, nincsen dióm!” A szomszéd szobában erre felsikolt a Madi, aztán topogva futkos, nyitorgat, cepekedik és zsupsz! kirepül a koffer az ablakon. Nos ... adj még egy cigit!

Elpismogott a rosszul töltött cigarettával, s a füsttel együtt eregette szárnyra a kofferügy csattanójának részleteit: Madi mezítláb, csorgó vizesen rohant elő a tyúkszemáztatóból, és csak miután felkapta a koffert, kezdte forgatni a fejében, hogy hol a tűz és merre meneküljön. Ez még a „la bonne soeur”-^{*} esetnél is mulatságosabb volt!

— A „la bonne soeur”-ügyet én elítélem. Szeretném, ha megutáltad volna érte a Fricker leányokat. A koffer, az más ... Fényképet, szerelmi levelezést őrizhet benne egy olyan chevalier sans reproche^{*}-tól, amilyenné Danikát és Lackót próbálja átnyomorítani.

* a jó nővér (fr.)

* gáncs nélküli lovag (fr.)

— Ó, édesapám azt állítja, hogy csak a keresztlevelét félti és zárja benne olyan dühvel.

Érzékeny gyanúmat, hogy Villi részéről valami tudatos magakelletés, Palkó felől pedig a kamasz vaksi és éretlen nősóvársága áramlik kettejük között, teljesen lehalkította az éjfélnyúló fecsegés. Gyermek még ezek, kicsit rossz, kicsit jólelkű gyermekek, akik a Madiról aztán állataikra kanyarodtak. Megtudtam, hogy Palkó irtózik a kutyák kopogó járásától, poros, zsíros és durva tapintatú szőrétől, eső utáni bűzétől. Nagyon büszke viszont Cilinder patkányverő erényeire, karcsú szépségére és csodálatos illemtudására. Kifejtette, hogy Lábaviszi értelmessége, ebalázata és szolgálatkészsége alsóbbrendű dolog, a kispolgári filiszterség ismérve, a macskák ellenben királyi nemzetség: hősök, etikettesek és hedonisták. Hogy Cilinder csak pecsenyét és kalácsot eszik, ez lehet hiba, de ezzel szemben Lábaviszit étvágya a disznókénál alacsonyabb kosztra is rávetemíti.

Villi főlemlegette Cilinder kajtárságát, és főként szennyes nőügyeit, mert bár hivatalos feleséget tartanak neki a házban, állandóan a szomszédok nőstényeit hajkurássza.

Mi minden volt képzelődés abból, amit egymásnak kedvenceikről feltaláltak? Mindegy. Ez a képzelődés és elfogultság is hozzátartozott az ő külön, tarka, egyéni világukhoz.

Mégis a suttogás főképp Villi egyetemi gólyaéve körül forgott. Most bepillantottam Palkó bámulatójának egyik fő forrásába. Villi az iskolában „előtte járt”. Pedig mindössze pár hónappal volt idősebb nála, és az elemi még együtt végezték a falusi iskolában. Később végzetes dolog történt: Palkót egy utóbajos kanyaró visszavétette a gimnáziumban. Oszályt kellett ismételnie a „szamarakkal” egy sorban,

és ez amúgy sem erős önbizalmát teljesen megin-gatta. A nagymama sokszor kapta rejtett zugokban sírdogálva, kitalált tehát némi enyhíthető. Villi édes-
apjával — ki a fiú gyámja volt — kiegyezett, hogy Palkóval változtassanak iskolát, vigyék el német szóra Brassóba, ahol Villi anyai rokonsága él. Nem a gyermek érzékenységét adta okul, erre az ő friss életű, keménykötésű fia mit sem adott volna, ha-nem arra hivatkozott, hogy Palkónak bírnia kell mind a három erdélyi nyelvet, és önállóságot is jó lesz tanulnia.

Ezek a körülmények persze jóval utóbb alakultak ki, állottak összképpé bennem — jórészt önkéntelen egybeszerkesztő hajlamom folytán, mellyel a körü-löttem lepergő életek eltakart, süllyedt háttérét szok-tam megszövegetni magamban ... Most még csak úgy tekintetem őket, mint jó pajtásokat, akiket bi-zonyos zárt élménysorozat együvé kapcsolt, és akik ezeket az élményeket játékszerekként szedik elő, hogy velük elmulassanak.

De ha még nem is voltam járatos az előzmények-ben, már akkor megfigyelhettem, hogy Palkó kérdé-sein, melyeket kétszer-háromszor is megismételt, tit-kos, óvatos kíváncsiság rezgett, mintha csodák nyit-járól tájékozódni:

Igaz-e, hogy az ember azt hallgat, amit akar? („Hallgat“ — nem kell magolni óráról órára!) Hogy lehet hiányozni az előadásokról? Hogy a tanterem-ben ki-ki oda ül, ahová tetszik? Például Villi beül-het a fiúk közé? Azért az nem volna szép, s ne te-gye, mert a fiúk titokban megérintenék. Hogy sza-badon járhatnak színházba, moziba, kávéházba? Mi az a prezencifogás? Milyen az index? Igaz-e, hogy késő este is vannak előadások? Olyankor kivel megy haza? Aztán arról is hallott, hogy a gyakorlatokon nagyon bizalmasak a kollégák!

Villi kicsit nagyképűen oktatta. Bizonyos hanyagsággal szólt a dolgokról. Ártatlan tódításaiból kiütött a hirtelen felszabadult, élményekkel meggazdagult fiatal leány palástolt dicsekvése. És játszott a fiú gyengébb idegein, tudatában annak, mennyire álmélkodik az bátorságán, mellyel — apjával is szembehelyezkedve — az orvosi pályát választotta.

„Kaptam egy férficombot ... állapotos asszonyi hullá került éppen boncolásra ... alvadt tej szivárgott melléből, ahogy átmetszettem“ — úgy mondotta, akárha karácsonyi ajándékokat sorolna fel egy szegényebb, üres kezű rokonnak. Palkó gégejébe rekedő lélegzettel hallgatta. És dadogva farolt el a témától.

— Beszélj a vegytani óráidról ... engem az jobban érdekel!

És egyezkedni kezdtek, hogy ha majd Palkó patikus lesz, ugyanazon városba telepednek, és egymáshoz küldik a pácienseket. Minden gondolatuk olyan összeszövetkezésfelé irányult: túlságosan egymásra utalódtak, egy fészekhez melegedtek. De miért? Hiszen Villinek gazdag, vidám otthona lehet, mostohája a nagymama komoly szava szerint is kitűnő asszony. Hiába, mégis mindketten árvák és egy öreg nagyszülő elnézve szerettei. Ezen nem változtatnak jómód s kiegyensúlyozott létfeltételek, melyek között minden lelki sérülés nélkül élhetik ifjú életüket. És volt még ezenkívül valami későbbre szóló tovamenekedés is közös terveikben. Mintha sejtették volna, hogy hullandó fészekben szoronganak, egy váratlan fordulat felboríthatja, talán nagyanyjuk elmúlásától rettegtek, amikor jó lesz másfelé révet építeni. Túl korai bölcsességgel tudhatták, hogy bizonyos helyzetet s annak minden biztonságát egyetlen személy tartja. Vagy miért tanul Villi, a szép, neves és módos úrikisasszony, s hozzá olyan pályán,

mely testi alkatának, lelki érzékenységének tulajdonképpen túlerőltetés!

Nem emlékszem, mikor váltak meg akkor éjjel. De másnap már sokkal mélyebben érdeklődtem soruk iránt. Ahogy őket izgatta a Madi szegényes titka, úgy kezdett engem foglalkoztatni az ő szenvedéstelen árvaságuk. Értelmetlenségnek hangzik, s pedig úgy éreztem: csakugyan idegenek kicsit a maguk világában, csakugyan virágos bokrok termő kukoricaföld közepében, szinte törvénytelenek a keretben, ahol józanok, hasznosak, egyszerűek az élet törvényei. A tisztos nagymama is például nemigen látja vagy nem tartja különös értéknek Villi szépségét, bujkáló, olykor tűzben kivillanó finom kacérságát, szellemének kecsességét. Jónak, tisztának, dolgoznak, udvariasnak lenni — ebből állhatott kátéja, a többi ráadás, felesleges jó cselekedet.

Sok egyebet tanultam meg lassanként felőlük, nappali viselkedésükből is. Palkó szokatlan modorából főleg, mellyel hol korholta, hol becézgette Villit. Feddései különben maguk is gyöngédségből fakadtak, mert bizonyos idegességből pattantak elő, amikor nem bírta el Villiben azokat a fogyatékoságokat, melyek a kamaszkorból alig kinőtt leánynál voltaképpen természetesek. Palkó tökéletességet kívánt nénjétől, azért haragudott a titkos „cigizésre“, a piros, rövid szárú trikóra, meg a „la bonne soeur“-féle fiatalos kegyetlenkedésekre.

Ez a Madi-história úgy történt, hogy a tavaly nyáron Danika meg Lackó úszóleckére jártak, mégpedig a női fürdőórákban, a francia kisasszony kíséretében. A felügyeleti időt Madi kifakult lüszterpongyolában s kimustrált félcipőben kuporogta át a mély víz lépcsőin — mintha úszni tudna, holott alig térdig mert a habokba ereszkedni, és a karfát görcsösen szorongatta. Közben a huncut hullámok fel-

fellibbentették a szemérmes lüszterleplet, néha ikra közepéig is megmutogatva Madi borotvára szoruló, valósággal tüskés lábszárait. A cábárságukról hírhedt Fricker kisasszonykák az ugródeszkaról csipogni kezdték:

— Lábonszór, lábonszór!

A Madi nyájasan átszólt hozzájuk:

— Ez nem a helyes hangsúly, mes enfants*, azt úgy kell: la bonne soeur! Ákszan a „bonne“-on, a „la“ nélküli hangsúly.

— De így sokkal szebb: lábonszór! — sikítottak a neveletlen békák, és sorban bepotyogtak a nevetéstől a vízbe.

Az ilyen ízetlenség megrovása Palkónál éppúgy nem következett a csúfondároságot általában kedvelő sihederi korból, ahogyan nyájaskodásai is különös módon elütöttek a szokottaktól. Sohasem mondott dicséreteket, sohasem hízelgett Villinek.

Olykor feltűnt kis barátnőm valahol a veranda lépcsőin vagy a gesztenyeallé végében. Így, megszűröl jobban szembeötlött járásában az a ringás, mely az egynyári, fátlan virágszárak lebegéséhez hasonlít, s amely ifjúságából, zsenge növéséből származva oly jól összehangolódott hajlékony kedélyével. Ilyenkor Palkó minden cél nélkül elébe sietett, és csak nemrég csappant horzsos fiúhangján szölongatta:

— Tipeg! Tipeg!

Máskor, ha fűrödtünk, s Villi énekelt a vízen, Palkó szinte csak magamagának mondta:

— Fújja, fújja, fűrulyácska!

Egyáltalán szerette jelzők helyett igékre elkeresztelni, és legtöbbször így hívta:

— Rhaccsolka, gyerhünk! — mert bizonyára

* gyermekeim (fr.)

édesanyjától valami kis német íz maradt Villi tor-
kában.

Mindez incselkedésnek, sőt néha csúfolkodásnak is számíthatott, s nekem mégis úgy csendült fülembé, mintha boldog hálaadás volna az örömtől, mely nénjének minden élettevékenysége, egész testi és lelki léte nyomán kivirágzott benne.

Villi búbája elől valóban csak a vak zárkózhatott volna el, s éppen magahordozásának kelleme ragadott meg engem is — enélkül talán szép sem volt igazában! De hogy ez az egymásnak túlzott fontosságot tulajdonító együvéhúzás a leány részéről honnan ered, az csak akkor világosodott ki, amikor megismertem családját, a „városiakat“.

Bizonyos tekintetben minden árva lelki félszeg-
úszója az életnek. Az anyátlanok rendszerint tétovák, bizalmatlanok, s az apátlanokban megindító igénytelenség fejlődik ki, mint akik megszokták, hogy nincs, akitől kérjenek. Nemigen oszlatja el ezt a pótszülő, és Villinél a predesztinált árvái elzárkózáson túl még egyéb is közrejárt, hogy övéi felé tartózkodó legyen.

Feltűnő volt a háznak heves, körültekintő, nagyon aprólékos kitarakítása a meny idevárásának napjaiban. Az étrend és a hozzávaló beszerzések gondja. Szokatlan fűszerek, melyekért Miháj béresbíró külön „spájzcetli“-vel utazott be Bágyfőre, csontlevek főzése, tejszín és behűtendő korai gyümölcsök problémái éppúgy világot vetettek az esemény fontosságára, mint kényes természetére. A kitűnő falusi gazdasszony nagymama izgalomba jött, szinte szurkolt. Mindig fegyelmezett hosszútűréssel, önértetes magátólértetődéssel végezte sokoldalú feladatait — a dolgos-frustuk hajnali kiporciózásának felügyeletétől a késő esti szakácsné-beidézésekig, amikor a morcos Vénágnis kimosdva, vasárnapi arcot öltve jelentkezett a másnapra szóló utasítások átvé-

telére. Most apró összekoccanások zaja hallatszott ki a konyhából, főképp Vénágnis makacs ellenállása miatt, amit a vajjal készülő és rántás nélküli konyha ellen kifejtett. Nyílt sértésnek tartotta, hogy új ételeket és a régieknek változott elkészítési módját kívánják tőle. Hát még a szigorú parancsot, hogy Kicsiágnis fejről vegye le a kendőt és kancsal szemérről a dióhéj-pápaszemet! (Ez a Kicsiágnis saját unokája volt, s Aranyliliomnak esős időkbeli barátnője.) A „csudálatos“ vénség nem csinált titkot belőle, hogy unokája rendbetétele éppoly vanitatum vanitas, mint a pápista faolaj a krumplisalátán. Mogorván látott neki a homlok közepe felett a mostanában növesztett hajzat befonásának, s a kurta farcsakhoz halántékon, fül mögött, újabb és újabb keselyszínű tincseket fogott oda, úgyhogy az egész fonadék mint odaragadt kolbász övezte a butuk kis fejet; a diópápaszem lekerültével pedig napsugártól elszokott fehér foltok közepéből pislogott elő két ferde pillantású savószem. Szia minden összetalálkozásnál szembevihogta a szerencsétlen leánykát, amiért Vénágnis különös elégtételt vett magának.

— Én nem szógálnám Bella naccságát!

Ennél velősebbet ő ebben az egész ügyben csakugyan nem vélhetett.

Bezzeg Szia csak most került elemébe. A szokottnál is jobban kicsipte magát, sőt a saját ruhaneműit mosta, vasalta ki legelőszőr, félretéve a házi holmit utolsó sorra. Ragyogni akart. Hatalmaskodó kedvében külön leckéket tartott hűgának, Fikának, akit alkalmi szobalánynak a vászonöntözés mellől rendelt be a nagymama, s akit különben dunnyogó beszédmódja és lepegő járása miatt az udvarbeliek mokánytehénnek csúfoltak.

— Jó, jó — duruzsolt ilyenkor Vénágnis. — Fika lehet mokánytehén, de Szia kanca, rihagó rézkanca!

Nem állhatta a leányzó „jelességét”: szájasságát és örökös jókedvét, s egy viharban is helytálló vén komondor önérzetes megvetésével nézte le „pincos” szerepét a ház belső életében.

— Bár lepné el a gyermek, hogy csillapodjék — kívánta neki a jövendőkre.

Azt is mondogatta, hogy az ilyen elütő két testvérnek anyja nem járhatott tisztességes utakon. A nagymama sokat bosszankodott Vénágnisra gyanakodó, csúf természete miatt, a főbíró azonban élvezte örökkön megbotráncozott kedélyét, és egy verssel magyarázta:

*Szent volt és szentnek tartatott,
Ó, mert nem is hibázhatott!*

Hát ebben volt valami: Vénágnist a gráciák sohasem kegyelhették, viszont a testvérpár anyja felett is eljárt a falusi kurta életfarsang. Rávéka néni koraöregen, fogatlanul és töpörödötten szövögetett, font és végzett általában minden kendermunkát a telek végén álló, szalmafedéses zselléházának pitvarában. Múltjából mindössze az a nem titkolt büszkeség maradt hírmondónak, amellyel a szép Sziát megkülönböztetve szerette. Fika, a mokánytehen és Vaszilia, egy serdülő fiú, amolyan hétköznapi gyermekei voltak. Szia a kiöltözött fényes vasárnap. Fikát még a nagymama sem merte piacos munkákhoz odatenni; a mosogatáson kívül az indiánok szobája meg a mienk jutott ki neki most rendtartásra.

— Ha valami butaságot csinál, te elnézed, lelkem — mondta szemembe.

A menyétől sokkal inkább tartott. Büszkeséggel vegyes félelemmel várta a család városi hintóját, melynek ritka kényelmében pompásan elfértek a szülők, a Madi és a két fiúcska. Ez bizony másvalami

volt, mint a nagymama kocsija: a szembeni ülések is plüssbe húzva, s a lovak hasztalan futották ki magukat a huszonöt kilométeren (az egész utat kocsival tették meg), dali megtorpanásukban benne volt a továbbrepülés feszülete, vágya.

— A libéria miatt késtünk, anyám, mint mindig — köszönt a legelébb lehágó főbíró, aki ha nem indul már házsnak, bálmegnyitó első gavallérnak beillett volna.

Semmit sem kétek pedig, de a főbírot a maga akkurátus mivoltában rendszerint kihozta sodrából az a pár perc, mialatt kocsisa a hosszú fekete gombsor zsinórgomblyukaival elbíbélődött.

Jó, hát miért kell így utazni nyáron, mint holmi kész főispánnak? Csíkos szöttes s egy sapka nem tenné meg? Pörge kalap, strucctoll, s a szerszámokon ezüstös, koronás monogram ... Itt valami kocódó kedv feszült férj és feleség között, de úgy látszik, a feleség maradt felül, aki ironikus mosollyal intett zsörtölődő férje felé, miközben anyósa üdvözlésére sietett. Szóke, nyulánk szépség volt a meny, kicsit túl sovány az akkori ízléshez képest, se melle, se csípője, és a képe majdnem faragványszerűen szabályos. Függőleges homloka, melybe egyetlen tincs még behatolni sem merészkedett, egyenesen rideggé szabta volna arcát, ha ora körül nincs valami a gúnyhoz és lesajnáláshoz értők pikáns fitosságából. Bellának hívták, és ezt a hivalkodva is kimért nevet mint ha neki alkották volna. Itt nem kellett bezzeg új megszólítást keresni a serdülés korában! Az egész lepakolózás alatt rajta tartotta szemét hosszúmatrózba bújtatott, körhajas fiacskám, de azért korántsem nyúlt hozzájuk, egészen a Madi buzgalmára hagyta őket. Inkább a koffereket intézte. Minden úgy folyt le körülötte, mint egy előre meg gondolt, kicirkalmazott szertartás. Fáradságról, poros nap-

vertségről szó sem lehetett nála, még csak gyűrött sem volt egyikük sem, pedig a Madit kivéve mind fehérét viseltek, ahogy illik a fényes nyárelőben. De azért szabályszerűen elvonultak kezét mosni a számukra berendezett nagy hálósobába, s Bella aszszony áttört madeirában került vissza az uzsonnaasztalhoz. Csak akkor láthattuk gondosan felfésült, tápra tűzdelt hajviseletét, ezt a furcsa koronát, amit lénye ráparancsolt környezetére. Ehhez képest az én fültre csavart fonataim és Villi röpke göndörsége valószínűságot lázadásnak tűnhetett.

Igaztalan volnék, ha azzal vádolnám a szép vendéget, hogy zavaróan beléelegyedett örömeinkbe. Erre rá sem érhetett, nem a kurta idő, hanem az önmagukkal való elfoglaltsága miatt. Ő még ahhoz a nemzedékhez tartozott, amelyiket „ablakba ültettek“, „selyemkendőben tettek-vettek“, s amelyért valóban könyöklőpárnák varródtak a múlt század vége táján. Ítéletünket pillanat alatt megkaptuk tőle, amikor napégett, elszeplőzött kezünkre vetett pillantást valami piederstáli magasságból. Ő kesztyű és ernyő nélkül soha nem járt ki a napra. S uzsonna után mindjárt előszedte leheletes frivolitét kézimunkáját, csodás könnyűséggel dobálózva egy kis elefántcsont-hajóval a kétszázás pókháló cénaszálon. Ezekből a lenyűgözően boszorkányos mozdulatokból értettem meg egész fölényét Villivel szemben, aki maga nagy darab fodorított kendervászonra írásost varrogatott, nehezen öltve át a vastag pamutot a nyersen ellenálló anyagon.

— Konyhakredencre? — kérdezte minden érdeklődés nélkül, mire Villi egyenest rányitotta kerek tekintetét.

— A heverőm fölé, kicsimama.

Ilyen sima összevillanásokból tűnt csak ki egész szembenállásuk, két fegyelmezett lélek idegenkedése,

más világtáj alá tartozása. Egyetlen erősebb szó sem esett köztük tán soha az életben. És Villi mégis oda-tartozott az anyátlanok nemzedékéhez. Igaz, hogy Bellának több esze volt és tapintata, semhogy meg-játssza a mesebeli gonosz mostohát. De a szép fiatal-asszony pontosan állott annak a bizonyos selyem-kendőben tett-vett női rendnek utolsó előretolt állá-sán, miközben Villi már túllökődött vagy átszökött a válaszfalon, hogy a kitenyészett nőiség fejmércéje alól az emberség mértékei felé növekedjék. Ezek a támasztalan, lelkileg valósággal kitett leányok vagy felélénkülve, megkeseredve magukba hulltak, vagy átpártoltak idegenekhez. Nem a darázsderék, a szűk cipellő és a tápos hajviselet választotta el a régi kor-osztályt az újtól, hanem a lelki, sőt erkölcsi szétsod-ratás. A selyemkendőbeliek tempóssága csak külső vetülete volt az értetlenségnek, mellyel akár a vé-rükből is való új generációt elindulni hagyták, hogy az a maga útjait megkeresse. Most, most kezdtem sejteni — egybevetve életnyilvánulásaikat, e folyto-nos összeütközéseket, melyeknek nem volt éle, csat-tanója, csak idegfürészelő súrlódási zöreje és csüg-gesztő alaphangulata —, miért is tette szívét Villi a kezembe ...

Az indiánoknak sikerült elsuvadni a vendégérke-zéstől, sőt az uzsonnát is megkerülték, mert a féle-lemnek egész szenvedélyével bujdosnak Bella néni-jük elől. Teljes tiszteletadással beszéltek egymást közt a nagybácsiékról, de ez a respektus borsódtatta is hátukat. Elismerték, hogy a néni nagyon szép, s Iduka szerint még hozzá ideges is, ami tartozéka elő-keleségének, és együtt jár a libériás kocsisal s Do-mokos bácsi díszmagyarjával. De másfelől Bella néni mindig a fülét meg a körmét nézi a gyermekeknek, holott ők a nagymama és Villi egyenes szembenézé-sét szerették. Ez a köröm- és fülpróba akkora félszt

vert beléjük, hogy Tami, a legkisebbik indián, egy ízben saját markába csorgatott, s úgy mosdott meg, amikor a disznóólak körül folyó hadakozásból hirtelen felhívták kézcsókolásra. Ha a család estére jelentette be magát, az indiánok korán megvacsoráltak és ágyba menekültek, ha reggel jött meg, délig aludtak — csak jó későre elodázni a találkozást! Ma abban fogóztak meg, hogy a tegnapi eső után az éjjel nagy víz volt, s ilyenkor kitűnők a halászási esélyek. A felzavart halak tömegesen sodródni alá a hegyekből. Már a kora délutánon eltakarodtak hazulról, vál-lukon lóbálva zsákvászonból s fűzfavesszőből szerkesztett hálóikat, melyeket az amazonnő nagy ákom-bákomból öltésekkel foltozott ki a délelőtt.

Azonban csak azt kellett megtudni a két úrficskának! Egyszere gyűlölni kezdték hosszú nadrágjukat, selyemre mosott hajtincseiket. Elvégre bennük is megbuzdult a falusi vér, fiúk voltak, s unták hámba szorított nevelésüket.

— Én szívesen leviszem őket, tudom, hol van az indiánok halásztanyája — ajánlkozott Villi.

— Hát jó, menjetek le a Bágyhoz, s keressétek meg őket — egyezett bele a főbíró, miután nem lehetett már bírni a két nyúglődővel. — Engedelme-vel, Bellácska — fordult feleségéhez.

Villi boldogan kapta fel Danikát, a kisebbiket, de alig fordultak ki a kapun, a hétesztendőcske lekívánkozott nénje öléből.

— Tudd meg, hogy én melletted nagy vagyok!

— Mihejt nem lát a mamant, ezt mondja! Egészen a pápá, egészen a pápá, egészen az a mágyár témpéramon!

Kicsit elpirult a Madi, s mindkét kezével meg- ragadta a szökni szándékozó pacsiját. Láthatóan nagyon szerette véden- ceit, de Danika éppen gyengéje volt.

A Bágy melletti ösvény nemsokára fűzesbe kanyarodott, ahogy a tegnapi kiöntés után alig megszikkadt, tippánós agyagban egészséges, cipőtől alaposan elszokott talpak utat tapostak a folyócska öbléig. A levegőben meleg nedvesség párája úszott, az az igazi nyári vízszag, mely egyenest belecsal a fürdésbe. De a hullámokban ott bolygott, karikázott a feloldott és messziről idehőmpölyögtetett iszap, némi harsány harag is kísértett még a lassan visszahúzódó áradatból. Az indiánok azért a túlparti meredeknek fordulva, övig állottak benne, dühös komorsággal nyomva hálóikat a gubancos fűzfagyöngök alján szennyesen torlódó habarékba. Az amazonnő látott meg legelőször minket. Egy eldőlt törzsön a víz felett lebegett, lábával fogózkodva, míg pecsenyevörösre sült keze rongydarabokkal dugucsált holmi lyukas bádofgazekat az elfogott halak számára.

— Howgh! — kiáltotta betű szerint. — Békés halványarcúak!

A fiúk rosszkedvűen pillantottak felénk. A Nagyszellem ma semmi elevent nem küldött még a hálóiba, annál több rothadt tavalyi karalábét, káposzta-torzását. Holott a parton rakva állott a hazulról csempezett, száraz bükkből hasogatott vékonyfa egy kis halásztűz céljából, melyen papírban szokták a halakat kisütni.

Sokáig szótlán áhítattal szemléltük a küzdelmet a Nagyszellem kegyéért. Végre megnyilatkozott az — de vesztünkre. Abban a pillanatban, amikor a legfiatalabb indián hálójában felficánkolt egy cingár, kékezüst halacska, Danika sírós-boldog sikkantással csavarta ki kezét a Madi pókujjaiból, és elfelejtkezve a hosszúnadrágról, vadonatúj, barna szandárról, belefontott a partot nyaldosó sárga áradatba, hogy neki, neki, és csak neki adják a zsákmányt! Villi hasztalan ugrott utána, a kis ördög szaladt a vízben, s az

indiánok harsogó, megkönnyebbült jókedvben nyomták kezébe a halacszkát.

— Folyami sügér — állapította meg Sandri, a második számú indián, és hitte is, amit mondott, mert szelídebb hajlamától szándékos ámitás ki nem telt.

— Folyami sügér ... Sügér ... ! — rikkantotta utána Tami, a legkisebbik.

A halászbecsület ugyan helyreütődött, de a Madi rémült volt, Lackó pedig, aki már kezdett tudatosan úrfiskodni, észrevéve, hogy a vízben állók mulatnak a kontójukra, haragudott.

— Mademoiselle, voila votre gaté* — mutatott rá ajkbiggyesztve Danikára.

Mindegy. A pocok kegyetlenül szorongatta az iszamos, fickándozó állatot, sőt futásnak eredt hazafelé, hogy anyjának viszi ajándékba.

— Nahát csak vigyed is — mormogta Berci, a legidősebb indián, és rákacsintott a lötykölve csorgó matrónadrágra. Bizonyára előre élvezte Bella néni meglepődését, amikor majd megpillantja a tökéletesen elázott, iszapfoltos „komédiásruhát“.

A jólelkű amazonnő viszont lekúszott vártájáról, és felajánlott a halnak egy csorba virágcserepaljat, hogy az ajándék elevenen érkezzék meg.

Ám hasztalan lestem egy elnéző, ha titkolt mosolyt is a szép Bella faragványarcán, amikor a fiúcska büszke diadallal emelte a lépcsőn az agyagtálikót elejébe.

— Egyiketeknek sincs több meggondolása Danikáénál — vetette oda Bella Villinek, s a Madi részére kicirkalmazta az átöltöztetés rendjét, kiadva áztatásra a póruhárt holmit.

— És a hal, anyuka, maga nem is törődik a hal-

* Kisasszony, ez az ön elkényeztetett gyermeke (fr.)

jával! Jöjjön be Ágnis néni, és adja oda neki, hogy csináljon belőle vacsorát magának!

— Egye meg, aki fogta! Cigányhal! Csupa szálka, pfuj!

— Villi ... Villi ... te sem akarsz megenni a sügéremet?

Villi némán, összeszorított fogsorral vette kezébe a tálacskát, és megindult a konyha felé. Én is vele tartottam.

— Ha egyszer — mormogta —, ha egyszer megérem, hogy felém jön így a kisfiam, ezüsthalacskával! Az emberek az életben nem az életet szeretik, féltik ... hanem a porcelánnadrágot!

Duzzogása keserűbb volt, mintha csak ebből az egy esetből fakadna; ahogy jobban felsziszgett az ütés, ha ott kapjuk, ahol már sokszor megtiportak.

Azt hittem, valami fanyar estének megyünk neki, és egyelőre még egy másik ügy is megzavart. Véletlenül, a verandára nyíló ablakomon át rövid köztudósnek lettem tanúja a főbíró meg a takaros Szia között. Tudtam, hogy a bácsi kitűnően ért az egyszerű rend nyelvén, észjárásán, híres volt erről meggyezerte. Mégsem sejthettem, hogy ilyen skálái vannak népszerűségének.

— Nohát mikor lesz az uszpec Nyikulicával, nagyleány? — Pihenően széles, egyensúlyos lépésekkel, arcán friss pirosbarnasággal, az egészséges elizadás mázával, épp szembetalálta az ebédlőből ki-rebberő leányzót. — Persze, gazdáné leszel, felénk se nézel többet, kihízol szépen, mint a tányéralma!

Minden rendes falusi leány elpirul az ilyen kérdésekre, mert törvény, hogy szülők s gazdája előtt restelni kell az érzéseket és a férjhezmenés részleteit. De Szia csak a vállát rángatta, és szemtelenül elacsargott:

— Várjon az abajdak, úgyis kicsi hozzám, tavaly óta elnöttem. Jó lesz Fikának, nagyságos úr!

— Hé, nem singgel mérik az embert ... — s hirtelen Szia fülébe súgott egy szemérmetlen táncszót a férfiú valódi mértékéről. — Hogy mondanád ezt magyarul, violácskám?

Szia kacagó szemmel pillantott körül.

— Na mondd, mondd. Mert én nem tudom lefordítani — unszolta csiklandós hangon a főbíró.

— Nem jön ki versben — kuncogott Szia.

— Nem is az a fontos, hanem hogy értsd a csízióját! Na, majd lefordítod az uszpec után!

Félperc múlva már hódolva csókolt kezét Bellának, s a nagymamát megölelgette, ahogy galambot szorít meg óvatosan a gyermekkéz. Az öregasszony várt valamit fia szájából mindig, ha az megjárta a tagot.

— A határ mint a paradicsomkert, mámikó! Amit maga dirigál, akár a karikacsapás. Még az esőt is meg tudja rendelni, mikor, hova!

Boldogan pirult el a dicséretre az időviselt ábrázat. A mindennapin kívül talán csak ezekért a fiúi jó szókért törődött napestig.

— Igen a csudát — szabadkozott szinte zavarban —, már rám izent a falu, hogy nyakunkra hozzuk a teremő Isten haragját a héjaszóbeli vihar-ágyúval!

— No, azér' védhetem drága pénzen a közös szőlőhegyeket! Tégy jót, s várj rosszat!

Egyszerre megéreztem most, hogy iménti botránkozásom alapján véve igaztalan. A főbíró mindenkít a maga külön egyénisége szerint kezelt. Sziát éppúgy vidítani, villanyozni akarta a sikamlós tréfával, ahogy Villi arcáról egy cirógatással letörülte a duzzogó kedv halványosságát. Bizonyos életerő-felesleg sugárzott szét belőle, melyből mindenkinek jókedvűen juttatott. Szerette maga körül felhangolni a vi-

lágot. Még az indiánok is vigyorogtak rája, pedig különben szeppent és kinyalt formában állítottak be vacsorához, mint akik csak a fényképész elé öltöznek fel rendes ruhába.

A kikészítettség még Palkón is kitűnt. Megszoktuk őt Petőfi-gallérjaiban, ádámcsutka nélküli, sima, leányos nyakával, melyre most magasra gombolt inget erőltetett. Fehérpettyes, világoskék nyakkendője nyilván izgatta, sokszor kapdosott idegesen gallérjához, mintha tágítani akarna rajta.

A Bella ízléséhez tartozó esti tempózások lehűthették volna a szokott fesztelenséget, de a főbíró még a balsikerű halászatot is visszafordította. Észrevéve Danika kibőgött képét, és hallva egész dísztelen szereplését, békítgetően követelte, hogy süssék hát ki a halat előételnek. Persze hogy minden ünnepélyes és savanyú arc mosolyra szélesedett, amikor Szia egy hosszúkás tálon felszolgált a kisujjnyira zsugorodott „sügért” petrezselyemdísszel, sárga kadócban meghengergetve!

— Ez, fiaim, nem sügér, hanem havasi pisztráng, kóstolja csak, Bellácska, mademoiselle, s'il vous plait*, szeresse kérem!

— Enchantée** — suttogta a Madi vállalkozón, s lefűrészelt egy karikát a szíjas csemegéből. És lelkesen megette, az elnyiszált szálkákkal együtt. — Enchantée!

Féltem, csókot dob a főbíró felé, aki akár vihar-ágyúval, ilyen előnyös időváltozást teremtett a borús asztal felett.

És mégis úgy volt, hogy mély lehangoltsággal kellett végződnie a városiak bágyrévi látogatásának. Éjszaka újból ott láttam Villit meg Palkót ágyheverőm

* kisasszony, legyen szíves (fr.)

** El vagyok ragadtatva (fr.)

lábánál, halk, felizgult beszélgetésben. Valami elfogódott csend ejtett meg mindnyájunkat. Bella kívánságára le volt engedve a gát duzzasztó zsilipje. Nem bírta a zúgást, pedig a zsalukat is gondosabban zárták érte, sőt a lármás kakasokat, rucákat és kutyákat is sötét ólakba fogdoszták be idegei miatt.

Palkó még az éjjeli látogatásnál is nyakkendőjével küszködött, szabályszerű időközökben ismételve az egész estén át folytatott helyreigazítást, míg végre Villi megelégedte furcsa hadakozását, felült egészen, hozzá kúszott, és meglazította a pettyes pántlikát. De az is lehet, hogy teljesen kioldotta. A fiú különben nem sokáig maradt, mert a felfordult házirend miatt szobáját a Madinak adta át, és a nagymamánál aludt.

A másnapi reggelizés szokás ellenére percre szabódott ki, a főbíróék aztán indultak vissza a városba, és a nagymama pontos megjelenést parancsolt a rokonok ittlétének rövid ünnepidejére.

Hát ott ültünk valamennyien a világoskéssel felterített, gazdag reggelizőasztalnál, a gránitfák csipkén átszüremlő fiatal napfény szelíd játékában. Nagymama illatos és animáló kávéját iddogáltuk hajnali kaláccsal, tejszínből vert vajjal — rendetlenségre, csintalanságra nem volt alkalmas a helyzet. Szia gyors és ügyes kiszolgálása majdnem gépiesen simává, zajtalanná tette a felső asztal világát, és semmi el nem terelhetette volna a figyelmet a legkisebb illemfelborulástól sem. Holott jobb lett volna valami gyermekincidens, mint az a kis tragikomédia, ami bekövetkezett. Palkó az asztal vége felé ült szokatlan zavarban, idegességben. Magas gallérú ingét hordta, de nem volt felkötve a nyakkendője. Igyekeztem szemre nem szűrni ezt a hiányosságot. Ismertük szórakozottságát. Pedig éppen fordítva állt a dolog. Palkó a felöltözködésnél sehol sem találta a hitvány portékát, és küldte is Fikát, hogy vagy hozzon neki

másikat, vagy kerítsen elő egy nyitott nyakú inget. Ám a Madihoz utolsó pillanatig nem lehetett behatolni. A tegnapi kirándulás után megint tyúkszemet áztatott ...

Lassanként az indiánok mégiscsak ficserkélni kezdtek, s a nagymama biztatásai általános jókedvre és jó étvágyra hangoltak mindnyájunkat. Friss lán-gos is került az asztra, meg Bella kedvéért nyár-időig hamuban megőrzött, főtelen sonka. Megindult hát egy vidám és körülményes étkezés duruzsoló ze-nebonája, amihez nagyban hozzájárult Cilinder je-lenléte is. A hős kandúr, mint rendesen, orrával ínyenc módon szimatolgatva, a Palkó széke mellé hú-zott konyhasámolyon telepedett meg, két lábát ele-mista regula szerint fektetve az asztal szélére. Gaz-dája ilyenkor kávéba mártott kalácsdarabokkal szokta megetetni, de most végkielégítette egy csirkecomb-bal, ami határozott eltűlése volt a kegynek, mert Cilinder, kizökkenve illemtanából, csapot-papot fe-lejtve, hatalmas szökkenéssel, kurrogva ugrott le, s ki zsákmányával a verandára, hangosan megkacag-tatva a gyermeksereget. De a legharsányabb jókedv közepette hirtelen vissza kellett fordulniuk. A zöld vendégszoba ajtajában Fika jelent meg a jóhír-hozók sugárzó melegségével. Bal kezében magasra tartva lengette a kék színű, fehér pettyes nyakkendő, s a még gyanútlan, neki háttal ülő Palkó elé tartotta.

— Poftyim, megkaptam a Villi kisasszony lábá-nál, a nyári paplany alatt!

A vendégek nem értették a helyzetet. De a nagy-mama fejet csóvált, Villi pedig lesütött szeme fölé ár-nyalta kezét. Palkó riadtan kapott ismét nyakához, közben nyers pirosság futott fel rajta, vizesen leke-félt hajának tövéig. Nem moccant, nem válaszolt, csak rágni kezdte halovány ajakát.

De bezzeg az indiánok! Előbb összecsipogtak, mint

orcátlan verebek, aztán tapsba fogtak. Vége volt a Bella néni szuggesztíójának, kitört belőlük a féktelesség:

— Éljen, vivát! Éljenek a szerelmesek!

Villi rákoppintott a mellette ülő Berci kezére, mert az már az asztalt akarta verni, hogy ütemezzen a kurjongó karnak. Tami pedig ezúttal is passzióval utánozta a nagyobbakat, torka szakadtából sipítva: „Sze ... rel ... me ... sek!”

Palkó lefakult, valósággal eltorzult szegény. Felállt, kikapta Fika kezéből a nyakkendőt és bemeneült vele szobájába.

Bella sűgva kérdezgetett a nagymamától, de nem sokáig, és elterelte egyébre a társalgást. Nyilvánvalóan megütközött valamin, de józtlése nem engedte, hogy már az asztalnál kivizsgálja a dolgot. Inkább hagyakozott az elteendő gyümölcsoékról, és elmagyarázta egy újfajta barackdzsem receptjét, aztán beérte magához anyósát egy kis tanakodásra.

Ezen a délutánon több kihallgatás járt le a házban. A nagymama lecketartásainak egészen különös perrendje volt és ünnepeyessége. Először is: soha nem rendezte őket ebéd- vagy vacsoraidó előtt, hogy a falatja mindenkinek jólessék. Aztán be kellett menni ad audiendum verbum* a családi hálószobába, mely az ebédló legbelsőbb sarkából nyílt, félreesve minden forgalomtól, s így a lejárató megszokottságtól is. A mindig gondosan beárnyékolt, rezedaszagú helyiségnek az elmozdíthatlan hitvesi kettős ágyon kívül a holt nagytya életnagyságú arcképe és Palkó édesanyjának menyasszonyruhás ravatali felvétele adott fájó áhítatot. A nagymama éjjeliszekrényen

* a szó meghallgatására (lat.). Idézés a feljebbvaló elé dorgálás céljából.

imakönyv is állott, és itt ejtett szavai mintha súlyosabbra váltak, mélyebbre hullottak volna a lélekben.

Az indiánok majdnem haptákban, feleselő szó nélkül hallgatták végig a pirongatást. Alapjában véve nem is nagyon értették, miféle nagy „gyöngédtelenséget” követtek el. Azt tudták, hogy rakoncátlanul, illetlenül viselkedtek, és megbotránkoztatták Bella nénit, de hogy Villi és Palkó ellen mit vétkeztek, az legfeljebb felrémlett bennük arra a magyarázatra, hogy csak mátkapárról szabad azt mondani, hogy szerelmesek.

— De sze’ én szerelmes vagyok a papék Babujába, ugye, Tami? — védekezett a kis amazon —, ez vétek, nagymama? És Sandri is Kláricába!

— Na jó, csak ne kiabáld, s mehettek — és a nagymama elmosolyodott.

Villi magától jelentkezett. Amit a nagymama neki tartogatott, az tulajdonképpen menyének üzenete volt. Az okos mostoha az édes nagyszülőn át tartotta leányát kordában. S így is csak kérte, hogy szüntesse be az éjjeli barátkozásokat Palkóval. Egy ilyen fiatal fiút nem lehet állandóan ágyban fogadni. És mire volna jó, ha a családban már egyszer oly végzetes unokatestvér-szerelemre vezetne a túlzott pajtászkodás?! (A nagymama itt saját leányára célzott, Palkó édesanyja szintén első unokatestvére volt férjének.)

Villit nagyon megbolygatta, valósággal megdöbentette ez a beállítás. Ismerte a falusi babonákat az unokatestvér-szerelem átkairól.

— Nagymama is ... ettől tart? — kérdezte óvatosan, szinte fürkészően kémlelődvé.

— Édes fiam, nekem nem kötelességem, hogy neveljelek, csak hogy szeresselek!

— De tegyük fel, hogy maga nevelne ... ha maga nevelt volna végig, akkor is tiltakoznék a barátágunk ellen?

Bizonyára észrevette Villi elkomolyodását, de csak duzzogásnak, sértődöttségnek tarthatta, mert a mostohai akarat akkor is tövis az eleven húsban, ha jó szándékú. Az édestől inkább eltűr mindent a gyermek!

— Hát már nekem, lelkem, meg sem járná a fejemet rólatok semmi ostobaság. De ugye, nem biztathatlak kicsimamád ellen, és neki abban igaza van, hogy ha éppen semmi sincs, aminthogy nincs is a dolog mögött, nagy leány vagy már, és kiteszed magad cselédek és gyermekek locsogásainak. A leányélet olyan, mint a fehér köntös. Legszebb a világon, de a legkényesebb. Minden meglátszik rajta! Mit mond a költő: „Született szemérem, tanult kötelesség, ó, a leány sorsa csupa kénytelenség!”

A nagymamának voltak ilyen vérévé vált idézetei, amelyeket mindig megindult hangon s ítélet gyánánt ejtett ki. Ezek ellen aztán nem volt semmi felbezés, mint természeti törvényekkel szemben.

Villi tudta ezt, és nem is fenekedett soha ellenük. Kezet csókolt most is, és nagyon hallgatagon, bizonyos zavart fáradtságban tért vissza hozzám. Mintha kiforgatták volna rendes magából. Darabig szótlanul csüggendezett, nyitott szemmel heverészve a szőnyegen, ahova a nagy meleg elől félmeztelenül szokott lekuksolni. Egy asszony járt itt, akiért muzsikák és fények aludtak ki, pillanatra vagy nagy időkre. És hatalmas volt! Nemcsak a gátat némíttatta el, erőt tudott venni a nagymamán is.

Reccsent az ebédlő padlója, meglöködött egy szék is, valaki átóvakodott egyik szobából a másikba.

— Most bement nagymama Palkóhoz.

Szegény fiú, olyan sápadtan került ma elő az ebédhez, és igazán alig evett, aztán tőlünk is menekedve, visszabújt szobájába, pedig gyűlölte a Madi után maradó, zacherlinből és ibolyaporból keveredő avas sza-

got. Az volt az érzésem, hogy nagyon, fájdalomig szégyelli magát.

— Vigasztalni ment — mosolyodott el Villi. — Ilyen az én nagymamám. Mindig neki fáj, ha eltilt valamitől ... Olyan, mint a mandula. Kívül kemény, de bent édes, tejes a magja. S ne hidd, hogy Palkónak elő is hozza a dolgot. Palkó nem kap ki soha. Nagymama őt valamennyiünkénél jobban őrzi, mert Palkó édesanyja fő bánata volt életének. Képzeld el egy fiatal teremtest, aki minden észérv ellenére tizenhárom éves korától titkolózás nélkül odaigérkezik unokabátyjának, aki csak akkor lesz még „őber“, vagyis ötödik gimnazista ... S aztán, amikor kivárják egymást, a férfi meghal az első esztendőben. És Tinike néni utána. Vajon el tudod te képzelní? Mert a legtöbb ember nem hiszi el, amire maga nem volna képes. Ez olyan vértézódés saját középszerúségük felismerése ellen ... De én nemcsak hiszem, hanem tudom, hogy így történt. Persze, ehhez gyöngé szervezet kell, Tinike néném pedig annyira törékeny volt, hogy még nyilvános iskolába sem járatták soha. Az ilyen elzártág még a lelket is túlfinomítja. És látod, Palkó sem erős, az anyja után. Azért szereti őt nagymama a legjobban. Jere ma el velem a gyermekágyasomhoz, s akkor szemléletből megérted a dolgot.

A gyermekágyas Cilinder felesége volt, Cilus, a kis parasztmacska, aki Rávéka néni pitvarában az osztováta mögött szokott minden évben pontosan kétszer lebetegedni. Látogatásunkkor oly kopottan festett, mint molyrágta, rossz muff. Számon sem tartva a daliás férj kalandjait, boldogan szoptatott egy kibélelt gyümölcsszállító ládikában. Csupa fényes-fekete, életrevaló Cilinderkéket, apjuk szakasztott másait. Csak egy volt a vaksi újszülöttek között ügyetlenforma. És az anya, mialatt a többieket hagyta szabadon turkálni, verekedni magán, ezt a cserencsétlenkét

lába közé fogta, vigyázva gyermeki jussára. Villi próbaképpen elvette tőle a kis idéltent, és belekavarta az erős testvérek gomolyába. Azok vígan marakodták félre, hogy elkezdett keservesen nyivákolni ... Egy szemrehányó villanás a sárga, türelmes anyaszemből, aztán — amennyire mozogni bírt a rátapadó csordától — pár pofot puffantott közéjük, és visszavette oltalmába a gyámoltalant.

— Na látod ... — bólított Villi. — Palkó is a nagymama grata personája* ... minket többieket szerencséseknek tart, de Palkót örökké csak féltette valamitől ...

Ahogy a ház felé ballagtunk, a tágas, kövezett szerkérforduló helyen Szia libeggett-lobogott velünk szembe.

— Azér az isten lováér' futak, anyámnál van? Eltökítette a kredenckócsakat, nem tudak teríteni! Hogy soha bé ne tenné a lábát a házba! A reggel is milyen szégyent csinált a nyakkendővel. Fogalma sincs, hogy a belsőnek titkosnak kell lenni. Mokánytehen, teli adja a sajtárt, s akkor felrúgja!

Huncut fény vetett cigánykereket kökényfekete szemében.

Csendes uzsonnánk, vacsoránk volt, Palkó szobájában maradt, a feje fájt. Mi is korán visszavonultunk, mintha fáradtság ülné meg az egész házat. De éppen hogy nem aludtam! Hiányzott a vízzúgás a fejem felől és a fecsegés a lábamtól. Időnként felvillant a gyufafény, s belepett Villi cigarettáinak kék füstje. Ó, amikor valaki álom helyett füstöt kortyol!

Vézna hangú, bizonytalan vezetésű muzikaszó pedzette meg most az éjszaka holdtalan sötétjét. Először azt hittem, valami falusi legény citerázik egy közelebbi utcapadkán. De az ügyefogyott arpeggio

* Itt: kedvelt személye (lat.).

megolvadt, átkanyarodott egyetlen szál hegedűhang-
ra, és most már azon gömbölyödött le a dallam bá-
natos-panaszos fonálkája. Valami vergődött az egész
szerenádban, olyan volt, mint a repülni tanuló ma-
dárka erőtelen szárnyának emelgetése. Éjjelizene,
amit véletlenségből hallunk, tudtán kívül annak, aki
adja. De vajon csakugyan hallottam már ezt a kis
nótazokszót valahol?

Villi felült, engem figyelt.

— Nem alszom, Villici. Töröm a fejem, honnan
a muzsika.

— Palkó hegedül. Van neki egy háromnegyedes
gyermekhegedűje. Senki előtt nem venné elő, csak
magának nagy néha. Tudja jól, hogy nem játszik
másnakvalóan.

— De mit húz most? Mintha ismerném a dal-
lamát.

— A szászoktól hozta. Saját maga le is fordította
a szöveget.

Nehezen szedegette össze emlékéből:

*A bodzafa, a bodzafa
Májusban kivirít.
Egy kismadár dalolja rajt'
Húségről dalait.*

*A bodzafa, a bodzafa,
Kéz kézben ültünk ott.
A május nem talált sehol
Két ilyen boldogot.*

Akármily tökéletlenül is kaptam magam elé az ér-
zelmesen naiv versikét, mégis tömbszilárd ostobaság
volt önkéntelen fakadó megjegyzésem:

— Ez elég rosszul van lefordítva!

— Persze, persze, neked! — Villi zavarban volt.

— Palkó nem is költő, de ...

Ez a „de“ egyszerre fellobbantotta bennem a teljes valóságot. Villi elnézése, jósága mind benne csengett a rövid szócskában.

— Bocsáss meg — hajoltam le hozzá —, olyan idéten vagyok. Hát műbírálattal kell mérni azt, amivel egy lélek elrejtetik a maga vigaszára?

A könnyű, hajlékony test átkúszott mellém, odakuporodott a heverő szélére, s egy napsütött melegségű kéz fogódzott a kezembe.

— Milyen jó hűvös a bőröd — suttogta. — És aztán, egyébként is ... most már úgyis belénk láttál. Most már megmondom neked: kicsimama is csak olyan műbíráló, akinek tökéletesen igaza van velem szemben, mert neki mindig igaza van, érted? A maga igazsága. De ez a bírálat kegyetlen, kívülről, idegen életrendből származó ítélkezés, holott az elnézés és a dolgokba való beleérzés sokkal jobbat tenne. Igenis, neki van igaza, Palkó tán még nem jött rá, hogy módfelett ragaszkodik hozzám, ő nem tudja, de én tudom ... és ez a mai tilalom tudatossá teszi majd benne ... Hiszen mi a tilalom az ilyen törvénytelen érzelmeknek? Én ismerem és szeretem őt, s megesküdtem, hogy azon az egyen kívül, amit úgysem adhatok meg neki, a legjobb leszek hozzá a világon ... Azért volt kár szív nélkül szétugrasztani minket ... Mert már csak a nagymamáért sem jutottunk volna el soha egyetlen meg nem engedett szóig, mozdulattig ...

Valami eszembe jutott, ellenérv Villi magyarázatára.

— Te arra az emberre gondolsz, aki ... elvégre száz és száz fiatalember kíséri lépéseidet ... szóval most ne a nagymamával s ne kicsimamáddal szállj perbe, hanem valakivel azok közül, akik ostromolnak a leveleikkel ... akikkel bált rendezel, akikkel te-

niszre jársz, mit tudom én ... akivel boldog vagy, ha együtt lehetsz, s akivel egyszer talán még boldogabb is akarsz lenni ...?

Villi térde közé ejtette két kezét. Meg is borzongott a vékony hálóing alatt.

— Igenis, azzal szemben is — mormogta dacosan. — Különben sincs, akire örök tervekkel gondolhatnék ... Szeretem az életemet, és azért vagyok boldog más fiatalokkal, de alapjában nem érdekel senki különösebben. Tudod, a lányok sokat beszéltek már nekem ilyen-olyan sóvárgásokról és gyönyörúségekről, amelyek már egy kézfogásnál is megszállják őket... esküszöm neked, hogy inkább irtózom az egész szerelmi procedúrától ... Még mindig Palkót szeretem minden fiatalember közt legjobban. Persze, nem úgy ...! De akármilyen megvadulás szakadjon rám egyszer, soha senki el nem fogja velem felejtetni, hogy Palkó volt gyermekéveim egyetlen testvére!

Tiszta szív, magabízó szív! De csak az érintetlen lát ilyen igazságosan, a lelkileg is érintetlen, aki még nem kívánta oda magát senkinek, s nem gyújtotta meg egyetlen csókkal sem a teljes odaadás kanócvégét. A szerelem kizsarol, kisajátít, átmetszi egyéb elkööttségeinket. Szegény kis bodzabokor, minden bokrok legigénytelenebbje, most virágozzál! Most ringasd a madarat, amíg egy tiszta testvér vigyázza, hallgatja, szánja ügyefogyott énekeit!

II

KERESZT ELŐTT, HALÁL ELŐTT

Ő egész szép, világos világunk, melynek utolsó boldog fiataljai voltunk! Törvényeid szabatosan utasítottak, biztos fonalat, fáklyát adtak kézbe a labirintusokhoz. Mindennek értelme volt még, a lemondásnak, tilalmaknak, s a belőlük fakadó szenvedésnek is, mert meggyőződéseink, fogadalmas elszánásaink szentesítették erejüket. Mily hibátlanul igazodtam el akkor éjszaka Villi élettervén: mint pontosan rajzolt, kiszínezett térképen. Szeretni fog testvérül és szeretni fog hitvesül külön-külön, ahogy víz és olaj el tudnak helyezkedni egymás felett, soha el nem vétett régióban. Senki, semmi nem dobálta még össze a parancsolatok törvénybetűit, hogy rakjuk újra, újmód össze, szerencsétlen rejtvényfejtők! Még nem kallódtunk. Vékony hártya fedte már a poklot, mely felett eljártunk, de még nem perzselte semmi a talpukat, s nem láttuk az árnyék kúszó közeledtét, melynek homályából sem fonálon, sem hamunyomon vissza soha nem találtunk zsenge hiteinkhez.

Észre sem vettük, hogyan sodródtunk tova a múltból. Nem figyeltük saját hűtlenségünket. Vagy nem kihevertem magam is mély baráti megindultságomat, mellyel a két fiatal lélek sorsa egy időre megterhelt? Egyszerűen nem értünk rá és nem voltunk eléggé lelki szegények, hogy hordozni tudjuk évekig a másokért való gondot, hogy ne zsgorodjék igény nélkül való epizóddá saját életfeladatunkhoz képest a másoké. Pár nap múlva széthullottunk, engem szellemőrítő vizsgák vártak, külföldi évek s egy hosszú

betegség. Vitt, sodort az élet, többnyire fekete felhők alatt, de vitt. Aztán jött a háború nyomasztó végtelensége.

Ismét Villi fogott el, mint messze elbitangolt, szökevény állatot. Hűségesen nyomon követte életemet, írásaimat, talán mert boldogabb volt nálam, és jobban értett a szeretethez.

Tizenhét nyarán hívó levelet kaptam tőle. Nagyon kért, látogassam meg a nagymamánál, ahol hadiszalmaözvegykedik. Amikor az őrház elé befűjtatott a lezüllött, rongyosodott kisvonat (az eső nyakunkba folyt benne, s a kalauz panaszkodott, hogy késünk, mert elpattant a kazán „gőrcsöve“), majdnem azt hittem, nem vár senki, vagy idegen vár, akit nem ismerek. Villi olyan sokban megváltozott. Megnőtt, vagy legalábbis megsudárodott. Szokott matrózbúza helyett szalmasárga mosókosztűmöt hordott, és komolyan soha hosszúra nem növő haját némi fufanggal konttyá gyömöszölte.

A kociúton csaknem némán viselkedtem. Semmit sem tudtam róluk, és közben annyit vesztett mindenki, féltem, hogy sebekre tapintok. Villi kevesebb szeleburdisággal, de a régi őszinteséggel számolt be életállomásairól. Kétesztendő menyecske, s tanulmányait az ötödik év folyamán abbahagyta.

— Mindjárt megérted ezt. Az uram — egyike a hajdani levélküldözőknek — a fronról futott haza értem. Tudtam róla, hogy nagyon szerelmes, láttam rajta azt a mohó boldogságsóvárgást, ami megszállta némelyiket ott a pokol tornácában. Bírni akart, azal a reszkető gondolattal, hogy meghal, mielőtt megölelt volna! ... Azt tudod, hogy édesapámat alispánnak választották, s akkor átbútorozódott és átlármásodott a házunk. Egyáltalán a mi házunk ... a gyöngyházberakásos szalonbútorral és a meghatározott fogadónapokkal ... kicsimama egyébbel való örö-

kös elfoglaltságával, vöröskeresztes ambícióival, melyek révén biztos helyzetbe került a helyi arisztokrácia körében és a legmagasabb tiszti társaságban ... mindez igazán nem volt alkalmas egy hosszú mátkaságra. Terhére voltunk kicsimamának, még Imre rövid szabadságai alkalmával is untattuk. Apámnak csak az nem tetszett, hogy leánya egy kofferrel menjen férjhez ... Imrét kedvelte elejétől fogva, és megígérte neki a megyei főorvosi kinevezést. De csak „majd“, mert nem segítette volna hozzá a világért a felmentéshez. Azt mondta, becsület kérdése, hogy az alispán családtagjai arcvonalban szolgáljanak. Szerettem pályámat, de Imrét még jobban szerettem, és éreztem: vagy most, vagy soha meg nem alapítom reménybeli otthonomat, és nekem, te azt tudod, saját otthonom nem volt soha. Ez nem hálátlanság, de én örökké lengtem apám és nagymamám között. Egy drága szív s egy tiszta, átlátszó jellem a legtöbb a világon, amire építeni lehet. Hát kieroszakoltam magamnak a sorstól, apámtól azt a koffert, és kiutaztam Imrével a frontra.

És elmesélte a furcsa mézeshónapok történetét, amikor beöltözve ápolónőnek, kitartóan segített urának egy galíciai kórházban. Ez a véresen szomorú, de a mindennapi irgalom gyakorlása által külön megszentelt hitvesi közösség akkor szakadt meg, midőn férje közvetlenül a tűzvonal mögé került, ahova nem vihették feleséget.

— Pedig de jó lett volna, ha együtt kerítenek be segélyhelyével együtt engem is! És most Transzbajkáiában vigasztalnék egymást, nem kilométerek ezrein keresztül egy-egy sovány rablevelezőlapon! ... Különben pedig visszairatkozhatnám az egyetemre, a baj ott van, hogy nagymama erősen reám szorul. Apám állása ma százsoros felelősséggel jár, alig tud kitekinteni a gazdaságba. Nagymama keze alól hiány-

zik a zsellérek java, és az emberek általában úgy elromlottak. Még az asszonyokkal is alig lehet bírni, a foglyok pedig csak úgy úrdolgában törik magukat. S nagymamát még az aggodalom is gyötri Palkó miatt.

— Mi van hát Palkóval? Én azóta se láttam, amikor tizenegy nyarán majdnem elmenekült Bágyrévről.

— Szegény. Két évig, mint gyakornok, szinte rabszolgája volt főnökének, ezalatt mindössze háromszor találkoztunk. De nem fogod elhinni: szívesen volt távol hazulról. Valami bántotta ... nem tudom, az a buta gyermekincidens a nyakkendővel, vagy az én befutó postám — mert később már csak Imrének engedtem meg, hogy írogasson, s ő nagyon élt ezzel az engedéllyel. Aztán összekerültem az öcsémmel az egyetemen. És akkor ismét jó testvérek lettünk. Aranyos volt, még gardírozott is a bálokon ... Persze, most már ő is katona. A vajdaszállási közösöknél. Éppen kiképző tanfolyamon van.

Nehezen tudtam elképzelni Palkót katonának. Tűnődtem, ő fejlett-e daliára, vagy a hazának ilyen nagyok a szükségei. Soha nem éreztem úgy, milyen tragikum van a szóban: „Mindnyájunknak el kell menni.“

— Különbözik kilátásunk van rá, hogy a napokban hazalátogat. És jól viseli magát, tudod, az ő nagy engedelmissége!

Bágyréven az élet oly békességgel indult, mint hajdanában. Holdfény világította a vajszín lépcsőket, a virágfürtös oleandereket, amikor megérkeztünk. A nagymama a régi nyájassággal fogadott — ő mindenkit szeretett, aki kedves volt az övéinek. Bizonyára sohasem hallotta a francia közmondást barátaink barátairól, de neki a szíve diktálta az élettempót, melyre a legszebb közmondások ráillettek.

A vacsora is úgy esett, mintha minden a régiben volna. Pedig hát csak a nagymama nem cserélődött ki. Abban a szép korban volt, amelyben pár esztendő nem változtat a test és lélek megtalált formáin. Vagy talán mégis valamivel még jobban megcsöndesedett, csak tartotta magát hősiezen régi törvényeihez? Istenem, hogy elfutott a hat esztendő, immár az indiánok is kezdtek visszaváltozni fehér emberekké. A legidősebb galléros inget viselt, és nagyon sunyin pislantgatott Szia felé.

Szia szép is volt mostan! Ennek ugyan elfoghaták urát az oroszok — mert ő is menyecske volt már —, azért sem hagyta magát búnak. A falubeli illemtant, mely a leányt pillangózza, míg az asszonyoknak sötét szoknyát, fejkendőt és örökre eldugott haját ír elő, rég sutba dobta. Csinosabban s még csillámlóbb tisztaságban járt, mint valaha is, arcán a szín nem volt sem konyha, sem napfény kicsalta pirosság, hanem valami mesterkedett dolog. A kendőt is úgy kötötte („a szégyentelen“ — mondta Vénágnis), hogy kilátszódjék fényes-barna választeka. Csupán kisegíteni járt be a házba, s egyébként ami igaz, igaz: talpra tette ura elesett gazdaságát a hadisegélyből. Borjúkat, ökröket szerzett már, de hadigazdag kedvében is volt mindig. Ha kérdezték, mi van Nyikulicával, csak legyintett:

— A jó hejt van!

Ezért a hányavetiségért semmi szidalmat fel nem vett. Jámbor-csalafintán visszafeleselt a feddésre:

— Hát nem jobb ott tudni, mint a lövészárookban?

Villi viszont igazi fogolyfeleség módján viselkedett. A gazdasági teendőkből férfit helyettesített: revolvere, korbácsa volt, és gyakran hajtott kocsi — de túl e kényszerű legénykedésen kis úriasszony maradt. Éjjeliszekrényén ott őrizte fényképét a nyílt

arcú, fiatal katonarvosnak, akire azonban rávallott, hogy kitüntetéseinek csak szalagját viselte, pedig nemcsak „kenőcs-érmei“ voltak. Bizonyos szuggesztíót gyakorolhatott a kép Villire, mert mellette mindig korán ébredt, s aztán átsétált Lábaviszi kíséretében a postára. Maga mindennap írt a fogolynak: délután, amikor én elvonultam napi penzumomra, ő is elbújdosott a kert valamely zugába töltőtollával, levéldobozával.

— Mert arra számítok, hány izenetem elvész! Egy dolgot tízszer is tudatok ...

Szóval rendes, helyes, szerelmes hadiasszony volt, mindenütt ott és úgy, ahogyan kellett, és mégis, némi nyugtalansággal készült Palkó jöttére. Az álomához a két idősebb félvért küldte ki, mi már kinőttünk a vendég elé való robogásból. Inkább a verandán várakoztunk a nagymamával együtt, ünneplőben. Villi mostanában egyébként is nagy gondal öltözködött, mintha féltene és óvna magát, nehogy ellomposodjék a határidő nélküli, örök várakozásban. Volt egy ruhája, melyet azóta sem tudtam elfelejteni, pedig már itt-ott meghúzta egy ág puha kreppanyagát, talán fakult is a gyakori mosásban. De mint minden valódi szép dolog: nyúttében is bővöltni tudott. Ez a ruha csak derékban tapadt szorosra, különben ujjban, aljarészben sűrűn, omlatagon suhogta körül a hajlós, serdülően fiatalos termetet, s az apró hímzett kobaltkék virágok a nyári szélben majdnem elevenen imbolyogtak a táncosan lebentő anyagon, és Villi olykor a haját is kibontotta, vállat verő, göndör fürtjeit, s egy kék lenvirágot dugott füle mögé.

Így sétálgatott aztán órákig leszegett fejvel a boltívre nevelt gesztenyesor alatt, behullva önmagába, s én tudtam ilyenkor, hogy az egész pompázás mind csak urának szólt, hogy őt álmodja maga mellé

sok ezer kilométernyi távoból. Nem akar hanyatlani, hervadni, lemaradni: neki öltözik, érte virágozik ...

S így állt ki a verandafokra, csak haját fogta összebb azon az alkonyon is, amikor Palkót vártuk. A frontjelöltet, aki alig titkolta megindultságát, amikor meglátott minket. Elvágott, kurta, szinte dadogó szavak törtek elő ajakáról:

— Istenem ... itthon vagyok ... még egyszer ... nagymamánál!

Ez az eláradás olyan sok volt tőle, akit túlzottan szemérmes fiúnak ismertünk, szinte makacsnak a maga köré vont határvonal elzárásában! Csaknem kidobogott a szíve, talán hallottam is rebbenését.

De az első este nyugtalan, foszforeszkáló örömfénye hamar lekopott róla s napjairól. Bár elővette polgári ruháit, melyekben kevésbé tűnt fel keskenyvállúsága, és bár pontosan végezte a ház körül szokott tiszteit, mégsem volt a régi, tőlünk függő fiú többé, aki hajdan úgy érezte magát, ahogy Villi meg a nagymama hangolta. Kedvességein valami állandó keserűség, zúgolódás nélküli mélabú ködlött. Tudtuk, hogy kifogástalan katona — hiszen kis fehér kaucukcsillagot viselt már, sőt nagyanyja előtt még humoros dolgokat is elmesélt kiképzése idejéből —, de ha magunk közt voltunk, vitézi életét sivárnak és főleg oktalannak festette le. Azonban mint kikerülhetetlen végzetparancsba beletörődött, és soha fel sem vetette a gondolatot, hogy kibújhatna a kényszer alól. Ha sajnálkoztunk rajta, elhárította.

— A kötelességteljesítés nem mindig gyönyörűséges valami, hanem azért legtisztább dolog, ha az ember ... vállalja.

Villit most is híven szolgálta, főképp postáját intézte egész szenvedéllyel. Ha vöröskeresztes fogolylap érkezett, alig érte lába a lépcsőt, úgy futott fel

vele. Arcán tűnődő, talányos mosollyal figyelte nénje csöndesen felragyogó arcát. Szó se róla, szívesen szánta oda Villinek a boldogságot, mely végre is vihardúlt és csak szép emlékeken meg reményeken nyugvó boldogság volt. Nénje férjes volta némi respektust is kiválthatott benne: ez megint előttejárás számba ment, az élet egyik korlátjának e friss átugratása, mint valaha az érettséginek.

S mégis: mintha minden szavát, mozdulatát a szemrehányás egy magyarázhatatlan rezdülete árnyékolná, mely csak a végzetnek szól, nem személyeknek. Egy beteg gyermek jutott róla eszembe, aki halála előtt pár nappal egy éjszaka felköltötte anyját, testvéreit. Kérdezték, mit akar, s ő csak azt felelte:

— Ti mind olyan jól alusztok, amikor nekem meg kell halmom nemsokára!

Szegény kicsike, a getsemánébeli panaszra botlott rá, Krisztusnak tanítványköltögető zokszavára, amelyre tanítatlan is elvergődik minden reménytelenül szenvedő, hallva az épek bizakodó lélegzetvételét.

Ti mind olyan jól alusztok!

Vagy nem aludt-e nagymama, akinek soha sejtelve sem volt, mi ment végbe hosszú éveken át a mellette élő, leheletközelben senyvedező unokában? Nem aludt-e Villi, aki a tovasodort üdvösség hétországán átszúrt izeneteit lesve, ontotta semmibe vágyakozásait?!

De nem, Villi nem aludt igazában. Bár akkor nem tudtam ezt, és azt sem láttam, mi gyötri Palkót legbelülről. Mindent a balsejtelmekből magyaráztam, eszembe sem jutott, hogy néha a meghalás nem is a legszomorúbb szerep. Csak lázadoztam magamban: miféle világot értünk, amikor ép és fiatal — oly nagyon fiatal! — életekre úgy kell néznünk

mint halálfiakra, holott csak ötven-hatvan év múlva járna ki az értük való szünetlen szívszorongás. Mi-féle világot, amikor mint a tél előtti csípős hideg éjszakák a levelet, úgy sárgítja el a nagy, örök hideg előérzete az ifjúságot.

Lassan persze ráébredtem, hogy Palkón nem láttam keresztül valójában. Egy délután a kertben olvastam, a kis füvesen, melyet az úttól sűrű fagyalsövény zárt el. Villi meg Palkó hangját hallottam a ház felől, s a vesszők közt rájuk láttam: majdnem vontatott lépésekben jöttek lefelé. Gyümölcsért indulhattak ki. Villi karján fehér hancsosár himbált. De eszük egészen másutt állhatott. Hevesen vitatkoztak, rekedt és hangos suttogással, ahogy felindult, de önmagukat fékező, csillapítani vágyó emberek.

— Emlékezz a Madi leckéire: lépcsőn, kivált ha meredek, férfi megy előre. Hát ez csak elég meredek, Villi. Előre megyek, s egyszer az életben megelőzlek!

— Ahelyett, hogy megnyugtatnál, fenyegetőzől! Ez férfias? Ez halálfélelem!

— A szó nem jó, Villi. Ez nem halálfélelem, ez halálbizonyosság.

Pillanatra most megálltak, éppen előttem.

— Elveszed az imádkozó kedvemet a gyávasággal!

— Ki a gyáva? Hát nem elmegyek?

Palkó a kezében tartott könnyű bottal egy gyökérbogot szurdosott, aztán csendesen emelte fel a fejét, elnézett a messzi céltalanba, mint bevégzett tusa után. Sírásfényűen, de elszántan mosolygott, száját nála szokatlan, kemény konoksággal összezárta. Villi most közelebb lépett hozzá, s megfogta a csuklóját.

— Palkó — kérdezte hirtelen kivirágzó szánalom-

mal, oly meleg kedvességgel, ahogy csak négyszem-
közt tud asszony megnyilatkozni —, miért nem ké-
red a felmentésedet? Apám elintézné ... hiszen mi
már áldoztunk, nemcsak Imrét, de engemet is ...
S mert a fiú még jobban elsötétült, hozzátette:

— Ha te restelled, én megkeresem apámat az
ügyben. Tartozik ennyivel a nagymamának is ...

Erre Palkó elsápadt, és szeme fenyegetően kitá-
gult. Életében egyetlenegyszer most hallottam Villire
ripakodni, ideges fejvesztettségben:

— Azt ne merd megtenni! Ne merd, mert többé
soha meg nem láttok!

Villi keze lehullott Palkóéról, szárnyszegve hátra-
lépett. Csodálatos türelmére, jóságára vall, hogy nem
mutatott megbántódást. Lassan megindult öccse mel-
lett a gyümölcsös felé.

Valamit megsejttem: Palkónak mintha nem a
halál fájna igazában. És hiába sorakoztattam fel er-
kölcsei ellenérveimet oktalan, betegesnek tetsző von-
zalmával szemben, bizsergő fájdalom vett elő, nem-
csak Palkóért, hanem barátnőmért is. A szegény,
szerelmes és becsületes lélek akárha vádolná magát
a szoros közelségért, mely testvéri összetartozás szí-
nében tűnt, de hát mégsem voltak testvérek! Egy
bizonyos: a fiút a konok megadás erősebbé tette ki-
felé, mint gondolta. A szív legtitikosabb részvétreke-
szét tudta vele felpattintani! Magam kezdtem ment-
ségeket találni számára. Vajon szenvedelme nem
kényszerű folyománya gyermekkori elszigeteltségük-
nek? Faluhelyt gyakran hiányzanak az egyenrangú,
egybehangolt vagy azonos korúakkal való barátság-
gok, a fiataloknak nincsenek közös szórakozóhelyei,
ahol seregszemlét tartsanak egymás felett. Minden
megindíttatás a ház, a család kebeléből fakad, a tá-
volba tájékozódás lehetőségei nélkül, egymásuk sor-
sa sokkal inkább szívre megy minden fordulóival.

És vajon nem íródik-e mélységes jelekkel két fiatal lélekbe annak a tudata, hogy anyáik is együtt pajtáskodtak, titokmegtartó testvériségben egy kenyéren éltek? Felelősségünkkel szemben ott ágas-kodik bennünk elrendeltségünk, öröklött természetünk!

Azon az estén Palkó olyan sápadt volt, amilyen mostanában, mióta a katonaság edzettebb színt adott arcának, sohasem. Néha majdnem értelmetlenül felelt meg kérdéseinkre, mintha megzavarodott volna lelki egyensúlya. Hol a száját rágta, hol szeme gyúlt ki félig megszülető könnyek mögött. Valami végzetes szócsere eshetett meg köztük a gyümölcsösben. Villi maga néha aggódva rebbentette pillantását öcsésére.

A szokott órán feküdtünk le, mégis talán nyugtalanabban, éberebben aludtunk valamennyien. Hallottam Palkót bemenni a nagymamához — ez nem volt szokatlan dolog, rendszerint a hálószobában köszönt el tőle éjszakára. De mindent felkavart bennem az a vékony, hat év óta nem hallott hegedűhang, mely később elmetszette a gát ütemes zsongását és az álom ringatását.

A játék ma alig volt tökéletesebb a hajdaninál. Ám ami más fülének elégtelen, még mindig vigasz lehet annak, aki hozzáhallja a lélek belső kísérezését. S úgy tűnt, ma a lélek nagyon kísér, és elfelejtkezik róla, hogy halkítsa, fékezze a külső daltamot. Vagy szándékos lett volna a húrok hangos jajongatása?

Cavaradossi börtön-áriája*. Valóban siralmasan szabadult fel a kis gyerekhangszere a férfizokogás: „Meg kell halnom.“

Mozdulatlanul figyeltem, szemem hozzászókkott a

* Puccini: Tosca című operájából.

félsötéthez, annál könnyebben, mert Palkó szobája szemben volt a miénkkel, és az üvegajtók mullfüggönyein áttetszett az égő gyertyafény. Ennél a szitán szűrte sejtelemvilágosságánál jól kivehettem Villi körvonalait is. Nem aludt ő sem. Felült matracán, és fejét tenyerébe hajtotta. Gondolom, sírt. De nyikkadás nélkül. Aztán valamivel utóbb felóvakodott, és meztláb, csak pongyoláját öltve rá hálóingére, kitapogott a szobából. Egyenesen Palkóhoz tartott. A zene vékony fémfonala elpattant odabent. Moccanás nélkül várakoztam. Meddig tart az éjféli látogatás? És mire jó, istenem!

Azt hiszem, egészen kurta, csak a magány döbbenetében végtelenre nyúlt pillanatok teltek el. Hirtelen megnyögött, halkán fordulva el a sarkokon, a nagymama hálószobájának ajtaja. Gerincembe forró hidegség cikázott. Meghallotta a muzikaszót! És most bemegy, ott kapja őket ... Minden latolgatás nélkül kicsúsztam az ágyból, és kezdtem felrángatni harisnyáimat. Közben megpillantottam az öregaszonyt fodros, fehér éjjeli főkötőben, földig érő nagykendőjében. Arcán ült a szívszorongás, valami oly vak ijedelem, ami ismeretlenné árnyékolta. A gyertya reszketett kezében, s a láng sárga nyelve ideoda öltődött, mint tanúja, bizonyosága rémületének. Nesztelen tipegett unokája ajtajáig, és ahogy felnyitotta, az egy rend mullon át megláttam én is őket. A szoba közepén álló kis asztal két egymás mellé eső oldalánál ültek. Villi karja az asztalon pihent, előre, Palkó felé kinyúlva, odakinálódva. A fiatalember feje lehajolt a jobb kézre.

Amikor én is benyitottam hozzájuk, a nagymama lihegve, sírással birkózva állt előttük. Lélekjelenlétük csodálatos volt. Nem mozdultak meg jöttére, így az egész helyzet nem bírhatott több értelemmel, mint hogy a jó néne vigasztalni akarja a nehéz próbára

induló öcsöt. Igen, ebben az első, át nem gondolt pillanatban. Amíg le nem ereszkedik a fájó perc feszült húrja, és utána nem latolgat a csendes, öreg agy, meg nem csinálja számadását a sok apró, áruló részletnek: hogy miért éjjel esik a vigasztaló látogatás? Mire jó az a vég nélküli kézcsók? Miért reszket Palkó szája széle, mialatt a mohó ujjak nem mocnának, nehogy visszarántódva elárulják, hogy rajtakapott, titkos, tilos dolgot cselekedtek? És a lassan felemelkedő fiúarcon miért a szédület, ismeretlen enyhületnek derengő fénye a kijegecült keserűség felett?

— Már itt is vagyok, harisnyát vettem, én olyan könnyen náthásodom — hazudtam elszánt kényszer alatt, önkéntelen cincosságban. Mintha imént fordultam volna vissza hálószobánkba, mintha eredetileg közösen siettünk volna Villivel Palkó vigaszára.

S leültem az asztal mellé, széket húzva ki a nagymamának is, akiben most a feszültségből kicsapódott a nagyszülői aggodalom.

— Lelkem fiókám, ládd-é, mind összefutunk éretted.

Palkó kalimpáló kézzel rakosgatta el a vonót, a hegedűt.

— Sajnálom, hogy felvertem a házat ... Különböben ismerhetnék ezt a buta szokásomat. Máskor nem hallották mindjárt, ha cincogtam!

— Máskor nem szerettünk így — vágta Villi könnyedén, szinte incelegve a végzetes szót, és ezzel a váratlan hangnemmel teljesen közönyösítette a légkörnek még mindig vibráló fanyarságát.

— De most hagyj aludni ... — durcáskodott aztán színlelt nehezteléssel.

— És aludj te is, fiókám — cirógatta meg a nagymama Palkót. — Azért kaptad a szabadságot, hogy erősödjél, lelkem, nem hogy éccakázz.

— Igen, kezit csokolom, megpróbálom én is ...

„És ti mind olyan jól alusztok“ — hallottam újra lelkem egy titkos rekeszében a gyermek rég hallott panaszos zokszavát, mindenki zokszavát, aki mélyére zuhant a gyötremnek, hová nem követheti semmiféle irgalom, mert utol nem éri senki a más szenvedéseit. A szájalom csak annyi, hogy a part-ról valaki utánabámul a kín örvényében fuldokol-nak.

Ilyen gyáva és hasztalan tehetetlenségi érzéssel lépkedtem a gyertya fényében, melyet Villi vitt, magasra tartva, a nagymama ajtajáig. Ott éreztük, hogy a szegény gyöngéden megszorítja karunkat. Követ-tük hát. Csak az ajtócsukásig tartott keserves ön-fegyelme. A küszöbön túl még járása is megválto-zott, mintegy rozogára vált. Tanácstalanul meredt ránk opálosra fakult nagy, kék szemével, egész bá-natával. Valami köszönetfélét motyogott, hogy nem hagytuk magára Palkót, és görcsös, kapaszkodó moz-dulattal fogódzott meg Villi kezében. Mert mégis-csak dolgozott benne az öregszülő sejtő ösztöne, hogy könnyebbség itt csak Villitől jöhet. Nem fiára gon-dolt ezen az órán, a kiskirályra, aki egy szavával felmenthetné unokáját.

— Önts belé lelket, angyalom, te pajtása vagy, velem szemben valami férfigóg tartóztatja vissza ... most akartam meglepni s rávenni, hogy legalább or-voosi felülvizsgálatra jelentkeztek ...!

Villi döbrent szavakban morzsolt pár furcsa szót, amely mintha nem is tartoznék ide. Azt mondta, hogy ezek olyan dolgok, amelyekkel szemben mi asz-szonyok föld-tehetetlenek vagyunk. Csak megszé-gyenítjük őket szájalunkkal, ahogy Palkót holt-biztosan megszegyenítettük. Odáig van, igaz, de visz-szatartani, színlelésre, bujkálásra bírni — nincs ha-talom a világon.

— Én tudom ezt, nagymama, én láttam őket odakint ... „Ez a sorsunk, ezért vagyunk férfiak, katonák.“ Ilyeneket hangoztattak, ha asszonyosan jajveszékeltem és sírtam egy-egy új támadás hírére. Ez az ő ügyük, édes nagymama, s leráznak minket a rémületünkkel és vigaszunkkal. Imre is mire volt képes! Lőtték a segélyhelyét, már égett is, de csak a betegeit küldte hátra, amíg őt magát bekerítették ... S én hiába könyörögtem neki leveleimben, hogy legyen néha gyáva!

Könnycseppek perogtak le arcán, s mert nem volt nála zsebkeendő, pongyolájának szélét emelte szeméhez. Amíg lábujjhegyen áttapogatóztunk szobánkba, éreztem a sötétben, a langyos nyári levegőn át reszketésének hullámain.

Az volt a benyomásom, hogy Villi szavai akármi őszinték, nem arról beszélnek, ami itt a lényeg. Még a könnyei sem azért hullottak, mert férjére gondolt, sőt férje dolgának idekeverése csupán kibeszélés, félresiklatás volt részéről. Ha sírt, azért tette, mert valaminő dilemmába szorult, melyben álnokoskodnia kellett ...

Hálónkban Villi csak addig jutott a vetkezésben, hogy lehányta magáról a pongyolát, aztán egyingben ágyam végére ült, és szokott mozdulatával térde közé ejtette kezét.

— „Önts lelked belé!” Hiszen az is borzasztó, ha az orvos nem tud segíteni, és hallgatnia kell a hozzá tartozók rimánkodását. De van borzasztóbb is ... amikor ismerjük az orvosságot és — nem lehet kiszolgáltatni!

Ledobta magát a kemény, földre vetett ágyra. Néha összerándult aztán, mint a levágott, haldokló csirke. Nem tudom, aludtunk-e azon az éjjelen. Vagy csak valami éber zsidbadás fedezett? Arra eszméltem fel, hogy Szia kuporgott a matrac szélén, és sut-

togva magyarázott. Villi kék karikás, ijedt szemmel nézett a semmibe.

Palkó hajnalban elutazott. Kicsiágnistól került ki, hogy az úrfi le sem feküdt, egész éjjel csomagolt, rakosgatott, mint aki sokáig nem fog visszatérni. Szürkületkor átöltözött katonaruhába, és leküldte a leánykát, hogy fogasson be a kocssal a homokfútóba. Egy sürgönylapot bízott Vénágnisra, hogy mutassa meg nekünk, még az este vette át a küldönctől. A távirat szerint reggel nyolckor jelentkeznie kellett a kádernél. Megtiltotta, hogy miatta bárkit is felverjenek álmából. Majd tudatja, ha indul a harctérre, hogy bejöhessenek Vajdaszállásra elbúcsúzni tőle.

— Húszkoronás bankót mutatott meg nekem a taknyas, az úrfi nyomta a markába, amiért nesztelenül segített neki a pakolásnál és lecipelte a kuffert. A kocsinak sem vót szabad eléállani, a hátulso kapun hajtattott ki véle, s maga az úrfi a kerten át került le. Véigigment a gesztenyésen, s egy kicsit leült a kőasztalnál, így mondja a béka.

Ez a fordulat Villit valósággal demoralizálta. Szertelen borúba zuhant. Nyomasztó levertsége azonban mégsem származott pusztán a haláltól való féltéstől. Hiszen az a halál nem volt olyan biztos, csupán előérzetekkel állhatott szemben. Dolgozott benne még egy tényező, egy hatalom, a megbolygatott, megbillent, irányát tévesztett lelkiismeret.

Egyik éjjel kénytelen voltam felrázni álmából, oly rémesen nyögött, s ahogy megérintettem, válán hideg verejtéken siklott el a kezem, pedig rendszerint forró, bársonyosan puha érintése volt a testének. Kábultan ült fel, aztán összecsuklott magába.

— Láttam vérző fejjel ... Ömlött a vér a homlokából ... S én nem voltam jó hozzá, soha, soha. Emlékszel, mikor hátramentünk a kertbe a háncs-

kosárral? A barackosban letérdelt előttem, és csókolt a ruhámat, és egyáltalán ... elvesztette az eszét. Azt hiszem, már zsebében volt a távirat! És én ... én ... elhárítottam. Mintha annyi kegy, amennyit egy őrzött mátka is megad a vőlegénynek: egy szelíd, engedékeny óra már beszennyezne!

Csendesen sírdogált, hagyta, hogy értsem meg egészen. Később kezem után nyúlt.

— Te majd emlékezz aztán, hogy tisztességes voltam, s megérdemlek érte egy murokból való monétát. S legyek is boldog veled! A női erény, ahogy mi megfogalmaztuk, faragott kép, s éppoly sóvár bálvány, mint az emberáldozatot kívánó Baal istenség. Vagy ez szentségtörés, amit most beszélek? ... Micsoda irgalmatlan, értelmetlen zűrzavarba hívtalak tanúnak ... menekültem hozzád! Félttem már annyit lenni veled magamban ... De hát ez nem nyaralás neked, nekem, ez lassú tűzön való sütögetés ...

— Az egész világ ilyen zűrzavar most, Villikém. És bánata mindenkinek van, aki tud bánkódni.

Felkönyökölt heverőm végére, és majdnem bocsánatot kért tekintetével, ahogy megindult belőle a panasz.

— Ó, mégis ... miért botlaltalak bele a hálóba, amit a sors nekem szőtt csupán? Elég mindenkinek a magáé. S ha már menedéknek hívtalak, állottam volna meg a sarat, de látod, összetörtem. Össze kellett törnöm. És te nem is hiszed, hogy legesleginkább nagymama miatt. Az állandó képmutatás miatt! Neki nem szabad semmit megsejteni az igazságból! Kemény munkához, önállósághoz szokott, igaz — nem is fél semmitől, amivel meg bír küzdeni ... Egyszer betört ide, még legénykorában, Nyikulica, részeg fővel, éjszaka, és kereste Sziát, mert az mással zsukátázott a táncban. Balta volt nála. Nagymama kiment elibe a lépcsőre, s kicsavarta markából a baltát. Azt

mondta azután, hogy egy cseppet sem félt, miért félt volna? Aki tilosban jár s rossz szándékkal, az gyáva ... De látod, ezeknek a jó lélekismerőknek és névtelen Dobó Katicáknak sohasem voltak nagy erkölcsi kétségeik. A világ rendje megingathatatlan nekik, s ami korlátok közé szorította őket, az támaszuk és útjelzőjük egyben ... De mondd, ki őriz minket, amikor ma húszéves mátkák kifutnak, mint az örültek, a front mögötti kórházakba, hogy párjukkal találkozzanak ... Én láttam ... láttam elcsúszni is őket a holnapi elvesztés rettegésében, mohóságában. Sohasem tudtam követ dobni rájuk. Ám nagymamának fogalma sincs máig sem arról az életről ... túl van az ő láthatárán, bár szörnyű követelései már átnyúlnak az ő világának zárt keretein is. Ezekben a dolgokban olyan ártatlan, gyámoltalan és makacs is, mint egy tudatlan, fanatikus gyermek. Hát mondd, nem megrendítő, amikor rimáncodik, hogy segítsék megvizsgálni Palkót! De mi lenne, ha csakugyan nem térnék ki az útjából? ... Orvosi közhely, hogy a vadak, akik nem estek át a tuberkulózis apró, immunizáló fertőzésein, belehalnak az első infekcióba, s a vérbaj is hónapok alatt végez velük, míg a mi átvészelt Európánk lakói kihúzzák s kiheverik a nagy népbetegségeket. Ha nagymama nem lett volna minden kísértéstől jól megoltalmazva, ha csak egyszer átélt volna olyasmit a borgóprundi vonalon, mint amikor én éjjel félholtra birkóztam magam egy buta zászlóssal, akivel össze voltam zárva egy folyosótlan fülkében — kék foltos karral, cafatokra tépett blúzzal érkeztem Besztercére ... nos, akkor még szabad volna megbotránkoztatni őt. De hát szegény még ott tart, hogy tisztességes viselkedésű nőt férfi meg nem közelít. Még gondolatban sem ... Mondd, mi-féle rombolást vinne véghez benne a tudat, hogy a két unokája ... nem is tekintve azt, hogy igazán ko-

molyan vettem a templomban letett hitvesi fogadalmat, jobban mondva, amelyet önmagamnak tettem Imrével szemben, legboldogabb óráinkban! Megértesz, ugye?

— És sajnállak, Villi.

— Borzasztó, hogy Palkó nem tudott kinőni abból a gyermekálaból, amiből én a természet rendje szerint kinőttem. És ha tudnám, hogy még sokáig él, hihetném, hogy ha későre is, majd megtalálja boldogságát. De a halálnak ilyen közelében sok minden meginog az emberben. Mert mi lesz, ha csakugyan elesik, ahogy előérzete súgja? Sohasem tudnék pőfőgni magamban megőrzött erényeimmel ... Mint ahogy nem tudom elítélni őt, akit a maga sivár és reménytelen helyzete „jenseits von Gut und Böse“^{*} kergetett.

— Gondolj arra, hogy nem vagy oka a körülmények ilyen összekuszálódásának. Ez is megnyugvás!

— Megnyugvás? — mormogta, és felkértezt mellém, az ágyheverőre. Eltűnődött, mintha fonalat, útmutatót keresne, hogy rendet teremtsen egy nagy, értelmetlen felfordulásban.

— Végzetszerűség ... ebben van némi ráció ... ha megnyugvás nincs is. Sok minden történt fatálisan, még az az ártatlan nyakkendőkioldás is. Addig, a kicsimamától kapott leckéig, sohasem voltak meggondolnivalóink ... De nem akarok igazságtalan lenni. Palkó előbb-utóbb ráébredt volna arra, hogy túlságosan nagy szerepet játszom életében. Az a kis eset csak siettette ezt a felismerést, és párosította egy nála érhető, beteges szégyenkezéssel. Nagyon is szemérmes kisfiú volt ő mindig! Amikor például „A gyermekszív rejtelmei“-t kapta jutalomkönyvül,

^{*} Jón és rosszon túl (ném.). Célzás Nietzsche hasonló című (magyarul: Túl az erkölcs világán) művére.

csak a szénás hiúban merete elővenni, hogy ne lássuk könnyeit, s amikor nagymama felolvasta nekünk „Egy rút kisleány történeté“-t, kikérezett, hogy megy vizet inni, aztán hiába vártuk vissza, sőt hiába is kerestük. Vénágnis kapta meg összekuporodva a lizteshombár mögött, oda bújt el, hogy kisírhassa magát az árva kis Veronika sorsa felett ... Ó, nagyon szégyellhette magát most is nagymama előtt és előttem is. Elmenekült ... Hiszen letölthette volna gyakornoki éveit is tordai nagybácsijánál, de ő ahelyett vaktában egy szaklapban olvasott hirdetés útján szerződött el Feketetóra, isten háta mögé, ahol megvonnult, mint csiga a házában. De mondom, neki is megvonnultak a maga külön szívrejtelmei, melyekbe nehéz egész fenékgig belátni. Már azelőtt, tapasztalatlan kamaszéveimben is meg-megdöböntett a furcsaságai-
val.

— Tíz-tizenegy évesek lehettünk, amikor még élt Miháj bá apja, hűséges, öröklött belső ember. Ez egyszer parázsért jött be a nyárikonyhába, s markában vitte el az eleven szenet, hogy künt a padkán pipájába ejtse — mert étel körül nagymama nem tűrt dohányfüstöt. Délután átjöttek a jegyző fiai, ezek mind olyan rontom-bontom legények. Hetykén állították Palkónak, akivel mindig megvetően bántak, hogy az semmi, ők is megcsinálják. Csak az olyan leánykabőrű anyámasszony katonája irtózik az ilyesmitől. És csakugyan, parazsat kotortak a ruhafőző üst alól, és elvitték messzebb, mint a vén udvarbíró, egész a kerekés kútig. Palkó akkor, bár libabőr ütött ki karján, megengedte, hogy tenyerébe rakjanak egy diónyi izzó akácparazsat. És elfehéredve, kifacsarodó könnyekkel szemében, de elvitte szegény a vályúig, ott azonban nem tudta a pocsoltyába rázni, le kellett kaparnia darab ágszilánkkal, mert belesült a tenyerébe. Egész délután dugta elő-

lünk a kezét, csak éjjel, álmában kezdett el jajgatni. Ó, Vénágnis magyarázta meg aztán, hogy Miháj bíró igazán megfogja a parazsat, mert csupa tyúkszem a keze a kapanyéltól, de a „jedző úr latrai“ hamut tettek a tenyerükbe, s úgy rá az eleven szenet ... Azt hiszed, szabad volt a dolgot emlegetni? Még azt sem tűrte Palkó, hogy belenézzek a markába. Szégyellte, hogy ha nem volt gyáva, hát mégis: ostoba volt. Mindenképp alábbvaló, mint amazok után, egyszerűen azért, mert ő ismét szégyellte magát. Végre is a második karácsony összehozott a nagymamánál. Olyan különös, megújult találkozásunk volt! Éreztem benne az öröm szótlan reszketését, és amikor estefelé a homályos lépcsőkön egymásba botlottunk, azt mondta nekem félig tréfásan, ahogy Cilinderrel szokott édelegni:

— Hanem nagyon szép lett valaki, nagyon szép, nagyon szép.

— Nöttem? — kérdeztem őszintén meglepődve, mert Palkó nemigen hízelgett nekem.

— Miért is nőnél? Így maradj örökre! Was klein, ist herzig*.

Kidugtam rá a nyelvemet. De nagyon megnyugodtam. Úgy éreztem, tisztázta már magában a tudatot, hogy szerelmes belém, és megbékült annak képzelt szégyenével. Igyekeztem jó lenni hozzá, és jó is voltam, hiszen neki oly kevés kellett: egy mosolygás, egy közvetlen, vidám szó a karácsonyfadíszítés, mogyoróban való kártyázás közben. Később bevallotta egyszer, hogy pusztá együttlétünk hátterbe szorította minden egyéb gondolatát, hogy fel nem foghatta akkor, miképp volt képes másfél évig távol tartani magát tőlem, holott sohasem bántottam, s neki sohasem volt több kívánsága, mint hogy

* Ami kicsi, szép (ném.).

néha így, a régi gyermek módon együtt lehessünk. Hogy valóban boldog volt akkor, bizonyítja, hogy mindenkinek szolgálatára állt: az indiánoknak facsáklját faragott, nagyszerű hócsúszkát épített a csűröskertben, szánkót fabrikált, s még nagymamát is megcsúszkáltatta.

— Emlékszel az agavémra, emlékszel, amikor ki-
virágzott? És egész nap bokrétás kocsánya alatt ül-
tem ... Látod, ez a legjobb, ülni egy ritka virág s
egy ritka nő közelében ...

Ilyeneket mondott, ha a hóvihar beszorított a
nappaliba, és már négykor lámpát kellett gyújtani.

Villi itt hosszasabban elhallgatott. Talán utána-
bámult felidézett, örökre letűnt békességes életsza-
kasának. Közben felhúzta a földről didergő lábát,
és bedugta paplanom alá.

— Abban az évben Palkó húsvétra is hazajött,
sőt nyáron is, Anna-napra, nagymama neve napjá-
ra ... De aztán októberben felkerült az egyetemre.
Én akkor a negyedik évre iratkoztam be, az isten
tudja, csupa jót ígértünk egymásnak ezen túlra, pe-
dig akkor kezdődött csak el az igazi nyomorúság.
Alapjában a dolgok megkeseredését az okozta, hogy
Palkó férfiásodott, s nem maradhatott meg régi, le-
mondó lelki helyzetében. Most aztán napsugaras
diákéletemet, amiről azelőtt irigység és féltékenység
nélkül faggatózott, közelből kezdte más szemmel ta-
nulmányozni. És lassacskán csak ráébredt saját ki-
tagadottságára.

A Sétatéren laktam, Blanka meg Berta néninél,
kicsimama özvegy rokonainál. Egy kis oldalszobát
rendeztek be nekem, kimustrált, kávészínű bútorok-
kal. Én aztán teleraktam a hazulról kifüstölt varrot-
tasaimmal, és sok növényvel, virággal. Szóval, egész
helyes diákanyagot teremtettem. A tántik nagyon jók
voltak, nagyon szerettek. Igaz, hetven koronáért tar-

tottak, de buzgón részt is vettek minden dologban, bár láthatóan irtóztak foglalkozásomtól. Harmadéves koromtól kezdve szabad volt vendéget fogadnom, már úgy értve, hogy fiatalembereket. Ennek öröme téaasztalokat vásároltam, állólámpát, szamovárt, a nénik pedig süteményt, gyümölcsöt küldtek be, s maguk is be-bekukkintottak hozzám. Valódi szalonfélém alakult ki a kollégák és kolléganők részére; játszottunk, muzsikáltunk, pletykáltunk és vitakoztunk ezeken az én szerda-estéimen. Nem csuklottál soha szerdai napokon? A te verseid is gyakran beszédtema voltak. Természetesen Palkónak, az elsőéves patikusnak, nem nagyon címeres szerep jutott ilyenkor. Mindenki lézengő kis ritternek tekintette, fullajtáromnak, aki persze hogy nagyszerűen önti a teát, hiszen mestersége a kotyvasztás ... Ő szóltanul, lassú elborulással figyelte Imre felé hajló rokonszenvedem. Észre kellett vennie, hogy Imre minden alkalommal ott van, mindig virággal érkezik, és különben is, állandóan hazakísér az egyetemről. Ezt fontos megemlítenem, mert szívügyem egész komolyra válása az utcán folyt le, az egyetlen helyen, ahol tanúk nélkül kibeszélhettük magunkat... / Bevallatlanul is állandó hajnalodásban élünk, gondolom, így van ez minden életre szóló szerelemnél. Sem Imre, sem én nem sürgettük előre szenvedélyünket, talán azért is, mert teljesen tisztában voltunk egymás érzései felől. Miért siettünk volna? Én úgymint végezni akartam. Ő meg sejtette, hogy csak igen jó helyzetben kaphatja meg apám beleegezését ... dolgozni akart, kimenni külföldi klinikákra. Nagyon boldogok voltunk a boldogság biztos elvárásában. Sohasem fogom többé érezni azt a végtelen lelki könnyűséget! Mindenben hittem, ami szép van a világon, ami tiszta, jó és felemelő. Ha ma visszagondolok ezekre az évekre, mintha ünnepi kör-

menetben haladtam volna az üdvösségnek sejtelmekkel kifestett szentélyei felé ...

Két naiv lélek, mi azt képeztük, hogy senki nem lát keresztül rajtunk. Talán bántott volna, ha rájövök, mennyire fordítva van ez. Hiszen van-e könnyebb, mint két kitanulatlan szívet megfigyelni, leleplezni? De én akkor nem gondoltam kiszolgáltatottságunkra, ahogy nem sejtettem, hogy egy hosszú, gyógyíthatatlan eleven szenvedés közelében életem.

Mert Palkó szenvedett. Szenvednie kellett már magától a tényről, hogy engem, akit megközelíthetetlennek tartott, most felforrósodni látott, mint akármelyik más gyöngé, olvadó szívű leányt. Gyötrő ámulással vette tudomásul, hogy én is csak férfié leszek, hogy beállok, sőt belekíváncozom az örök asszonyi sorba. Ha valami kegyes rendbe zárkóztam volna el, vagy ha térítőként emberevők közé menttem volna magamat előle s egyben az élet elől, azt természetesebbnek, és főleg elviselhetőbbnek találta volna — de hogy nászágyba lépjek másval ... Nem zúgolódott, nem lázadozott, csak némán tűrt és álmétkodott. Másfelől elég okos volt ahhoz, hogy összeadja magának: ez a dolgok rendje; íme, így kezdődik, így szövődik egy reménybeli jövő, miközben ő maga csak azt a feladatot ismerte, hogy feltűnés nélkül viselje el a helyzetet. Persze, ne gondold, hogy én életre szólónak tartanám akár ma is, ennyi idő óta az ő megpróbáltatását. Feltétlenül elkövetkeznék később a lehiggadás s más, elérhetőbb cél iránti érdeklődés. De mikor az ember olyan fiatal, azt képezi, hogy ez az egy érzélem a világot, az életet jelenti, és mert ebben az egyben szerencsétlen, le is számol magában örökre az örömmel. Ki hiszi el az első szerelem kizárólagos áhítatában, hogy az életet nem is egyszer újra lehet kezdeni?

Teljes talajvesztettségében Palkó valóban hősiessen viselkedett. Egyszer-kétszer láttam meginogni, de fogva tartott ifjúságom természetes önzése. Állandóan vidám, gondtalan tudtam lenni, amikor néha mégis magamba szállhattam volna öcsém miatt. De hát határtalan, kíméletlen a friss, nagy érzelem! ... Páholyban ülni lenge, színes ruhában, s érezni fedetlen vállamon a férfinézők simogató, sóvár pillantását, vagy köpenyemen keresztül a vizsgálatok közben mellém szorult kolléga didergését fogni fel — hogy fontosabb vagyok, mint Swärdström éneke és reszketetőbb, mint a meztelenül fekvő elefántcsontszínű női hullá —, ítéld el, így volt, és ebben a gazdag, részben képzelt megajándékozottságban talán nagyon sokáig szem elől tévesztettem Palkó önmehtagadó szeretetét; főleg semmi számot nem vettem azzal, milyen önzetlenül, alázatos hűséggel állott mellettem. Valami adottnak, természetéből fakadónak tartottam türelmét, pedig ma tudnom kell, hogy állandó, szilárd önfegyelmelés kiharcolt jutalma volt ... S amikor már szakadni próbált a türelemlonal, milyen tapintatosan, szívem megsebzése nélkül húzódott vissza életemből. Bár egy alkalommal mégis elvesztette fejét, félszegül, valósággal boldogtalan módon viselkedett ... Ez az esküvőmkor történt. De először lásd meg a még előbbi stációt, melytől világosan kelteződik Palkó háttérbe vonulása. Kirívóan kellett akkor sorsommal, sorsával farkasszemet néznie!

Villi most felkelt, összekereste cigarettáit, öngyújtóját, és megriktította a zsalugátért, a füstnek utat adva.

— Fárasztalak? — kérdezte. — Mert nekem ma nincs éjszakám. Engedj magad mellé, és törd el bizalmamat. Virrasszunk!

... A bálunkról akarok beszélni, amit Segítőegyletünk javára rendeztünk. Az ember néha előre megérzi, hogy döntő nap vagy óra felé közeledik. Én legalább sejtettem akkor, hogy nagyobb lépést teszek ezúttal rendeltetésem felé. Imre alelnöke volt a bálnak, és én szintén, pedig egy évvel fiatalabb évjárához tartoztam. Ez a megtiszteltetés az alispánkisasszonynak járhatott ki, de talán általános népszerűségemnek is. A rendezés kezdeti izgalmaitól fogva arra vágytam, hogy ha édesapám nem is érre rá, kicsimama jelen legyen az estén, lássa, ki vagyok, kit választottam magamnak. Nehéz azt megmagyaráznom, miért esett igen keservesen, amikor mostohám visszautasította a leányörző szerepet, valami zászlóanyai elfoglaltság címén. Ismét éreztem árvaságomat s a tikkasztó szomjúságot a magam otthona, embere, boldogsága után. Igaz, ők odahaza nem tudhatták, hogy minden esztendei három-négy bálom közül ezt sorsfordulónak szántam, és végül is nénikéim szívesen kísértek. Ezúttal Blanka tánti volt a soros: krémcsipkés, csillámos taftruhájában, bőrével tökéletesen egyező gyöngysoraival és az elefántcsont legyezővel. Szigorúbb, de sokkal mutatósabb garde volt, mint a húga. Úgy tudott ülni a bálterem valamely főhelyén, mint törékeny kis márkiz, és le nem vette rólam a szemét. Ha történetesen nem tetszett neki valami rajtam, körülem, a homlokáról is leolvashattam.

Édesapám kitett magáért, ő mindig gavallér. Ötven koronával váltotta meg jegyét, és százötvenet küldött nekem: „ezt költsd mind magadra, fiam“. Blanka néni árjegyzéket kért egy pesti cégtől, és kiválasztottuk ketten a rózsaszín, lenge selyemre dolgozott tüllruhát, amelynek rövid görög mellrésze alatt keresztbe kötődött a keskeny rózsagirland. A tüll színében tartottuk a hosszú, hattyúprémes, pep-

lumforma* belépőt ... Blanka néni ismerte az öltözködés titkait:

— Ez nyújtja is az alakot, s a hajadat úgy sütesd, hogy kontynak mutasson. A szalag ne legyen túl széles benne, mintha fájna s be volna kötve a fejed. Az eleganciát azonban a kesztyű és a cipő szabja meg, arra kell jól vigyázni!

Miért volt mindez akkor olyan fontos nekem? Bizonyára hevített valami titkos becsvágy, a lánypajtások közé kiszivárgott a fiúk terve, hogy bálkirálynőt választanak, és a nyertes díszoklevelet megcsokrot kap a rendezőbizottságtól.

Az éjfél előtti óráknak üde hangulatát most át szőtte a néma izgalom. A lányok fokozottan felkészültek, de legtöbbször kivetkezett formájából agyon tapírozott, feszes fodráshajviseletével. Egy filozofter kisasszony úgy „kivágódott“, hogy Blanka néni mindig maga elé kapta legyezőjét, ha elibe került csárdás közben, és Palkónak, aki belépőmet és sálamat őrizte mellette, „skandalumról“, „a mi időnkéről“ suttogott.

Imrén szokatlan láz ütött ki. Soha az életben nem láttam ilyennek. Teljesen az ittas benyomását tette, pedig szenvedélyes goodtemplaristaként** ismertük. Arca kisápadt, szemefehérén kicsit kitágultak, megpirosodtak az erek, úgy ült többnyire egy szegletben, mert általában keveset táncolt, a köteles fordulókön kívül még velem is csak ritkán. Azt mondta, hogy ma látványnak akar, és nem is az italtól volt meg részegedve, hanem tőlem. Azt hiszem, ott, akkor ébredt rá, hogy mennyire szeret.

* Peplum: az ókori görög és római nők ujj nélküli felsőruhája.

** A good-templar (az alkoholizmus legyőzésére 1851-ben New Yorkban alakult egyesület) híveként.

Éjféλι vacsorára Imre kitűnő, védett asztalhelyet biztosított nekünk, azonban alig evett valamit, s már bocsánatot kért, vissza kell vonulnia a rendezőbizottsággal. Egy szűk mellékteremben tárgyaltak, s hogy miről esett szó, arra könnyen rájöttem. Az ajtónyitogatásnál pontosan odaláttam egy állótűkőr párkányára, melyen porcelánsápadt, majdnem menyasszonyos, lefátyolozott kaméliabukett várta a maga szerepét. Vannak magyarázat nélküli kitalálások. A virágok merev összeállítása, színtelen színe egyszerre súgta meg nekem az ellenem készülő cselszövényt. A csokor annak a sasorrú, fehér tafruhás városbeli kisasszonynak toalettjéhez alkalmazkodott, akinek a bálelnök egész estén át udvarolt. Eleve ki voltam játszva, még mielőtt átléptem a bálterem küszöbét. Bukásomat Imre arcán próbáltam kibetűzni, de ő még lázasabban került elő a tanakodásból, és ahelyett, hogy felém közeledett volna, pörge, tüzesvidám pajtásával vonult félre, Kiss Berze Gazsival, aki a cigányvajda szerepét töltötte be. A rendezőségben minden jó barátom el volt keseredve. Ám én sokkal büszkébb és boldogabb voltam, semhogy nyugtalankodjam. S végre is: igazán tündököltem aznap — mi nők ezt tudjuk magunkról.

Rejtelmes legyezője mögött Blanka néni odasúgott Palkónak, aki nemsokára Imre után kutatott, de az oldalteremben csak egy pincért talált már, az pedig egészen lehetetlen felvilágosítással tartotta jól: az a lelnök úr egyik rendezőt forgópisztoly után küldte, s aztán kivitette kabátját a ruhatárból. Isten tudja, mit akarhatnak, csak valami cifra ügy ne kerekedjék belőle!

Blanka néni zavarba jött. A tökéletes dáma körül, amilyené a „Gegenbauer-féle növelde“ formálta, sohasem történhetnek botrányok!

— Furcsán hatna, ha most hazamennénk, pedig legjobb volna eltűnni.

— Nem, nem — könyörögtem. — Menjünk vissza a terembe, táncolni akarok! Ha elfutnék, mindenki azt hinné, a kaméliacsokor miatt, a — lemaradásom miatt ... Aztán Imrétől ki nem telhetik semmi izléstelenség.

A cigányvajda jött felkérni.

— Az alelnök úr átadta nekem a szupécsárdást, szíves engedelmével. De ez aztán nagyon hosszú lesz! — S kacsintó fintort vágott.

Alig zendült meg a „Hallod-e, te Katika“, szétnyílt a terem főajtaja, torlódás, mozgolódás támadt, a táncosok utat engedtek egy pöttömnyi boynak, aki a kaméliákat cipelte. A fekete leány nem állott még fel táncra, anyja mellette ült az emelvényen, s az elnök úr legyezgette. Így teljes volt a feltűnés, amikor az ajándékot és a szalaggal átkötött, felgöngyölt oklevelet átvette ... A cigányok túst húztak, kackiásan kecses vetélytársam, kezében a virágokkal, meghajolt a bálterem felé, aztán felkelt, és az elnök sordorva röpítette pontosan a primás elé, mert hát övé ez a tánc. De hol volt Imre ezalatt? Engem a vajda animált. Olyan bolond, sohasem látott alföldi csárdást rugatott. Pördített, zsebkendőt rázott, magamra hagyva hátrafelé meg vissza bokázott, hegyezett, kisharangozott. És: szót a táncnak!

*Ügyesen, ügyesen,
Féllábon, féllábon,
Ihajla, csuhajla,
Megbornyúzott a kajla!*

Csapta a térdét, hogy az egész terem ránk figyelt már, a lefáradt párok bosztonért szölongatták, de ebben ő parancsolt, s egyre diktálta, csak úgy fog-

hegyről az újabb csárdásokat, hogy: „Három fakánár“, „Egy cica, két cica“, „Süt a mama, süt a mama“.

— Kitartás — búgta nekem és: — „Debrecenbe kéne menni“ — ordította a cigányoknak. — A csárdás alatt kell megtörténni a jóvátételnek. Az elnök úr számítási hibát csinált. Elhanyagolt egy ismeretlent, hogy kegyed appellálhatatlanul szép, legszebb lesz máma!

A terem rúgta, a tüzes filozoptrinának ki kellett szöknie az öltözőbe, annyira leizzadta vállpántjait, sorvadó csipkefodrait. Kezdődtek a rikkantások, amikor a duhaj fiúk mint a krumpliszásót rázzák a leányokat. Én is könyörögtem, hagyjuk abba, Blanka néni nem szereti az ilyen szertelenségeket, ő még a gavottos, mazuros nemzedékhez tartozik, s lesújtó véleménye van az ittas, kurjongató gavallérokról. A szívemben különben is ott dobogott a nagy félelem... ugyan mi történt Imrével? Miféle elégtételben sántikál? Egy kölcsönkért forgópisztollyal!? Késérű kavargás indult bennem: utóvégre mégiscsak megbuktam ma, és most ki vagyok szolgáltatva ennek a hóbortos legénynek, s micsoda idétn bosszú ez: lelkét rázatni ki miattam a bálozóknak, ahogy a sátán tett az ünneprontókkal. Kezdtém követelni a vajdától, vezessen helyemre.

— Az istenért, csak ezt ne, Imre becsületszavamat vette, hogy húzatom s táncoltatom, míg vissza nem tér!

— Hát miért kellett elszaladnia?

— Mindjárt jön, ujjú! Sőt alighanem máris itt van. Tetszik hallani a zúgást az előcsarnokban? Helyet, kérem, helyet! — S utat bokázott a terembejáratig, mialatt én tanácstalanul a közepén maradtam a majomsziget előtt.

Ekkor lépett be a második számú boy a terembe.

A csokor, melyet cipelt, halványpiros moharózsák-
ból állt, csontszínű fátyollal kidíszítve, teljesen hoz-
zákomponálva az én ruhámhoz.

— Hadadi Vilma öngyóságának! — olvasta han-
gosan a levélboríték címzését, körülhordva macska-
szemét, és égnek szegezve fitos orrlyukait, mintha
utánam szimatolna.

A vajda fülön fogta, és elém tuszkolta. — Tuss!
— csicsonkázott a parketten a cigányok felé, han-
gosat sikkantva. S egyszerre Imre kínálta karját fe-
lém, és átvéve kezemből a pazar, bár kissé hevenyé-
szett bokrétát, Blanka nénihez vezetett az emel-
vényre. Csak ott mertem feltépni a borítékot. „Az
igazi bálkirálynőnek“ — ennyi állott a kartonlapon,
kapkodó kéz róttá betűkkel.

Szó sem esett persze illegitim rangraemeléséről,
a teremnek minden magyarázat nélkül tudomásul
kellott vennie, hogy a hivatalos választás nem elé-
gítette ki a tüzesebb szíveket. De vetélytársnóm le-
sápadt, mint a kaméliái, talán a sírás is szorongatta,
és elfogtam Imre elszánt, „Állok elibe“ pillantását,
amit az elnökkel váltott. S ha a szép fekete lány
trónbitorlónak nézett is — én éreztem, hogy a köz-
hangulat mellém szegődött, hogy némán, de felülke-
rekedtem.

Másnap az elnök megverekedett Imrével a Tor-
navívodában, és bizony Imre fizetett rá a kakasvia-
dalra, ott a nyoma máig a halántékán. De akkor éj-
jel én jóformán nem is értettem az összefüggéseket.
Utólag széles hullámú szenzáció lett belőle: mily
fogással hatolt be Imre pajtásával egy becsukott vi-
rágüzletbe, hogyan szegezett pisztolyt a holtra ré-
mült kertészre, aki viszont rajta felejtette rózsái-
mon az összes töviseket ... Meg sem próbálva a dol-
gok kibogozását, elfogadva kérdezetlen a diadalt,
egész éjszaka nagyon fenn éreztem magam. Táncba

mentem Imrével, halk, pihentető bosztonban ringunk, rózsaszínű gőzben, szédületben, amikor a párok sűrűjébe sodródva történt valami ismeretlen közünk.

Soha sem fogott el semmi érzékiség tánc közben. A tény, hogy ezer szem előtt kapcsolódom össze a férfival, bizonyos előírt illemszabályok kereteiben, nem volt alkalmas arra, hogy szemérmes képzelmeimet felgyújtsa. De Imre akkor részeg volt, mondom, tőlem, általam részeg! És megfontolatlan, annál inkább, mert előre tudta, hogy véres felelettel kell helytállnia a hódoló tüntetésért. Többet mert, nagyon sokat: a torlódásban, amikor pillanatokra elakadtunk, magához emelt — mert jóval magasabb nálam —, és hirtelen mindkét karjával átszorított. A gyertya érezheti ezt, amikor fellobbantják, a magas láz kezdődik ilyen borzongó hevülettel: most meghaltam régi fölényes mivoltomban, ahogy meghal a hó, elolvas és elcsorran a nap tavaszi erejétől. Rabul estem, érzékeim rabjává, megsejdült bennem az odaadás boldogságának előérzete.

Amikor visszataláltam Palkóhoz, Blanka nénihez, mintha nagyon messziről, egy más éghajlat alól tértem volna vissza. Annyira kicserélődött és felgyúlt lehettem, hogy a néni legyezőt nyomott Palkó kezébe:

— Hütsd le kicsit, fiam, hiszen kicsattan a képe! Pihened kell, nem áll jól, ami túlság!

— Ilyen színű te sohasem voltál, Villi, az életben, ilyenforma sem — motyogta szegény öcsém, aki végigvergődte a körülöttem folyó egész kavarodást, és most elképedve, fakó csodálkozásban meredt rám. Én azt hiszem, meglátta, vagy utólag leolvasta rólam azt a pillanatnyi, szilaj összeölelkezést ...

Csak azt tudom még felhozni ebből az éjszakából, hogy amikor sötét szürkületben kiléptünk a ta-

padó új óra, Palkó betakart engem meg Blanka nénit, feladta a csokrot a velünk szemben ülő Imrénének, s mielőtt mérlegeltük volna, mi történt, benyomta a zárt kocsis ajtaját, utasította a kocsist, és lenn maradt, künn reked az enyhe-hideg tél végi hajnalban.

— Hol van Palkó? — ébredeztem, kérdeztem, de Palkó nem volt. Imre volt csak, aki csendesen mosolygott, és kezét a takaró alatt kezemre fektette. S ez a titkos összekapcsolódás kézfogónkat jelentette: azokban a percekben kint, lent, a hóba halt utcán megkövülten bámulhatott kocsink után Palkó.

Hazudnék, ha azt állítanám, hogy tragikusan fogtam fel öcsém rejtélyes elmaradását. Elfogadtam kifogásait, nem vettem szemére félrehúzódsát. Virágos tavaszi vihar kapott el: levelek, séták, vallo-mások időszaka, örökös lelki csókolózás, holott igazi csókjaink még csak ügyetlenül, lopva születtek meg, ha pillanatra magunk maradtunk a szerda-délutánokon. Hát mi szükségem is volt a szomorú fiú jelenlétére, amikor türelmetlenségemben néha kínlódva lestem, hogy Berta néni is letegye a recemotollát, és kibicegjen a cseléd „instállam kijönni“-jére, hogy kávéat adjon ki pörkölésre, vagy néhány fillért kotorásson elő a délutáni friss kiflire.

Palkó pedig állandóan kísérletezett, gyakorlatozott, kollokvált, s még tudom is én, mi mentségekkel élt, nem is tartottam számon. Rövid üdvösség-előlegeinket számoltam csupán, azokat a tiltott kóstolókat, melyek talán felérnek minden későbbi beteljesedéssel. Ha szeretél valaha, nem fogsz kinevetni: titkos jelekkel naplót vezettem róla, hány-szor ölelt meg, csókolta kezemet, hajamat, homlokomat.

Azután ... azután tudod, mi jött azon a világot felkavaró nyáron! Imre később bevallotta nekem,

hogy az első háborús hírre még kávéházi asztalon szónokolt Szerbia ellen, de amikor ráébredt, hogy neki magának is menni kell, megcsappant a kedve, s felébredt a lelkiismerete. Akkor már klinikai gyakornok volt, és most át kellett szerelnie „Bandagén-trager^{cs*}”-re. Első gyilkos kedvű lendületéért vezeklést fogadott, hogy minden erejét a mentési munkának szenteli, soha nem tekintve saját életére. Sajnos, volt is alkalma meghalni, kórházát az őszi front-hullámzásokban szétlőtték, s őt a romok alól némán és siketen húzták elő ... Én akkor voltam ötödéves, és akkor kezdtem hanyag lenni tanulmányaimban. Kitorrt belőlem a párjáért rettegő nőstény, az ösztönlény. Még az volt a szerencse, hogy a klinikán kezelték, én hát napjaimat hozzákapsoltam, és lassanként minden egyébről megfeledkezve, beszélni tanítottam. Gyermekemmé vált, könny jött a szemembe, vagy kacagva tapsoltam, amikor kimondta: bá-bá vagy má-má. Milyen későn, milyen nehezen bírta ismét kiejteni a nevemet! Majd írogattam neki, s olvastattam. Már benne voltunk a nagy télben, de lágy, hótalan volt az időjárás, a kis fehér szoba ablakán besütött a bágyadt verőfény, ráesett palatáblánkra, és nekem tréfa virágzott ki megfacsart szívből.

— Mikor leszel egészen a régi? ...

Mert sokáig majdnem közönnel bámulta körülötte vergődő igyekezetemet. Utóbb elárulta, hogy a viláért el nem vett volna, ha a legkisebb testi vagy szellemi hibával marad. Ezzel leszámolt, s a borzalmak, amiket látott, erőt adtak neki, hogy saját magát is meddő és reménytelen sorsra ítélje.

Akkor azonban vette a krétát, és némi erőlködéssel, bizonytalan betűvetéssel felírta:

* kötszerhordó (ném.).

— Amikor Te egészen az enyém leszel.

Ez volt életem döntő fordulata. Akkor határoztam el, hogy szakítok minden egyéni törekvéssel, övé leszek, és akár a hadszíntérre is elkísérem. Nem akarok most arról szólni, milyen nehezemre esett a leszámolás egyetemmel, tanárokkal, kollégákkal, régi becsvágyammal. Az áldozatok idejét él-tük akkor ...

Odahaza nem sok akadályra leltem. Kicsimamának kezdtem már igen öntudatos, igen is feltűnő lenni. Ha társaság volt nálunk, inkább velem foglalkoztak, főként a fiatalabb tiszték.

— Ne feledd, hogy ez kaucióképességednek szól — hűtötte le önérzetemet, és mert nem szeretne volna, ha a vagyon jó része lekötődik egy tisztai házasság szükségére, már nem bánta, hogy tanulásra adtam a fejemet. Bár ez ellen is kitört párszor ilyen megjegyzésekkel:

— A nők mehetnek akármilyen pályára, csak másodrangú munkát végeznek. Nagy tudós, nagy művész alig akad köztük.

Most kapóra jött neki, hogy majdnem üres kézzel kiadhat a házból, meg hogy ez a két kis „Dr.” betű aligha kerül már leánynevem elé, amit ő, aki-ben annyi ambíció lappang, mégiscsak elsajnálta tőlem.

Magamban és csak Imrével állottam a világon. De én csak mentem, törtettem előre a magam felismert hivatásútján, mert én az életem értelmét egy mindenben hozzám illő nagy emberi élményben kerestem. Felkészültem még arra is, hogy esetleg elmaradok gyermekkel, özvegyen ... aztán. Egy Imrével átélt óra vagy esztendő után szinte mindegy, csak szívem ne maradjon üresen, üdvök emléke nélkül a hosszú életre!

Bolondnak tartasz? Hát az talán nem volt bo-

londság eladdig, hogy tizennégy kora őszen jó perceim azok voltak csupán, amikor minden este kilenc órakor felpillantottam választott csillagképünkre, a Koronára, s olyankor tudtam, hogy a sugár, amely szemembe hull, most Imre tekintetével is találkozik? Hogy csendesen sírdogáltam a verandán, ha esténként egy-egy eseménytelen, megragadt nap után hallottam Fikát és Kicsiágnist, ahogy a konyha előtti padkán kukoricát morzsolva libatöltéshez, egyik dunnyogva, a másik hamisan dúdolta:

Galícia, Galícia körös-körül füstölög ...

... Csak még az esküvőm érdekelhet, mert akkor ébredtem rá — nagyon is elkésve — Palkó boldogtalanságának egész mértékére és a magam lelketlen, önző szerepére.

Szerettem vallásomat, mert ötvözte a protestáns szigornak és a katolikus érzelmességnek. De mindig meghúzódom a magam külön hitével, amelyhez semmi köze nem volt soha egyetlen élő családtagomnak. Kijelentettem, hogy anyám emlékéért a magam szertartása szerint akarok megesküdni. Kicsimamának ez nem volt éppen ínyére, legfőképpen azért, mert egy kápolnaszerűen szűk templomban nem lehetett olyan fényt kifejteni, csődületet összehozni. Márpedig kifelé meg akarta mutatni, hogy nem lopat ki engem házából, hanem megadja a módját távozásomnak. Vőfélyeket, nyoszolyólányokat toborzott össze, jórészt saját családjából, s a két öcsémmel vitette fátylamat, uszályomat. Legnagyobb sikere mégis Imrének volt az egész díszes esketésen: csak most látta meg városom, milyen jóvágású, férfiasan komoly, igazi úri emberpéldányt választottam magamnak.

A közönség frontját a vármegye asszonyai alkot-

ták, a háttérre nem emlékszem, nem emlékezném, ha nem történik az a döbbenő felfedezésem, amely sokára fullánkot kevert boldogságom mézébe.

Arról volt szó, hogy Palkó is vőfélyem legyen, de ő lemondó levelet írt meghívásomra. Nagyon jól megokolta elmaradását, bennem mégis rossz érzést hagyott vissza elutasítása. De forгатagban voltam: az előkészületeknek, terveknek abban a sodrában, ami ilyenkor elveszi az időt az elmélkedésektől, sőt magának a boldogságnak a kiélésétől is. A meghívók, a fehéreneműk, a ruhák, a csokor, a villásreggeli, a templomdíszítés, a karéneklők felkérése ... Minderről én szívesen lemondtam volna, éppen csak Imrét, a fátylamat, apám és nagyanyám csókját, papom áldását áhítottam ebben az órában. De még apám parancsa alatt álltam, s ő viszont a kicsimama befolyása alatt minden társadalmi kérdésben.

A kápolna tömve volt, és minden úgy ment, ahogy azt egy hiú és külsőségekre adó szív kívánhatta. A szőnyegeken rózsák hintve, az orgona, az oltár, a karosgyertyák, a szószék csupa élővirág, és nagy rózsaszín koszorúk függtek az ablakokon is. A nászinduló túrhetően hatott, s a násznép kifogástalanul festett ... Imrének csak apja jött meg, szép öreg kuruc, fekete magyarja vetekedett az apáméval.

„Nincs semmi gikszer“, olvastam kicsimama arcán a sárga csipkekalap árnyékában. És mégis történt valami bájos rendellenesség. Két öcsém között az indiánok háromesztendős húgocskája tartotta fátylamat — mert ő egyedül képviselte Lujza néném családját, ezt így módolta ki Bella mama. Eredeti kis mackó volt, aki megunva a fátylamra helyezett csokor őrizetét, körülnézdelt a templomban, s egyszerre hangosan felkiáltott:

— Né, az én nagymamám! — Átfutott az oltár

előterén, és a neki ismerősebbhez, kedvesebbhez pártolt.

Erre én is felrezzentem elfogódottságomból, oldalt pillantottam, s akkor, két férfiváll között, a kápolna falához támaszkodva, megláttam öcsém ólomszürke arcát. Tekintetünk találkozott. Pillanatokig egymásra meredtünk, akkor ő csendesen lesütötte szemét, anélkül, hogy moccan, elhúzódott volna. Megmutatta, hogy nem érzi magát illetéktelennek. Nem bánta, hogy fölfedeztem, de nem volt számomra semmi üzenete, csak pusztja jelenléte. Mint kelevény az egészséges tagon, úgy szökött ki a fájdalom a szívemen. De ezt a kínt most nem élhettem ki, a pap zárta a szertartást, odalépett hozzánk, külön megáldott és szerencsét kívánt, Imre a kezemet, apám homlokomat csókolta, nagymama keservesen sírt ... Palkót szemem és lelkem elől elveszítettem, mert most a tömeg is ellepett, kézszorításokkal, jókívánásokkal halmoztak el, s aztán a virágokkal díszített kocsiban ültem, Imrével és a három uszályhordozóval.

— Félttem, kinő a szárnyad, s elrepülsz mellőlem, olyan szép voltál — sügta férjem.

Rebbent felettünk a jázminnal befont ostor. Csakugyan repültünk, és végül ott álltam az ajándékokkal megrakott lábastükör előtt. Kristály- meg ezüstkészletek, szétteregetett csipkék, hímzések közül egy „Wiener Werkstätte“ agyagvázából sápadt rózsaszín violák integettek felém. Palkó ajándéka. Gyermekkorunk virágai: csak ő tudhatta, hogy minden virágok között ezeket a legjobban szeretem, hűségükért, mely tavasztól hóhullásig virágoztatja őket. Rövid villásreggeli következett a főispán bácsi vicces köszöntőjével, aki engem „leányasszonyká“-nak szólított. A fátylat a Madi szedte le rólam, darabkát kérve belőle „szerencsehozónak“ — és már a vonat-

ban ültünk, illedelmesen, mint két testvér, közöttünk a violacsokor.

Pesten kész kis lakosztály várt bennünket, édesapám rendelte meg számunkra, gondolom, némi otthonpótlék gyanánt. Mégis, amikor átléptem küszöbén, egyszerre nagy idegenség fogott el. Most tudtam meg, mi az, egy kofferrel menni férjhez! Nem volt egyetlen ismerős zug, egy kézimunka, egy párna, egy képecske legalább, ami a múltról beszéljen velem. Ó, ha bár egy régi cseléd állhatott volna mellettem meghitt okosságával! Szia, vagy akár a kis mokánytehén!

Fehér pártás, kötényes szobalány kérte „a nagyságos asszony“ rendeléseit a fürdőre nézve. Fellelegzettem, amikor eltávozott, s bementem a magam belső szobájába, hogy gyorsan és egyedül öltözzem át, hogy magam vegyem elő hálóingemet is. Nagy olasz rézagy állt az alkovban, már éjszakára vetve a virágos selyempaplannal. Ez is idegen, minden idegen, de mégis-mégis: a violáim. A Palkó violái. Azokat jó lesz ott tudni a fejemnél. Reszkető, ügyetlen kézzel vizet töltöttem az ivópohárba ... Hanem akkor egyszerre mindaz rám szakadt, amire mostanig nem értem rá gondolni. Palkó visszamondása a vőfélyi tisztról, aztán jeladástalan megjelenése. Meztelen igazság szerint csak úgy kívánt ott lenni életem nagy pillanatában, hogy bármikor eltűnhessék, ha túlmegey erőin a feladat. Tehát ennyit ért az éveken át mutatott önuralma, félreállása! S milyen furcsa, hebehurgya fegyelemmel nézett farkasszemem velem, nyelt is egyet, mint aki víz nélkül nagyon keserű orvosságot próbál lenyomni a torkán. Aztán szemlesütése, akár ha elbújnék saját szemhéjai mögé, és mégis dacos, mozdulatlan odaszegződése a kápolna nyirkos, gyöngyszürke falához! Mint vesző vágott most végig rajtam egész közös árvasá-

gunk, felbízsergetek bennem drága örömeink, melyeknek egyformán voltunk részesei, közössé tervezett jövőnk, amelynek, íme, szökevénye lettem. Ha nem is tehettem magamnak szemrehányást a más iránt fellobbant szerelemért, de én testvériségünket is elárultam, baráti szövetségünket, és otffelejtettem őt az egyedüllét kietlen tájékain.

Könnyeim némán kezdtek aláperegni. Hang nélkül, szívszaggatóan sírtam.

Künt, alattam Budapest derengett megcsappant háborús fényeivel, zsidbasztó lármáival, dzsungel, idegenség; hátam mögött, a túlsó szobában Imre les rám, igen, les, mint zsákmányára — féltem most tőle, akár hatalmas, rossz szándékú fenevadtól —, s nekem csak egy szegény csokor violám van, és hiába tanultam könyvből, holt és élő, kiszolgáltatott példákon az ember titkait, most csak egy szeppent árva gyermek vagyok, és jó volna Palkó meg a kicsikert az ablakunk alatt ...

Csak azért mondom el mindezt, mert ez a rövid ideig tartó félelmes keserűség bocsánatomra szolgálhat, hiszen olyan pillanatokban rohant meg, amelyeket legfőbb boldogságom idejéből szakítottam ki.

Imre lépett be, és láthatóan megdöbbsent csüggedt állapotomon. Leült az ablakmélyedés karszékebe, magához vont, mint síró kisleányt, hogy arcunk egy szintbe kerüljön, és csendesen faggatni kezdett. Megbántam, hogy eljöttem vele egy isten tudja, hol végződő nászútra? Nem, ó nem. Hát félek tőle? Nem szabad félnem. Vagy talán kételkedem, hogy egész életén át nem a tenyerén — a szívén akar hordozni? Mindent hiszek, sohasem kételkedtem benne. Akkor hát mégsem vagyok boldog?

— Nem.

Ez igaz volt, nem voltam boldog!

— De hát miért, az isten szerelmére?

Most elárulhattam volna Palkót, mert kelepcébe kerültem azzal az őszintén elstutogott „nem“-mel. De akkor világosan láttam, hogy ezt sohasem szabad megtennem. Nem lehetek soha az a feleség, „akinek nincsenek titkai férje előtt“. Tartozom magamnak, tartozom a másinak, aki testvérem és mégsem testvérem, tökéletes, örök titoktartással, amilyen örök szeretettel is tartozom.

Odahajtottam fejemet férjem vállára.

— Bocsáss meg ...

Imre a hajamat s a vállamat cirógatta. Sokkal gyöngédebben, mint akkor először, ott a bálon, a nyílt emberforgatagban. Aztán, persze, kezét megszállta a remegés, elbotorkált, elbotorkáltunk, túlkergetődtünk minden határon, amit szájalom, emlék, testvéri hűség, idegenség, bizonytalan jövő korlátul vonhatott közénk. És eljutottunk a „mi ketten“ terra incognitáira*, ahol mégiscsak megtanulunk minden egyebet elfelejteni.

... Villi mesélgető hangja mind fáradtabbra vált. Kinyújtózott mellettem, s úgy elcsendesült, azt hittem, alszik. És ideje lett volna: künt a kakasok másodszer figyelmeztettek. Azonban az álom csak inceselgett vele. Összerándult, mint akit jeges szellő kijózanít, felkönyökölt a párnára:

— A frontról csaknem egy év múlva kerültem vissza, bár szívesen Imrével tartottam volna halálig. De ezt tiltotta a háborús renden kívül értem való aggodalma is. Tizenhat tavasza volt, s én mindjárt nagymamához jöttem, segíteni a gazdaságban. Irtoztam a vajdaszállási társasélettől, csak az egyetem és a gazdálkodás közt választhattam. Palkót talán egyszer láttam, provizorkodott egy hadba vonult gyógyszerész helyén, és csak akkor kerültünk össze

* ismeretlen területeire (lat.)

hosszabb időre, amikor nyár végén menekülni kellett. Illetve nem kellett, apám helyén maradt, és nagyanyám makacs daccal főzte be ágyúszó mellett a paradicsomot. De kicsimamát, a gyerekeket édesapám már régebb elmenekítette, végül engem is útra parancsolt. S megjelent Palkó — kísérőnek. Három hétig cammogtunk egy marhakocsiban Szabadkáig.

Erről az Odüsszeiáról csak az a fontos mondani-
valóm van, hogy öcsém végig férfiasan, helytállva
kalauzolt bennünket, anélkül hogy velem bármilyen
melegebb kapcsolatot vett volna fel. Mégis, az volt
róla összbenyomásom, hogy most, mióta Imrét fo-
golynak tudja, jobban eltalálja velem szemben a be-
csületesen egyszerű hangnemet. Mintha lidércnyo-
más alól szabadult volna fel, hogy nem kell naponta
átélnie a mi egybetartozásunk és tényleges együtt-
létünk tudatát. Tartózkodása nem volt feltűnő, in-
kább nagyon természetes a nehéz körülmények kö-
zött. Sokkal kevesebbet törődött velem, mint pár
gyámoltalan, rászoruló vénasszonnyal, gyermekkel
és főképp a Madival, aki Bella mamáék útra kelése-
kor hátszabája miatt lemaradt, és most nyakunkba
szakadt. Végzetére! Mert mindjárt az első napok-
ban, valahol Kocsárd tájékán éjszaka hozzánk kap-
csoltak néhány újabb, a Székelyföld felől menekülő
kocsit. A hebehurgya tolatás közben összeomlott a
vagonunk végében felrakott csomaghalmaz, s épp
a Madi koffere pottyant ki a félig nyitott ajtón, mi-
után óvatosságból mindig legfelülre helyeztük. De
csak szürkületkor derült ki a baj. Mondhatom neked,
hogy a szegény pórul járt Madi csaknem kiugrott a
vonatból, vissza akart gyalogolni Kocsárdig. S ak-
kor láttam megint egyszer Palkó szívét. Leszállt, és
órákig kutatott a sínek mentében, hogy a nyomorult
portékát megkerítse. Mintha régi, gondtalan boldog-
ságunk lett volna abba a bőröndbe zárva ...

Ugyanakkor a szomszéd kocsiban egy szerencsétlen gyermekágyas asszony esztét vesztve dühöngeni kezdett, mert a férjétől való búcsú után kilométerek múlva ébredt rá, hogy a karjában görcsösen szorongatott pólyából hiányzik a csecsemő — valószínűen kicsúszott és kiesett a hirtelen s rosszul bekötött csöppség, ki tudja, hol, merre; ilyen irtózatoss tragédiák közepette a Madi rögeszmés hipermnéziában* leltározta veszteségének pontos adatait egy viseltes zsebnaptár levelein. A kofferben az összes fehérneműihez, ruháihoz, kötényeihez való foltokat őrizte, és azonkívül volt kalapjainak szétbontott és felgöngyölt anyagait: lószőr és szalmapántlikák gombolyagait, fekete csillámmal kivarrt capote-okat. Csendes örült benyomását tette folyton omló könnyeivel s lila ceruzával elkent, mosdatlan képével, mialatt a másik vesztes sikoltozott, és ingét hasogatta le magáról. És Palkó mindkettőért nyargalt, telefonált, küldöncöket fizetett.

Ha valaha megjósolta volna valaki, micsoda borzalmak közt tudjuk meg a „titkot“! Most csak bámultunk egymásra, és én alig bírtam el könnyek nélkül a Madi kis nyomorúságának szívfacsaró panaszait.

— Sehol, sehol azok a kelmék, még douce France*-ban sem kaphatni! Mi lesz, ha kötények, ingek szakadnak, miből új kalap? Fizetésből? Az Stiftbe** kell, öregségre!

Közben voltak éjszakáink, amelyeket a szabadban, földre ágyazva töltöttünk a nyomasztó hőségben. Lábaviszi talpamhoz simult, Palkó pedig köztem s a Madi közt pihent le, gondosan meghagyva egy

* Hípenmnézia: az emlékezet túlságos élessége.

* édes Franciaország (fr.)

** Stift (ném.) egyházi alapítvány

arasznyi távolságot a sok sanyarúságtól, rendetlen étkezéstől és főleg a fülledt vagonlevegőtől elgyötört testünk között. Rosszul és keveset aludtunk: hát el kellett beszélgetnünk. Sok szó esett szegény Cylinderről, akit nem sikerült elmenekíteni. A hajdani macskaszeladonnak újabb, bugrissá alakuló természetén Palkó néha elnevette magát, például azon is, hogy most már ő kap ki a háztetőkön vívott csatákban, és felhasított pofával, vértől csepegő orral kullog haza.

— Sic transit gloria ... *** — mormogta.

De sohasem bocsátkozott komolyabb kérdezősködésbe sorsom, lelkiállapotom felől. A múltat lezárta, és jelenem tabu volt számára, így mutatta.

Mégis, egy epizód emlékét őrzöm a menekülés idejéből, ami talán jelentett valamit a türelempróba végtelen hosszú, színtelen és szomorú napjaiban. Egy bírhatatlanul rekkenő napon ott állingált szerelvényünk Brátka táján, kitolva egy mellékvágányra. Szédületes egymásutánban, nappal és éjjel robogtak át a katonavonatok mellettünk. Az izzó vagontető s a nagyon szívemre menő katonalárma elől a Sebes-Körös hűvösebe menekültem, jóformán egész napon át fürödtem. Ettől aztán alaposan lebágyadtam, és mélyebben is aludtam el a rendesnél. Éjfél után, amikor egy strázsáló útitárs rözsét dobott a lábunknál égő tüzekre, kábultan riadtam fel az akaratlan helyzetre, melyért az álom öntudatlansága volt felelős; hanyatt feküdtem a pokrócon, teljesen beburkolózva, de fejem Palkó vállába fúródott. Mindenki aludt, kivéve az öröket és talán Palkót. Mintha otrombaságon kaptam volna rajta magamat, égető megszényenülésben, de nagyon óvatosan húzódtam

*** A Sic transit gloria mundi (Így múlik el a világ dicsősége) latin mondás parafrázálása.

vissza. Jobb oldalra fordultam, fejemet lopva tettem át a kis díványpárna alsó felére. Azt hittem, helyreütöttem a világrendet — de akkor hallottam Palkó fojtott, éber sóhajtását. Hogy mennyi ideig aludtam vállára borulva, azt soha meg nem kérhettem, de hogy ez a nem akart ajándék nagyon megbolygathatta, az kétségtelen előttem. Tudom, mit jelent, ha a lélekben nagyra táplált szerelem egyszer belekóstol a megkívánt test közelségébe.

Amikor Szabadkáról hazatértem, ott találtam őt nagymama mellett. Hú gondviselőnk volt igénytelen, szinte észrevétlen utánunkjárásával. Pár napot együtt töltöttünk, s akkor megéreztem rajta azt a furcsa nyugtalanságot, amely állatokat lep meg közelgő nagy veszedelmek előérzetében. Különös búcsút vett tőlem. Valami olyasfélére tett célzást, hogy mostanig provizorkodhatott, mert az ország határain túl folyt a háború, de a székely faluk füstjét idáig érzi, s nem nézheti a pusztulást egy patika ablakából. Egyébként pedig úgyszólván újból sor alá kerül, s nem volna semmi baj, ha ezúttal alkalmasnak találnák. Nemsokára aztán tudatta is a nagymamát, hogy be van osztva egy hadikórház gyógytárába. Sőt, az őszi hadjárat után Vajdaszállásra tért vissza, frontkiképzésre.

És akkor sokban kicserélődött. Némi keserű önérzettel viselte sorsát, hangoztatta, hogy most már ő is egész férfi, és belőle nem lesz fogoly, mint Imréből, ő otthagyja a fogát. Párszor keményen találtam rászólni, hogy ha sötéten is látja jövőjét, minek csüggeszti környezetét és főképpen a szegény, tanácstalan nagymamát. De aztán rá kellett jönnöm, hogy Palkó dehogyis fél: nem a haláltól fél. Az üres kéztől, amivel ki kell mennie az életből ... És én, én utána futottam Imrének a hadikórházig, a reflektorok eget seprő fényéig, az ágyúk torkáig — de

vele szemben csak erkölcsi feddéseim voltak, miközben azt a bizonyos mesebeli, Imrével való újratalálkozást tartottam szem előtt. Arra őrizgettem, pácoltam magamat „tisztn”. Minden élettényem, testi és lelki funkcióm erre a viszontlátásra összpontosult. És, látod, ma már nemcsak sejtek, de majdnem tudok valamit Palkóról, amire ő hivatkozhatott volna velem, rideg magatartással szemben. A moriturus* hatalmas ember, mindenkinél hatalmasabb! Hát még ha maga is részes sorsának kijelölésében! Azonban Palkóban nemcsak büszkeség, de valódi férfiaság is van. Hallgat és cselekszik. Egyszer erről is kibeszéljük magunkat — későn, jóvátehetetlenül persze: ahogy halottakról, életükben ellenük elkövetett mulasztási bűnökről. Mert hiszen minden mindegy, oly mindegy, mintha Palkó máris elesett volna, miután elengedtem, menjen és vesszen, egyetlen valóban emberséges gesztusom nélkül. De ha te azt hiszed, hogy lesz még valaha is igazi lelki nyugalom az életben! Nem. Nem tudom, és nem fogom soha tudni, mit kellett volna cselekednem.

Sokára volt, amikor megszólaltam:

— Villi. Te magad kuszálsd össze a fojtogató szálakat. Itt nincsen semmi dilemma. Te nem tehetsz mást, mint hogy tisztán várod az uradat. Van-e a világon törvény vagy fórum, észbeli vagy erkölcsi, amely előírhatná, hogy vágyódás nélkül kegyes engedményeket tégy egy férfinak?! Nem gondolsz rá, hogy kővé merednél, húlnél karjai közt a tett iszonyától, természetellenes, minden hajlamodat megtipró erőszakosságától? Én magát Palkót sem értem, végeredményre sóvárog, ami nemcsak hogy lehetetlen, hanem egyszerűen nincsen. Az odaadásodat kéri, pedig csak elszenvetnéd őt, ami nem ugyanaz. Te

* Halálba menő (lat.)

mondta egyszer egy szerelem nélkül kötött frigyre, hogy a férfi szerepe pusztán egy pióccáé lesz, amit eltűrnek, és aztán leráznak ...

Mint mikor az órák óta kifogott halat az indiánok a parázsra dobják, s a régen holtak tetsző állat hirtelen csapkodni kezd: oly rémületes, görcsös rándulatot éreztem meg most Villin, ahogy ott feküdt mellettem, paplanom alatt.

— Milyen durva, milyen ronda hasonlat ... én kreáltam, igaz. Az ember olykor hihetetlenül kegyetlen és szemérmetlen mások helyzetével szemben. De... te is kegyetlen vagy. Elfelejtetted, hogy én Palkót szeretem, és kimondhatatlanul sajnálom is.

És mintha sajtató csapdából tépné ki magát, elfordította a beszéd menetét.

— Nagyon késő lehet ... A Korona leáldozott. Melletted maradhatok? Ez jót tenne ... a nehéz álmok ellen.

Könnyű, rugékony teste rám tapadt, térde meztelenül érte térdemet; mint indás virág, úgy aludt el rám fonódva. Kibeszélte, kivallotta, talán ki is sírta magát, hát most pihent a valóban egészségesek, egészek álmával, akiket mindig, akaratuk ellen, erővel is újraszül a természet. És mialatt lassan elnyugodott, megéreztem, milyen jót tesz neki ölben aludni, pedig sohasem aludt anyaölben.

Vérről álmodni váratlan fordulatot jelent. Szótlan, elszemérmesedett másnapunkra korai, borongó este jött, hamar behúzódtunk az ebédlőbe. A nagymama meg a gyermekek kedvéért elővettük a kártyát, libáztunk, mert ahhoz a legkisebb is értett. Szinte kivétel nélkül a nagymama maradt kövér pakli kártyával libának, amin sikongva nevettek az unokák, csapták az asztalt, gratuláltak, és az ötödik, tizedik játszma után féktelenkedő kedvükben rangokat osztogattak a póruljártaknak: töltött liba, em-

deni liba, gúnárkirály. A nagymama békén túrte mindezt, ma volt benne valami bánatos és nagyon tiszta nyugalom.

A veranda felől hólyagosan fújdogálta be a hűvösödő este a szűnyoghálót, én csak annyit láttam, hogy az öregasszony leteszi kezéből a kártyákat, mosolyfény szivárog szét arcán, léptekre figyel, mélyek óvatosan, mint meglepetésül lopódzóé, a kőgrádicson közeledtek. Az öregasszony most felállt, lassan megindult a veranda felé, s a széltől csapkodó hálón keresztül, belebonyolódva, remegve átölelte Palkót.

Ó, a nagymama mindent előre tudott.

— Szikszit* — mondta, búgta a fiúnak, mert szokása volt a gyermekkorában ráragadt kis német tudományával élni. — Visszahoztalak.

Igen, az a ráncos, szeplőtől is kikezdett, inas kéz járt itt közbe. Levelet — nem, imádságot — küldött szigorú alispánfiának, aki elintézte, hogy Palkót egy később induló menetbe osszák be. Két hétre menjen haza erősödni, nincs kellő kondícióban.

A fiú szelíd, hallgató, valamiképpen nagyon „visszatért” volt egész este, mintha maga se hinne sorsa e váratlan kanyarában. Tompult gépiességgel végezte azután is régi házi teendőit, s egy-két nap múlva ilyen felvilágosítást adott Villinek, aki majdnem alázattal vonta kérdőre:

— Igazad van, bocsássatok meg, hogy gyarlóbb szolgátok vagyok, mint akarnám. Valóban nem ti vagytok az okai apátiámnak. Ti a hajdani jóságosak vagytok, de én nem találok már vissza semmihez. Hallottál azokról, akiket mindjárt haláluk után felsír valakijük az első szenderből? Tudod, mit szoktak

* Helyesen: Siehst du?, Fonetikusan: Siegst? (ném.): Látod?

mondani? Soha egy sem örvend a visszatérésnek. „Én már olyan távol és jól voltam, miért nem hagyok elmenni?“ Én is messze voltam, átestem az elszakadáson, és mentem megadással a magam útján — de nagymama visszasírt még egy utolsó szenvedésre!

Ez a beszélgetés a gesztenyesor kőasztala felett ment végbe. Látom őket máig a templomforma búvóhely zöld homályában: a naptól átvilágított levelek, mint ezer kitért ujjú, remegő kéz lebegtek felettük, és látom az arcukon, hogy akkor Villi volt a szerencsétlenebbik. Mert ő még vergődött, viaskodott, változtatni akart, Palkó azonban az örökre búcsút vettek békés, bánatlan dermedtségébe fagyott bele.

Amikor közeledni láttak, lassan felálltak, felém jöttek. Szobánkba érve, Villi csöndesen maga elé mondta:

— Néha nem az ember, néha a sors cselekszik helyette ...

Másnap reggel kezdődött a Héjaszó nevű gyümölcsöspusztában a körteszüret. A Héjaszó bizonyára a hé aszóból torzul el, és meleg völgyet jelentett, de erről itt már senki sem tudott. Mindenki a héjakkal hozta a nevet összefüggésbe. Pedig ott csak némán keringő ülük kísértettek néha, de oly magasan, hogy Isvány bá, a zsellér, sajnálta elpuffantani rájuk a puskát úgy bizonytalanba. Ellenben, mert zárt, katlanforma ölében pompás koraságokat termelt mindenfajta gyümölcsben, szeme fénye volt a háznépnek. Kezdte az epren, a cseresznyén, és befejezte a legsúlyosabb fajszőlőkkel. Mindebből persze az unokák csak a Csabagyöngyét, az Amsden barackot s a császárkörtét érték Bágyréven. Legfontosabb ünnep nekik a körteszüret volt, napokig tartó komoly el-

foglaltság, amikor este kerültek haza a szedésből, csomagolásból.

Azon a hajnalon jól megelőzve a rekkenőséget, mely ott ígérkezett az ég felhőtlen sápadtságában, a nap szúrós fénypilláin, öten hágtak fel a bivalysze-kérre, garmadába rakott ládák, kosarak közt szorongva a pokróccal bekötött deszkaülésen: Villi, Palkó, Iduka, Tami meg én. A nagyobb félvérek a nagymamával együtt a paphoz készültek délutánra, Sámuelt köszönteni. Kocsisunk Hanifka volt, az apró, rücskös képű tatár fogoly. Pompás legény, igazi puszták fia, aki megszokta, hogy Isten és ember messziről vigyázza minden tettét. Nem értett semmiféle hamissághoz, mérget vehettünk szavára, indulatára. Különös volt, hogy Szia nem állhatta, azt mondta, fél, hogy megálmodja, de Fikának jó volna, az ura ügyis fődnymorékon tért haza a hadikórházból. Mi értelme, hogy attól olyan szapora, mint a házinyúl! Ha már hol tojós, hol kotlós, legalább válasszon olyan kakast, amelyiknek megvan mindkét lába, a csudába! Szemérmetlenül kacsingatott, integetett kettejükre az elinduláskor, mintha máris tudna róluk valami tilalmasat. Mert a két asszonytestvér is velünk tartott, gyalog vágta neki a harmatos, hajnali gyümölcsbereknek, a hegygerinc rövidebb ösvényein.

Mi lent kocogtunk a szűk keréknyomos völgyi úton, a „szerecseny tehenek“ húzdogáltak a világ legtürelemesebb, legközönyösebb kényelmességével. Nagyon szerettük a két fekete szörnyeteget: Mundrucát meg Flórikát. Egyetlen veszedelmes szenvedélyüktől tarthattunk: a völgy mélypontjain pocsolnyába gyűlt meg a hegylábból szívärgó forrásvíz, s ha nagyon kimelegedett az idő, belecsücsültek, és estig senki ki nem verte őket a vasszürke, hűvös tejfelből.

Hanifka egész úton jól tartott minket kedvencei-

nek bolondériáival; kivált mulattunk azon a tisztes szokásukon, hogy csupán nőszemélynek és annak is csak nótaszóra adják le a tejet. Eldicsekedett nekünk hogyan tanulta ki őket, s fogott ki rajtuk kalács-sütős, pulykamelleyesztő ünnepszombatján, amikor nem jut asszonykéz a szeszélyes állatokra. Kacagó fintorokba futott össze ráncos képe, hogy amikor férfi alakjában próbálta a fejést, kővé meredtek a sötét tömlők. De bizony kölcsönkérte Fika surcát és Kicsiágnis fejkendőjét, aztán szépen fújni kezdte, hogy: „Csubárikí, csubcsíkí!” — hát úgy megpuhultak, és csorrantották a vastag fehér édestejet, mint a vízipuska.

Közben bosszantottuk is Hanífkát. Kérdegettük, hány feleséget fog tartani, ha már jó mohamedán. Pattogva, mintha szilvamacskát lövöldözne ránk, oktatott:

— Nincs mohamedán. Mohamedán azt tesz: Mohamedet imádok. Nem imádok Mohamedet. Allaht imádok. Allaht imád jó muzulmán. Muzulmán vagyok.

Csupa tömondatokban beszélt, de leendő házasságairól még tömondatot sem ejtett. Nem lehetett semmiféle asszonydolgot rásütni soha. S ha faggattuk, mit szól a falu szépeihez, azt felelte:

— Jó muzulmán nem beszél asszonyokról, se magáéről, se máséről.

Lépésben kanyarogtunk fel a Héjaszó szerpentinéin az oldal közepéig, ahol egy simább, kiképezett teraszon épült Isvány bá zsellérháza. Olyan lakás volt ez, hogy nemigen lakta senki. Isvány bá a telet a faluban töltötte leányánál, első gyümölcszsunduléstől kezdve pedig csergettyűvel, puskával a tagot kerülte. Aludni ide-oda húzódott, maga fabrikálta kocsányfedelek alá, hogy soha tolvaj ne tudhassa, merre kuttog ökelme.

Pedig a ház jóval csinosabb volt, mint az átlagos zsellértanyák. Szép, verandás tornác fogta körül, s a pitvaron kívül, amelyben a kéménykas alatt sütőkemence meg szabad tűzhely állott, kis kamarája és tágas, gerendás elsőháza is volt. Keskeny, gyékényből font ágy, súrolt fenyőfaholmi bútorozta, s kifakult virágos kartonfüggönyök hintáztak meg az ablakon, mikor messze kinyitottunk mindent, hogy a lakatlanság áporodott szagát kikergessük a vályogfalak közül.

A házikó jómódja régi, szomorú emléket idézett: Palkó édesanyja élte itt utolsó hónapjait az orvos rendeletére. Ide vonult el gyógyíthatatlan két bajával: bánatával és vérszegénységével. Egy csendesen kialvó szenvedés mélabúja még ott kísértett az örök-re elhagyott szobácskán.

Mialatt Villivel ketten rendezgettünk, a munka künt javában megindult. Szia, Fika meg Hanifka ágról ágra mászkáltak a hosszú marok végű szedőrudakkal, a gyermekek hordtak, Palkó válogatott, s a vén Isvány bá ügyesen széna közé, ládába, kosarakba csomagolt. Enni szabad volt akármennyit, a túlélettekől, férgeséből, de a császárkörte gyorsan jóllakat, és Fika különben sem kóstolt falatot sem. Állapotos volt szegényke, s a jóságos nagymama hiába rendelkezett, hogy hordjon, s ne másszék a fára.

— Hát a macska? — dűnnyögte a figyelmeztetésre. — Sze' utolsó napjáig szökdécsel a háztetőre!

Villi Palkó mellé állt, és törülgette a még harmatos példányokat, mikor pedig felszikkadt a világ, maga is az ágak közé penderült. A kihevülő délidő meghozta ajándékul a harangszó foszlányait, akkorig Isvány bá felszította odabent a szabad tűzhelyen a venyigeparasztat, és felmelegítette a vetrecét, amit a nagymama ebédre pakolt dolgosainak. Fika viszont a térdére csapott rongy között szorongatta már

a láng fogta vasfazekat, s kavarta egy rúddal a tömött parasztpuliszkát. Nénje egy szál fehér cernát lógatott a kezében, majd azzal szeletel, az tiszta munka. És látva, hogy a gyermekek elködörögtek, nem állotta a hergelődést sem!

— Ügyelj a pendejedre, bekormozod, hátha megtalál matatni Hanifka!

— Te mind cseréled a változóidat! — mormogta a mokánytehen egykedvűen.

Letelepedtünk, mi az asztalhoz, a cselédnép a földre, és agyonettük magunkat, mert a sok édes gyümölcsre nagyszerűen csúszott a finom disznóvagdalékból, hagymából, tejfelből és borecetből készített savanykás húsétel. Közben iszogattunk is, csakhogy italunknak megvolt az Alsó-Maros menti borok általános hibája: felette nehéz, szédítő folyadék, úgyhogy csak töméntelen hígitással bírtuk.

Isvány bá tempós fontossággal hordta elő a jeges odorbúl a behűtött borszéki vizeket, azután kinyitotta uras bicskáját, melyen dugóhúzó is adódott.

— No lám, aki legény, kihúzza a parafát! — s odakínálta a húzót Taminak.

Ekkor történt valami semmiség, valóban oly jelentéktelen s mégis oly emlékezetessé váló, mint hajdan a nyakkendőkioldás. Villi felugrott, leseperve sárga dirndlikötényéről a puliszkamorzsákat, és kikapta Isvány bá kezéből az üveget meg a bicskát.

— Majd én! — Háttal nekünk leült egy fatönkre, keményen térde közé szorította az üveget, s neki-gyürkőzött... talán túl erősen is. Reccsent az üveg, a víz arcába frecskelt, és a cserepek csörömpölve hullottak a kijárt, kérges földre.

— Ezt megcsináltam! — kiáltott fel. — Nem a víz, víz van még, de a vadonatúj kötényem!

— És a térded, Villi?

— Semmi ... remélem legalábbis ... — És még

mindig hátat fordítva lehajolt, talán fölemelte szoknyáját, és lábát vizsgálgatta. — Ki tehet róla, hogy hitvány a hadi portéka, és a borszéki víz még mindig a legtöbb szénsavat tartalmazza! Kicsit piros a jobb térdem, de csak megnyomódott. Szia, seperd össze a cserepeket!

Most már felénk fordult, sokat, hevesen beszélt, s vér futott az arcába. Sárga mullköténye végigrepedt, csúf, nem is száلمي szakadással, mely rosszindulatú, mint a zúzott seb.

Ebéd után lehúzódtunk erre-arra, én Idukával az elsőházba, a gyékényágyra. A jóllakott, jól emésztő, vaseszségű kis amazon azonban süttöt-fütött, mint a kemence, elrontotta álmos kedvemet, hát rövidesen kiszöktem mellőle, s szokott hóbortom szerint magányos fölfedező útra indultam. A körtefák alatt alvó alakokra bukkantam, az ördög számolta őket. Csak Tami volt éber, apró fehér kavicsokkal vígan pedgyezett, kancsalra torzult szemmel vigyázva, hogy ügyesen repítse hol a markával, hol a keze fejével a magasba, egy szemig kifogva ismét valamennyit. Csoda módon Isvány bá is szundikált, cifrán horkolva olyan keskeny és rövid padkán, amelyen más még ülve is elfáradt volna. Folyékony, rebbenéstelen, száraz meleg ült a szőlősorokban, mentükön kimásztam a tetőig, ahol valami ócska erőd utolsó falai porladoztak. A falu onnan volt, hogy a tatárvilágban s más dúlások alkalmával ide menekült a nép, míg elzúgott a veszedelem.

És csakugyan régi őrtorony alaprajzára vallottak az aszú gazzal benőtt falak s főleg sziklaszerű szilárdságuk, mely csak az idő morzsolásának engedett. Egy csak a szentlélektől fenntartott kapuív alá lépve, a kövezett udvaron felrakott szénaasztag mögül kötekedő viháncolást hallottam, s ez megállított. A férfihangra nem ismertem rá, csak azután, amikor

Lyubó, a szerb fogoly elém került a gazdaságban. (A foglyok ma a hegy hátában sarjút forgattak, de hogy miképpen, került ide a szikár, vadfekete és szűrös szemű férfiember, ki tudná megmondani.)

A viháncoló asszony Szia volt.

— Egy szöcske ... jaj a bestelen! — sikongta.

— Szénában így van, várj, kifogom.

— Menj az ördögbe, hiszen te ...

— Hogy találjam el, amikor annyi fene ránca van a fersingednek!

Dulakodtak, de az asszony talpraszökött.

— Kell fussak, s az üveget is visszategyem.

— Hát a szöcske?

— Maj kitanál, ahon betanált.

— Vaj' kifogom az éccaka?

— Ha be tudsz gyünni a kócslyukon.

Akkor már a szőlőrendekben álltam, ha tilos is az ilyen begázolás. Szép madárka ez, tűnődtem, ahogy elsuhogott mellettem, megcsapkodva a nagy, gálicpettyes szőlőleveleket szoknyája szélével. Repült valósággal, meztelen lábujjai alig érték az agyagos földbe vágott lépcsőfokokat. Egy kis bort csent a szerbjének, azt hozta ide, no meg hozta, lopta saját magát. Ebéd után ásítózva, lustán tápázkodott fel a körtefák alól, hogy nem tud aludni Isvány bá „gordonálásától“, s lemegy a diófák alá, ahol csend van. Vajon beáruhatom-e? A cselédnép méltán gyűlöli a bemártó vendéget. Miközben magam is megindultam a tanyaház felé, utánagondoltam egy régebbi afférjának. Az is csak azért maradt fejemben, mert fura kicsengése volt a pörpatvarnak. Akkor történt, amikor egyetlen éjszakára kijött az alispán bácsi. Szia még délután hazaugrott, hogy temérdek a házi baja. A nagymama hát utána futtatott, mert a vendég récesültet kívánt, s a récekoppasztás hosszú türelem és lelkiismereti munka. De nem lelték sehol a me-

nyecskét. „Koslat valamerre“ — mormogta Vénágnis, pedig ilyesmit csak Cilinderről mondott szerelem évadján. „Erősen mehetnékje volt!“ Este aztán, a kizökkent házirendben összemarakodtak, ahogy két szekér ront egybe a torlódásban. Ágnis ráolvasta Sziára, hogy hazugsággal szökött meg, aki pedig hazudik, az lop is, és aki lop, az parázna is. A civakodás úgy elfajult, hogy a nagymama vacsora utáni kiadásnál lepirongatta a szakácsnét, de az fenntartotta, hogy a belső nem is égy görbe úton jár. A körmösségét például az bizonyítja, hogy minden fersingén zsebe van. Abba lehet eldugdosni a csirkecubákokat s tortaszeletet, kolbászvéget.

— Ejnye, hát zsebkendőt tán nem?

— Éppég! S az is mire jó, az a szagasított zsebruha? Az a sok finnyás kényeskedés? Tisztességes asszan nem jószagú örökkétig!

Akkor láttam a nagymama szigorát és tanácsatlanságát. Úgy megdöbrent a nyílt vádra, mintha közeli családtagjának tört cserepeiről hallana. És ő, aki még a gazdaság dolgaiban sem igen támaszkodott a fiára, most elébe vitte a dolgot, mintha attól tartana, hogy Szia elfajulása a házra is árnyékot vet. Ezt pedig férfiak tudják jobban megítélni.

— Ágnis vén hisztérika, meg kell rostálni, amit mond, mamókám.

— De ha csak egy szó is igaz mindebből, már megutáltam Sziát!

— Úgy kerek a világ, ha jóvérű menyecskék is vannak benne. Aztán hát régi igazság, hogy a kikapós fehérmép a jódollgú!

— Ezt én így meg nem szenvedhetem. Nekem becstelen nőszemély ne nyúljon ágyamhoz és ételémhez!

Most a szőlőhegyen megértettem a bácsit. Tudta ő jól, mire kell taksálni Sziát. A férfiaknak hatodik

érzékük van ehhez, kiszimatolják a megkísértheség illatát, sugárzását a nők körül. De tudta ő azt is, hogy a mai világban az ilyen munkaerő pótolhatatlan, amikor a férfínépet a háború kiszüretelte a faluból, s az asszonyokat felfújta a hadisegély. Fő, hogy a nagymamának igazi könnyebbsége van vele, lám, csak egy délután nem lették, és máris összement a régula.

Mert ez aztán dolgozott is kettő helyett. Még arra is vállalkozott az egész napi hajladozás, ágról ágra szökdösés után, hogy hazavisz a fején egy nagy kerrek kosarat, gyümölcscsel, veteménnyel a ház szükségereire. Pedig Villi jól kihúzatta velük az időt.

— Instálám indíttatni, a völgybe hamar estveledik, kisasszan (Isvány bának örökre kisasszony maradt.)

Előállott a szekér. Mundruca és Flórika püffedre ették hasukat sarjúból, mézédés kóréból, amit a kukoricásban törtünk nekik. A tőgyük is feszült, és esti honvágý süttött ránk jámbor pillantásukból.

— Palkó meg én Sziáékkal tartunk gyalog. Nem szabad az állatokat úgy megterhelni.

Ez a legtermészetesebb intézkedés volt Villi részéről, különösnek csak azt találtam, hogy darabig még utánunk jött a szekérúton, pedig az ösvény a zsellérház mögött, s éppen velünk ellenkező irányba kaptatott a falu felé. Mintha Isten tudja, milyen messze szakadnánk egymástól, még láttam egy fordulónál ott állingálni a földterasz szélén, a nyár-végien kopaszodó ribizlibokrok előtt.

Valami megmozdult akkor bennem, szerettem volna inteni neki, mint induló hajóról, vasútról szokás. De akkor csendesen elfordult már tőlünk, és visszaindult a tornác felé.

A nap gyönyörű sárga uszályt hagyott még az égen, amikor begörögtünk az udvar krumplikövére.

A ládákat le sem rakták, hajnalban mennek tovább az ökrökkel a városba. A nagymama éppen vetkőzött: az imént tért meg a Sámuel-napi köszöntőből, a fiúk sem voltak elő, az ifjú félvérek hát rendes tempójuk szerint a konyhába rohantak kifaggatni Ágnist, hogy mi lesz a vacsora.

Közben megjött a két menyecske is. Szia súly alatti nehéz léptekkel a grádicson, de gyertyaegyesen a fején hordott kosárral. Ablakomon át láttam őt a nyugati ég sárga fénykárpitjába rajzolódva, és ismét megcsapott a belőle áradó heves, majdnem perzselő életöröm és életvágy. Ez erős, fiatal, és nem törődik a világgal!

Könyökig habosan mosdóm felett álltam a félhomályban. Akkor benyt hozzám a nagymama, és ijedt, fakó hangon kérdi:

— Tudsz te róla, ami Villivel történt?

Lefutott rajtam a hideg. Hát mi történhetett, istenem?

— Hallom, úgy felhasította a talpát, hogy nem volt képes hazajönni.

Bemártottam arcomat a vízbe. Aztán leültem, és hirtelen rám tört döbbenetemet a törülközés elfoglaltságával lepleztem.

— Ebben az esteledésben ma már nem tudok érte fogatot indítani. Még ha bizhatnánk a holdvilágban!

— És Palkó?

— Vele maradt, természetesen. Küldtek egy cédulát, olvasd el, lelkem, mert azt sem tudom, hol a szemüvegem! Nem érzi javát az a leánka, mindig a baj szélén mászkál.

Fika jött a lámpával, s őt faggattuk ki. A dolog kellemetlen volt, de Villit ismerve egészen elhithető. Mialatt Szia az utolsó kosarakat csomagolta, ő felmászott a „Villi fára“ — így hívtak egy körtefát gyermekkorá óta, mert örökké azon tanyázott. (Volt

rajta nappalija, hálója, ebédlője a különböző ágcsoportokban.) Az „ágdíványon“ üldögélt, aztán inkább lecsúszott, mint ugrott, egyenesen bele a délben eltört borszéki üveg cserepébe. De nem jajgatott, csak nyomkodta a vért, a kölnivizét kérte és egy tiszta szalvétát a kivitt asztalneműből.

Levelét néhány jegyzőkönyvlapra firkantotta. Nincs semmi baj, éppen csak hogy nem tud gyalogolni, az egész mindössze egy karcolás. Tinike néni szobájában alszik majd, befogja az abroszt lepedőnek. Jó, hogy a pokrócok künt maradtak, egyiket Palkónak adja, neki a pitvarba csinál ágyat Isvány bá. Reggel küldjenek ki gézt, vattát, mosott lendarabokat, főként azonban nyeles bontófésűjét. Legfontosabb a fésű! Ez az utólag odavetett mondat nem tévesztette el megnyugtató hatását a nagymamára.

Vacsora alatt egyéb is elterelte a figyelmet más irányba. A két idősebb félvér magas kedvben érkezett meg a Sámuel-köszöntésből. A papnak serdülő leányai voltak, talpraesett, szigorúan nevelt teremtések, akiknél tekintély és becsület kérdése volt az ilyen vendéglátásnak sikere. Példátlan tisztség, tisztesség, szépen terített asztal várta a vendégeket. Most aztán csak úgy röpködtek a Sári, Klárica, Magduci, Erzsike nevek: így hívták a négy papkisaszszonykát. Sandri olykor el is pirult csatarászás közben. Annál inkább, mert rájárt a rúd, Berci ismételten meghergelte. Az uzsonnakávékát a pap néni töltötte ki, de Kláricának kellett egy rózsás „souvenir“^{*}-es bögréből kiosztani rájuk a tejfelt. Véletlenül Sandrinak is juttatott — holott ismert dolog volt, hogy idehaza csak szűrve issza. És amikor a fruska szégyenkezve akarta elvenni előle a csészét — házileánységán gagy csorba esett.

* emlék (fr.)

— Bocsásson meg, én vagyok a hibás!

Akkor a kamaszfiúból kikottyant a lovagiasság:

— Megiszom én magáér', ha fenéki is tejfel!

Ez félig sűgva ment, de az áspis természetű Berci elcsippentette, és most közprédára bocsátotta.

— Tejfelt adni, nagymama, egy fazékkal, merjen még kényeskedni! — és az apróbbak kiszaladtak, hogy hozzanak.

Így fűlt nagy felhangoltságba, zabja, újdonságokba Villi kis balesete, de a nagymama mégis nyugtalankodott. Magában tanakodott:

— Isványnak jó puskája van, s a kutyák megbízhatók ... az öreg éber is nagyon ... ilyenkor éresek idején egész éjjel kerüli a tagot ... De egy szót sem írt Villi, van-e náluk gyertya. Én a hajnaltól félek, akkorra nyáron is lehül a levegő, és a pokrócok vékonyak. Bárcsak az ablakokat ne nyitná végre az a leánka!

Magamban maradtam, és nehéz szívvel.

— Egy üvegcserepbe ... de hiszen Szia összeszedte a cserepeket! S a Villi-fa eggyel feljebb áll, mint ahol ebédeltünk. Elugrott volna az üvegdarab?

Úgy vettem át az ágyat, hogy kilássak az éjszakába. Nem tudom, miért vágytam látni az égkárpitot, melynél szebb mennyezet már nem borulhatott volna a világ nagy hálószozája, alvói és álmatlan szerelmesei fölé. Örvénylett a sűrű csillag, mint ha lassan kimozdultak volna, és omolnának, elpergenének az örök törvényű bujdosók, elunva kiszabott, változatlan sorsukat. Velem szemben ott lebegett a Korona, Villi és Imre választott csillagképe: vajon nem pattan, gurul-e messze ma ennek a mennyei abroncsnak, mely két szívet, sorsot tartott össze a földön, valamelyik csillagszöge, nem morzsolódik-e szét a szeplőtlen, szép égi koszorú, ahogy a földön

minden elviselődik, kihibban öröknek hitt egybetartozásából?

Szia is fel-felrémlt bennem: és hátha csakugyan bebúvik a szöcskefogdosó férfi a kulcslyukon? Ezer és ezer kilométerekre mit álmodnak a foglyok, vagy álmuk sincs? Vajon csálnak-e ők is, hitetlenül, vagy hisznek, és csak a hitük van meg a száraz kenyérhez, földpárnához, koszló inghez?

És én miért nem háborodom fel, miért nem indultam meg, kezembe viharlámpát kérve, az elszánt félvérekkkel, a szelíd Hanifkával végig a hegyélen, ki Villihez, hogy mellé feküdjem a gyékényágyba, és megőrizzem a jövőnek, a boldogságának! Miért virasztok érte csupán, ahogy anyaszívek reszketik át leányuk első asszonyi éjszakáját: tiltakozva és tehetetlenül? Vajon megszűnt már a határvonal bűn és erény között? Úgy fekszem, mint a só, és nincs eleven, lódító erőm a közbelépéshez.

Éjfél felé az ég elfelhősödött. A párás, füledt éjszaka felbolygatta, rám uszította az előkert rózsaszín violáit, beteg pazarlással ömlött be most az illat a fény helyett. Akkor már tudtam, hogy nem lesz több szüret holnap, az idő elesősödik. S hajnaltájban meg is indult a permete, sírt vagy fürdött a világ, én meg ledobtam magamról ébrenlétem súlyait, s találkoztam az elkésett álommal.

Későn kerültem elő, mire már elment a ruganyos lószekér Villi után. Amikor megérkeztek, megfigyeltem, milyen kapóra jött neki, hogy elmaradt a terhes munkanap, de az is, hogy agyonázva, sebesülve órákon át csak saját magával foglalkozhatott, és hogy beállíthatta életrendjét a kúrára és visszavonulásra. Kétségtelen, hogy önmagát és egész környezetét el kellett terelnie a lelkében feldolgozatlan élménytől, amelybe beleugrott vakon, mint az üvegcserépbe. Én legalább így láttam őt azokban a napokban, ame-

lyeknek hangulatát a nyári, tartós eső, a betegápolás és Palkó búcsúztatásának mélabúja szabta meg. De ennek a lábujjhegyes, fojtott szavú, ki-kiújuló gyöngédségű időnek volt bizonyos áhítatos, harmatos kedvessége. Villi jó tengelyül szolgált a körüle forgó történéseknek. Lábát a bágyfői körorvos naponta átkötözte. (A seb rosszabbnak bizonyult, mint ő hitte.) Sápadtan, megviselten s nála szokatlanul szelídségben és türelemben pihent, maga köré hordatva válogatottan csinos toalettcikkeit, könyveit, kézimunkáit. De leginkább Cilinder feleségével szórakozott, aki valóságos ápolónői hűséggel őrizte őt, mintegy meghálálva a saját betegágyaiban tapasztalt gondoskodást. Az emberek inkább fárasztották Villit, még postája sem érdekelte. Egyáltalán valahogy kikölkent saját magából, ahogy a bolygókat néha ismeretlen csillagvonzások térítik el rendes útjukból. De ezek a zavarok múlóak, nem mint Palkó kicserélődése. Mert a fiatal katonán halk, megbékült fény derengett, akárcsak a hívő novíciuson, aki végleg eldöntötte, hogy kilép a világból. A rászállott derűből valami a nagymamára is átsugárzott, a szegény öreg megtelt jót várással, és így nyugalommal. Olyan volt a természete: a jó elvárásában hinni is tudott a jónak bekövetkeztében. Áldott vaksággal segítette Isten!

Palkó pár nap múlva visszatért Vajdaszállásra. Megígérte ismét, hogy értesíteni fog, ha menetszázada indul.

A vasúti állomás tömve volt néppel azon a szeptemberi délutánon. Csakhogy ez nem a kíváncsiaknak, felizgultaknak és lelkesülőknek dagadozó áradata volt már, mely az első katonavonatokat bocsátotta útra ajándékos kézzel, büszkén kótyagos szavakkal, a lélek legtávolabbi, felfedetlen zugaiba űzve vissza a gyáva rémületet. Csak hozzátartozók és

nagyon jó ismerősök imbolyogtak fel és alá a peron előtt, és a fájó megindultságot most senki sem palástolta. Az első búcsúztatások örjögő, cirkuszi népmutatványok voltak, ez temetési, döbönt szertartás. A pergőtüzes kőbe vájt olasz arcvonal árnyéka ért ma idáig, feküdt nehezekül a szívekre. Micsoda végzetszerű véletlen volt az is, hogy a kocsikat, melyekben az önmagukat vad nótázással zsongító fiatal legények összezúfolódtak, jobb híján hajlós, hamuszínű szomorúfüzgallyakkal díszítették! Máig emlékszem egy rongyos koldusasszonyra, aki a földön ült, ölében darab földfekete, földsúlyos kenyérdúccal. Katonafia mellette állt, és ő fel-felnyújtott neki a drága „hazai“-ból. Néha beléje botlottak az emberek, de ő csak ült, folyt a könnye, és morzsolta azt a sárdarabot, amit a hazától kapott, akinek ő sudár fiát adja most oda cserébe.

Palkó legelőször a nagymamától búcsúzott. Kezet csókolt neki, s a didergő öreg valami nagyon keserveset súghatott fülébe, és tapogatva próbálta átölelni. Az a macskamozdulat volt ez, amit sokszor elnéztünk a leggyengébb fiacskáját óvó, menekítő Cilusnál. De a fiatalemberen most kitűnt, hogy ez a néhány utolsó nap valóban férfivá érlelte. Különös révült forma állapotban volt ez időben mindig: mint ha szeme befelé bámult volna valaminő lelki színjátékba, amit alig fog fel, és amiben mégis, mint megtörtént csodában, hisz és felolvad. Most maga karolta át, szorította magához nagyanyját, és lendületével lefogta azt a régi ölelést.

— Mindig azt tanította, hogy ha hí a haza, menni kell, édes nagyanyám.

Villinek csókját nem fogadta el, vagy nem vette észre. Hirtelen borult kezére, mintha szertartást végezne, az én kezemig pedig már csak ujjá hegye ért el: fel kellett ugrani a lépcsőre, a vonat megin-

dult. Sokáig láttuk arcát — mert a pálya nyílegyenesen haladt —, utoljára mint elolvadó foltot csupán.

A koldusasszony még most is ott ült a kijárat előtt, öléből elgurult a kenyérdúc, rongyos szoknyájára néhány pénz volt odavetve. De ő csak bámult, mint megkövült szemrehányás a világ ellen.

— Szépen ment el, nagyon szépen ment el — motyogta a nagymama, s ő is pénz után keresgélt kötött retiküljében.

Nem tudhatom, micsoda ösztön vezethette, hogy aztán Villire nézett, és megkapaszkodott odanyújtott karjában, mintha az elbúcsúzás emelkedettsége és Villi között titkos összefüggés volna, és mintha neki tartoznék érte néma hálával.

III

TISZTÍTÓTŰZ

„És ti mind olyan jól alusztok.“

Ismét hat esztendő olvadt le életünkől. De hát vajon aludtunk-e, és jól aludtunk? A régi világ végképp elsüllyedt, és felbukott helyette egy másik, mint óceániai földrengésekkor szoktak szigetek elmerülni és másokat tolni fel világra maguk helyett. Ki aludt azokban az esztendőkből? Akik a szenvedések élvonalában álltak: pergőtűzek, fogságok, betegségek, nyomorúságok, gyászok és hontalanság sorkatonái, tudjátok meg, hogy a hátrébb tengők sem aludtak a ti gyötrelmek idején. Vagy virrasztottak értetek, vagy saját magukért. Talán én azért siklottam ki újra Villi életéből, mert mindegyé vált nekem sápadt legázoltsága, amellyel magában maradt a sors és önmaga által rátukmált, magyarázhatatlan áldozat után!? (Mert láttam tettében a kétségbeejtettek logikáját: legyen! S ami azután következik, azért viselje a felelősséget a vak ismeretlen, aki áttipor épített sorsunkon, ahogy mi széttépünk homlokunkkal finom, harmatos csillogásban feszülj pókhálókat, s utána se pillantunk áldozatunknak!)

Nem, nem alhattam el Villi dolga felett, csak-hogy nem érkeztem érette virrasztani. Nagyjában követtem élete további fordulatait egy-egy levél, üzenet formájában — de minden, ami papirosra és idegen átadó szájára kerülhet, vázlata csupán életünknek, amikor még szóban tett vallomásaink is sokszor éppen hogy külső festéke, cirádája belsőnk titokzatos történéseinek.

Huszonhárom augusztusának utolsó hetében váratlanul beszólítottak Kolozsvárra, vizsgára. Este érkeztem, fáradtan, s fejemben a hirtelen felfalt ismeretek emésztetlen gombolyagával. Szállóról szállóra ténferegtem: a városban sehol egyetlen menedék. Kutatgattam valami ismerősöm lakcíme után ... Nemcsak az arcok ismeretlen kavargása zavart meg, túl mindenem bennem is fények aludtak ki azóta, hogy utoljára laktam e falak között, a rajongó tekintet szebbenlátása hiányzott, a könnyű szív biztos útmutatása! Tétova tanácstalanságban a Nagyhíd felett álldogáltam, a poros, rekkent levegőt ott legalább hegyekből sodort hűvösség remegtette meg néha. Valaki akkor majdnem súlytalan léptekkel osont felém, és megragadta piros monogramos, négy-szögletű útításkámat.

„Pénzem, irataim, könyveim!“ — rettent át rajtam s magamhoz szorítva holmimat, szembefordultam a támadóval.

— Róla ismertelek meg a homályban, erről a hű, tisztos kis jószágról! Ilyen suta szerencsém is csak nekem lehet: hajnalban indulunk Imrével Bágyrévre. Ránk fér egy csepp nyárutózás. A lakásunk lekoppasztva, leragasztva, lenaftalinozva! A rendelőben alszunk — igaz, mi ketten amúgy sem aludnánk!

Átlátva helyzetemet, Villi rögtön tervet kovácsolt számomra:

— Ma vétek volna téged éjszakáztatni. Hanem tudod mit, ha már elcsíptelek, megfogadod nekem, hogy nagymamánál találkozunk. Rázd le a vizsgát, s gyere hozzám egyenest. Persze ... változás ott is van, az idő mindenkin csorbát ejtett ... talán csak a gát zúg ma is a régi hangon. De már csak érte is érdemes odamenni! Most pedig elviszlek szállásra Blanka nénihez.

Valahova nagyon sietett, éppen csak hogy számba adott rokonainak, s egy beszédes, sok-sok vallomást ígérő meleg csókkal elköszönt tőlem ... Ma ő sem ért rá érettem virrasztani!

Aludtam már olyan szobában is, ahova halott grófkisasszony szelleme járt vissza éjjelente, hogy megpengesse a zongorát, melynek fedelét ezért nem is zárta le senki. Éreztem ott és sok egyébütt is szuggesztív erejét eleddig csak képzeletemből ismert környezetnek. De ezen az éjszakán, Villi hajdani diákszállásán, mintha nyoma sem maradt volna részemre annak, hogy szívemhez nőtt barátnőm itt töltötte aranyéveit... A szoba teljesen visszanyerte a mögöttünk elmaradt kávéivó korszaknak kávészínű jellegét. Barna ajtófélfák, barna-zöld ágyterítő, szőnyeg és bútorhuzat... Mindez olyan józan, mesétlen, érdektelen volt már, mint a szereplő nélkül ásitó Shakespeare-színpad. Rúdban vásárolt rózsa-glicerin-szappan, benzoetinktúra és mandulakorpa szaga áramlik a mosdó polcáról (Blanka néni ártatlan kendőzőszerei), a szekrény lehelete is a vanília aromáját idézi: egyetlen illatszalagnyi út sem maradt, melyen át hozzám lopakodjanak az ismert és elmosódott történet figurái! Itt, egy hajnalodó szerelem, egy elporlott, vergődő szenvedelem színterén Tűpes vajda karóba húzott bojárainak nyögése kísért, és a petróleumkitermelés román műszavaival küszködöm ...

Csak hajnaltájt rögzítettem magamnak Villit, az újat. Mintha rám nézne szelíden, kicsit szemrehányón. Menekedőn és megint egyszer rámszorultan. De köztem és közte kietlen kötelességek torlasza ... Elszántam hát magamat, hogy mégiscsak kiutazom hozzá Bágyrévra.

Pár nap múlva aztán befutott velem a vonat a kis őrház elé. Lila petúniák, sárga rózsák és égőpiros pelargóniák lobogtak előlem az ágyásokban. Ismeret-

len férfi magasodott ki a várakozó és elutazni szándékozó parasztok közül. Egy pár becsületes acélkék szem szegezett nekem nagyon átható sugarakat, tévőtálan mosoly suhant végig rajta a kézfogásnál, és kimérten, katonásan születő mozdulatok parancsoltak hozzáalkalmazkodást a fiatal férfihoz, aki egészében polgári ruhába erőszakolt, patent egészségű tisztúrnak festett, s töretlensége semmit el nem árult átélt szenvedéseiből. Csak roppant sűrű, selyemfényű hajának hamva tűnt túl korainak. Kék szürkesség ült felette, mint őszi káposztaleveleken. Ez a hajzat volt a jegykendő, amit Transzbajkálából magával hozott, örökre. Az arc kisimult, a test visszaruwanyosodott, a szemben feljött a kiderülés napsugara, a kézben áramló friss, új vér a nyúlánk sebészujjának pompás szorítást adott — de a nyári hajnalok elsietett köde ott borongott egész biztató jelensége fölött.

Kocsinkig dirigált, mert valósággal rendelkezett velünk, utasításainak szabatossága mögött velem szemben mégis mintha leplezett elfogódottság húzódtott volna meg. Később is, gyakran tapasztaltam ezt, talán túlságosan respektálta, hogy feleségének olyan benső bizalmasa vagyok, aki tudatuk nélkül is jobbra vagy balra csavarhatnám a rejtelmes kapcsolókat, melyektől boldogságuk függ. Avagy nem annak jele volt, hogy némileg tart tőlem, amikor a bakra ült ki a kocsis mellé?

— A hölgyek ilyenkor szeretnek titkokat cserélni. Hat év után! Férfiember merőben felesleges fültanú volna.

„Aki szeret, az mégiscsak kiszolgáltatót ...“ — villant át rajtam. Ez a jó fiú aggódik, hogy nem illik bele az együttesbe. Még nagyon széthulló társaság voltunk! Villivel is alig-alig találtunk vissza a nagyobb mondanivalókhöz. Csak külső dolgokról szá-

moltunk el, fölvázolva nagyjából életvonalunkat, főként az övékét ...

— Tudod, okos volna rátérnem a kozmetikára. Az egyetemet úgysem tudtam befejezni. Csakhogy ez a megtestesült „orvosi etika“ — állával intett hát-tal ülő férjére — kijelentette, hogy nem enged borbélyá süllyedni. S neki nem lehet ellenszegülni ...

Hátradőlt a kocsiban, és kérdő tekintetemre csak rázta a fejét.

— M ... m ... — dűnyögte befogott ajakkal — ez nem olyan egyszerű dolog ... Mert én őt, értsd meg jól: abszolút szeretettel szeretem. Tudod, mi az? Nincs apelláta! Hogy ez nem helyes? Nagymama is mondja. De én soha nem hittem, nem képzeltem, hogy férfi is rászolgálhat, hogy ilyen módon szeres-sék. Önkéntes rabszolgaságban. Ő olyan tiszta, olyan romlatlan, mint egy virág. Túl az élet minden kijó-zanodási alkalmán mondom ezt ...

„Brávó, Villi — gondoltam magamban —, szerel-mes vagy, a dolog nagyon egyszerű! Mindent a ha-záért! — tanultuk valaha. Mindent azért, akit iga-zán szeretünk, akit sorsunk gyanánt vállaltunk.“

De csak kezét szoríthattam meg a kocsitakaró alatt, és ugrottam a tárgyban, a nagymamát kérdez-tem.

— Ó, neki volt alkalmá bőven megmutatni Dobó Katica-i hajlamait. Ahogy az idők nehezültek, mind-inkább melléje álltam. Tizennyolcban! A falu tele volt fegyverrel, s nem tudtam az öreget rávenni, hogy bemeneküljünk a városba. Olyan biztosnak érezte magát jósága, igazságossága tudatában. Végre is cifra dolog történt: egy éjjel belóttek a vendég-szoba ablakán. Szerencsére én nagymamával alud-tam a hálóban. Akkor aztán mégiscsak beszöktünk apámékhoz. Mintha csak vásárolgatni mennénk a

városba, elkocsikáztunk. Azt hittem, különös diplomáciai és taktikai sikerem volt ez a kereket oldás Annál inkább, mivel másnap éjszaka néhány hadimenyecske ura — akiknek fejét az asszonyok teleduruzsolták a sok kényszernapszámról, betegségekről, amiket fotogénvilág s cukor nélkül húztak ki a gyermekek — ráment a jegyzőre. El is fogták a szerencsétlen Akurátnyit. Hanem amit azzal elkövettek! ... Bevitték saját pincéjébe, ahonnan éppen el akarta fuvarozni az elhúzott cukrot, lisztet, petróleumot. Ott helyben szétoztottak mindent, boldog-boldogtalannak, végül egyik asszonnyal kis tekenyő tésztát gyúrtak lisztből, cukorból, az olaj salakjából, és a gyurmát Akurátnyival megetették ... Még innia is kellett rá a bűdös petróleumból.

De jött a csattanó. Pár nap múlva beállít hozzánk Sala Márton bá, a bíró, és esedezik alázatosan, hogy a falu nagyon restelli a dolgot, tőlük ne fussanak tisztességes emberek, a nagyságos alispány úr édes-kedves anyja és leánya! Nincs nekik semmi bajuk mivelünk, de a gazdátlan házba könnyen besuvad valami nemszeretem vendég!

— Hallgasson, Marci bá — fenyegette meg nagyanyám —, hát a golyó?

— Az, instállam, a jedző úr porciója vót, mer' arra is meginstálljuk, hogy bé ne eressen ilyen népeket a házába. Valahonnét neszit vették a hazatért katonák, hogy akkor éccaka ott lappongatja magát. Mer' egyszer se aludott otthon, miótától fogva zavaravilág vagon ...

Még csak a birtok sorsa érdekelt volna, de azt is kiértettem Villi további csevegéseiből. A földosztást túrhetően megúszták, mert a nagymama Palkó halála után elvesztette kedvét, hogy akkora gazdaságot vezessen, annyi külső emberrel vesződjék. Szétíratta a tagot, sőt ki is adta Lujza néninek, az indiá-

nok anyjának az apai jussot. Most már csak a belsőségnek élt, a kerteket, a szőlőket dédelgette, azokhoz pedig nem nyúlt az új törvény keze. A tag persze megfélelegesült ...

— Gondolhatod, mit jelent a maradékból élni, bár hát édesapámnak a megye folyósította nyugdíját.

Némi erőltetéssel hozta ezt ki, nehezebbre esett. Homályosan emlékeztem valami történetre, amit az akkori feszült légkörben nagyon feltudtak Villi apjának. Annak idején letette az esküt, és letétette tisztviselőivel is. Volt a fejvesztettségnek egy kurta időszaka, amikor ez természetesnek tűnt. Bizonyos felelőtlen sugalmak, biztatások és titkos számítások eredményeképpen azonban fordult a hangulat, a megye visszavonta esküjét, és akkor hallatlan dolog történt: az alispán szembehelyezkedett tisztviselői kárával!

— Esküt nem lehet visszaszívni, és aki itt akar maradni, az ne tiporjon rá övéinek életlehetőségeire.

Suttyomban „úgy kell“-re ütődő öklök kísérték azután Hadadi Domokos sorsát, amikor állásából a legelső kormányváltás mégiscsak menesztette.

Míntha kajsza gondolataim végét csomózná meg, Villi megszólalt:

— Apám csak szolgált, amíg hivatalában megtúrték! Azt is tudom, hogy nem házi nyomásra, hanem a maga elszántából maradt, amíg maradhatott. De ezt az elszánást azért kicsimama számítása ösztökölte. Persze, ki ítélkezhetik apja felett? Mostohám hajtotta őt, és mostohám mindig csak felhajtó gépezet, emelődaru volt, soha szabad madár; szuggesztív, de nem ihlető! És bár apám talpig férfi, semhogy ne tudná, hogy maga felelős a tetteiért ... mégis lapang benne bizonyos sohasem nyilvánított keserűség Bella mama iránt. Ugyanakkor kicsimama nem érti

a mai világot. Hogy harminckilenc évesen nyugdíjas életmódot kell folytatnia. Hisz ez nemcsak a háttérbe szorulással egy, de majdnem a kezdődő öregedéssel! Egy idő óta az expatriáláson járhatja eszét. Hanem édesapám mintha most már kevésbé hallgatna reá, no meg a kint való címeres pályafutásnak mostohám kicsit elfűrészelte gyökerét, apámnak gyászvitéz híre kelt ... De hát ki maradt folt vagy seb nélkül ezekben az időkben?

És csakugyan, sok csonkaságra jöttem én rá e vakációs napokban. Bella mama ideges letörtségén túl lehetett nézni, elvégre aki mindent a férfitől vár, vegye ki részét annak életborúiból is, ne csak a fényben sütkérezzék. De Bella csak a városi urát szerette, a falusit nem is értette. Nem szívta fel, sőt nem is méltányolta a férfi narkotikumát, ki mintegy páncélba burkolta magát a belterjessé vált gazdálkodás gondjaival, örömeivel: rágalmak, elszegényedés és lelki lerongyolódás ellen. Harminc tehenet fejtetett, modern tejgazdaságot rendezett be, a Héjaszót új csemetékkal bővítette, faiskolával, disznótartással kísérletezett, és vágott virágot szállított. Mindez főleg menekedés volt, de életerős, mint a jó úszó karcsapásai, feszülő hátrarúgásai a forgatag vonzó sodrása tájékán ... Külsejében is átcserélődött. Régi, városias öltözési módját, melynek kifogástalan tisztasága, majdnem pedáns rendessége a magát jól kiegyensúlyozó, férfias lélek külső vetületeként hatott, most váltotta a falusi urak bő nadrágos, posztókabátos, csizmás viseletére, és csak templomba, vasárnapi ebédekhez vette fel sötét, finom szövetroháját. Az időben élt, ismerte az igazságot, hogy csak az vészelt el, aki nem képes belátni helyzetét. Még mindig megnyugtató, sőt példaadó életet jelentett környezetének.

Nekem a Madi tűnt fel valóban szánalomra méltó

tónak. Az a furcsa megviselt volt, akit a szenvedés nem lesorvaszt, hanem elpuhít, széthízlal, mint a locs-csanni készülő gyümölcsöt. Felhagyott francia karcúságának ápolásával, ledobta páncélfűzőjét. Pedig most kellett volna küzdenie a szétesedés ellen, amikor már nem volt mivel toldania pepita ruháit. Mint valami szégyenfoltra, szorította oldalára karját, így titkolta a más minőségű bővítéseket. Új ruháról szó sem lehetett, megcsappant fizetése a Cseszka Trebova-i alapítványba vándorolt, ahová majd meghúzódik ... Mert az is kiderült — minden kiderült ebben a sorsvallató-teregető világban —, hogy a Madi előkelő Marison Compagnie neve Kompaneck Marzenának íródott, s tulajdonképpen cseh-morva származék. Most értettem meg azt a mindig gyanús dolgot, hogy csetlő-botló magyarságban is oly kifogástalanul ejtette ki a hangokat. Szívujjakkal erélytelenséggel szólt rá olykor védenecire, de tekintélye akkorát csökkent, hogy a Cseszka Trebova már teljesen időszerűvé vált.

— Oui, ma pauvre grand'maman* — fejezte ki részvétét nagymamának Palkó tragédiája után —, mi vagyunk az igazi vesztesek ... Mon cher, mon poli Palkó, mon petit poilu** még visszafutott a síneken a bőrröndöm után, de hát elkaparintotta már gonosz megtaláló, hirdetés is hiába volt ... most aztán semmim, üres kéz nekem, a grand'mamannak üres szív, bizony!

És oly szívzaggatóan sírt, hogy síróba hozta ok-talan gondolatfűzéseivel a szegény nagymamát.

Az öregasszony most már foszlós fejér, erőtlen hajzatához változatlan, enyhítetlen feketét viselt, s a múltkorokban még sima nyaka összevissza baráz-

* Igen, szegény nagymamám (fr.)

** Az én kedves, udvarias Palkóm, kis katonám! (fr.)

dálódott, mint aszú kockákba cserepesedő föld. Szeme alatt kiázott fehér foltok beszéltek egykor szik-kadatlan könnyek patakjairól. Fájdalma a nagy idők elfolytával összekorhadt, megroskadt, mint az egy-besepert őszi avar. Ahogy maga mondani szokta, lelke lassankint megtaplósodott. Gyászával, imáival elzárkózott amúgy is eléggé megpróbált környezetétől. Érezte jól a mindenki csonkaságát, másrészt az épen maradt és csak most zsendülő életet úgysem verhetne volna le maga körül, és annak reásugárzó fényét el nem háríthatta. Akinek gyermekei vannak, annak reménye is van a sirig! Akart, nem akart: mosolyognia kellett, szövetkeznie, néha még cimborálnia is unokáival, akik apró szükségekben, kívánságaikban éppúgy csak rá számítottak, ahogy lelki-leg egészen Imre védnöksége alá helyezték magukat. Azzal a barátsággal szerették sógorukat, amellyel fiatal fiúk a háborút, világot járt s azonkívül minden sporthoz, férfias játékhöz értő idősebb pajtáshoz csatlakoznak.

Ezen az első estén is lefoglalták maguknak: sakk-problémák érkeztek az újságban. Imre kibicelt nekik, sőt játszott is velük, korántsem felnöttek mód-jára, akik nyerni hagyják a zöldfülüeket, ó nem! Annyira számba vette a most csappanó hangú Lacit s a még mindig dundi Danikát, hogy rendületlenül elpáholta őket. Ez fokozta igazán népszerűségét! Valaki, aki alaposan ki tudja fejteni, mi az a gioco piano, philidori védelem, a cselgyalog, a királygambit meg a gianchetto, aki megtanítja, miképp lehet „tisztelet elegánsan feláldozni”: leül velük mint komoly ellenfelekkel!

A nagy függőlámpa alól nemcsak a körégős petróleumláng fénye, de ennek a kedves szellemi bakalódásnak sugara is ránk hullott, elért, és valami-képp fenntartotta a mi szívünket is az élet sötét,

koporsós mélyei felett a csillámos felületen. Legkomolyabb témáinkba is belecsengett a fiúk kacagása, szurkolása, olykor még apró káromkodásaik is.

Mi többiek az ebédlő háttérben üldögéltünk. Óvatosan, egymást kímélve beszélgettünk, hiszen annyi fájó pontot kellett kikerülnünk! Semmi úgy nem figyelmeztetett a tapintatra, mint Cilinder jelenléte. A hős kandúr túlélte összes kor- és vetélytársait. Felesége rég egy ágyás mélyén pihent, és Lábaviszit meg kellett mérgezni, mert zsigorát kapott. De hát Cilinderrel sem bánt el kesztyűs kézzel a megnehezült időjárás. Maga volt a mulandóság glázsos mementója, az igaz kicsorbultság! Amikor durcásan, kimérten lomha léptekkel beállított az ebédlőbe, önkéntelen tréfaszót váltott ki belőlem:

— *Hej, mikor kendet még
Cilikémnek, húgomnak nevezték!*

S már sebet találtam. A nagymama szemhéja megpirosodott ... Arra gondolhatott, amikor Palkó még kecses kisasszonykának nézte, és Cilinek keresztelte el ezt a hímség torzképévé aggult, rozoga portékát. Cilinder pofája felül úgy széttespedt, hogy a kígyók háromszögletű fejére emlékeztetett. Nyaka elvastagodott, viszont farka lekopott, szinte megkurult. Bundáját tökéletesen elviselte: hajdani kürtőszurokfénye most esőverte vörhenyesbe mállott. De legnagyobb csúfság szájával esett meg: fogai egy csapásra mind kihulltak, üres, lyukacsos ínye pedig kifelé fordult, csucori húsbibircsók gyanánt. Ezzel aztán örökre befellegzett sikeres hadjáratainak. Rágni nem tudott, tejen élt, sőt madártejen, mert játszta a kiérdemesültet, kényeskedett, és kicsikarta a becézetést. Most is: hívatlanul a nagymama ölébe ugrott, és odakínálta nyakát vakargatásra. És nagymama

vakargatta: Palkó pajtásának minden szabad volt. Számon tartották, kiszolgálták, mint rokkantat vagy nyomorék gyermeket. Vigyori, lefittyenő ínye, ijesztő fogatlansága bizonyos jelképi erővel hatott rám: sic transit ...

Elég későn feküdtünk le, a rossz szokás szerint, hogy nem tudunk első este gátat vetni a mondanivalóknak. S ebben kettőn áll a vásár, se gazda, se vendég nem eléggé okos, hogy idejében eltegye magát másnapra. És mégsem aludtam el sokáig, nem az új fekvőhely miatt, ilyesmi engem nem zavar, hanem az új Villi miatt.

Egész estidőnkön át szelíd volt, amilyenek sohasem ismertem, és még túl élénken élt bennem egykori virgoncabb, színesebb egyénisége s teltebb figurája, hajlékonyabb, visszafeleselő tréfa-készsége. Nem tudtam a két képet egymásra találtatni, sem a régit áthangolni, belemosni az újba. Nem az úrnósége zavart, hiszen legszertelenebb idejében is kikandikált belőle az eljövendő lady, hanem az alázatossága, majdnem meghunyászkodása férjével szemben. Ahogy mindig őt leste: a vizét, a kenyerét, a falatját, ahogy odaintett a diópápaszemből, varkocsból kivakarózott Kicsiágnisra, mihelyt Imre körül a legkisebb hiányt is észrevette. Mi bántott engem abban, ahogyan sót, borstartót, mellékételt elibe rakosgatott? Végre is a szobalány jóval ügyetlenebb volt a belső mivoltból kikopott Sziánál, hát csak természetes lehetett a „kicsi naccsága” részéről, hogy simítgatta a tökéletlenségeket. És nekem mégsem tetszett ez, a szerep nem tetszett! A hajdani versbolondja, a komponista, a tehetséges orvosnövendék, a száz titkos szerelem övezte bálkirálynő most vetülete csak egy férfinak, s még boldog is árnyékszerepében! Alapjában véve talán féltékeny vagyok? — faggattam magamat. Mert

Villi most mintha néha elfelejtkeznék rólam, nem utánam jár már az én régi, hú kis kezesem!

— Akarsz lefeküdni, Imre? — hogyan állt meg e kérdéssel a nagyasztalnál, ahol a három gyermek — mert Imre sokban gyermek maradt — átmulatta az estét! A kérdés csöndes zenéje: „Minden tőled függ“ itt rezgett még velem éjféle magányomban és elkavarodott a gátzúgással, mely valaha víg és önértetes, aztán kétségeskedő, tépelődő szavakat, tanács-talan sírást fonogatott dallamul a maga egyhangúságában. Miféle fázisa, szeszélyes új stílusváltozata ez kiszámíthatatlan barátnőmnek? A hála hangja, muzsikája talán a minden nappalon megújított és minden éjjelen bebizonyított szerelemért, egytestegylélekké válásért? De hát nem kölcsönös az üdv, hogy egyik nagyobb adósának érzi magát a másiknál? Vagy csak a szűz lázadozik bennem, az örök princípium, mely fogcsikorítva nézi az ígát, amibe belever a teljes odaadás? Az „abszolút szeretem“! Nem a magam elhanyagolásáért, hanem elvből fáj nekem a rabszolgasor, melybe végül is mind beletörünk, mihelyt feladtuk testi-lelki érintetlenségünket.

De rá kellett jönnöm, hogy nemcsak az én szememben szálla Villi alázat-szenvedélye. A régimódi nagymama, ki iskolájába járt a nagykötenynek (amibe illett minden bánkódást és bántást betakarni, s úgy szolgálni a ház és élet urát), csöndes, nem nyilvánított rosszállással figyelte a dolgot. Talán benne is megfordult a kérdés, ami bennem: hogyan fogadhat el ilyesmit férfi, hogyan lehet ínyére annak, aki jó ember és aki szeret?

Hogy mégsem elegyedett életükbe, annak talán megint valami ősi szabály volt az oka, de még inkább — és ez lassacskán lepleződött le előttem — a rendkívül gyöngéd és tartózkodó respektus, amit uno-

kája iránt érzett. Villinek mindig egészen különös erőt, befolyást tulajdonított, kivált Palkóval szemben, anélkül, hogy tudta volna, milyen húrokon játszott a leány a fiú lelkében. Tetézte ezt a fiatal katonán végbement kicserélődés, aki hősen, elszántan ment el szeme előtt a halál útjára, „mert Villi megvigasztalta“. Hogy ez a vigasz mibe került az ifjú asszonynak, azt most sem az öreg nagyanya, sem én felmérni nem tudtuk. Hogy alapjában visszaélt vele a sors, és a helyzet tragikus csapdájába bukott bele, ezt enyhítő körülménynek számoltam el magamban, ami Villit önmaga előtt is felmenthette. Oly sok víz lefolyt azóta a gáton, ezt a kérdést okos barátnőm vagy urával, vagy külön magával, de bizonyosan rég rendezte már. Jobb fel se idézni, ahogy vétek koporsót ok nélkül kibontani.

Nem tudom viszont, dolgozott-e sejtelmetlen vak ösztön az öregszlőben, hogy nem nyúlt bele árva szóval Villi életébe, vagy csak a hála tette őt szemében bírálhatatlanná. Mert volt még egy le nem róható lelki adósság a szelíd fiatalasszonnyal szemben. De ezt a dolgot igazán csak alig-alig szedhettem össze a család hézagosan, szándéktalanul elejtett szavaiból. Mert erről nem beszélt senki. És ez volt Palkó sírjának felkutatása.

Az első napokban, míg a városiak kinn tartózkodtak, nem jártam bent a hálóban, csak később láttam azt az új képet, amellyel nagymama környezete módosult. A mély, faragott, fekete keret Villire vallott, benne gumitechnikával nagyított, lány vonalakban, foltokban kibontakozó fénykép. Böcklint idéző, idegenül szép táj: sziklaoldalban megvonuló ciprusok, előttük széles, négyszegletű márványlap a földre helyezve, rajta sűrű rendekbe róva a hősi halottak névsora.

— A drága unokám sírja — ennyit mondott a

nagymama, amikor észrevette, hogy a kép pillanatokra fogva tart.

Én már ismertem Villi szokását, hogy szenvedélyes őszintesége mellett voltak dolgai, amelyek fölül mély hallgatást tartott meg. Hiszen, például, bár jól tudta cinkosságomat (mert végül is cinkosnak használt, s nem elhárításnak), soha a héjaszóbeli éjszakaról egy szót sem váltott velem! Sápadtan korjadoszott azután, de a felsebzett lábára panaszkodott, mondogatva, hogy az orvos a legrosszabb beteg.

Az is érthető volt, hogy nem hozta elő a holt Palkóért való utánjárását. Nagyon dicsekedésformán hangzott volna, akármilyen jelentéktelenné akarná zsugorítani, hogy akkor, amikor férjét kezdte hazavárni, hát öcsse sírja miatt levelezett követségekkel, Vöröskereszttel, katonai parancsnokságokkal. Valósággal kirimánkodta magának az Olaszföldre való beutazást.

Ezért áldotta a nagymama, ezért torpant meg előtte minden feddő szavával. Különbö is megható szerény szokása szerint sem fiának, sem férjes unokájának már bele nem szólt semmi dolgába: mindenkit szárnyra bocsátott, saját jogait, igényeit velük szemben örökre letette, csak ragaszkodásukra tartott számot, s minden jószágukat, figyelmüket ajándéknak vette. Azért húzott a fiatalabbakhoz, a gyermekekhez, akiknek még tudott tanácsot adni, akik rászorultak. Szeretete mindig új és új állásokat épített ki magának, igazi körmöci arany volt, nyújtható a hihetetlenségig! Most új formában virult fel szemünk láttára: a papék Kláricájával voltak mindenféle bizalmas együttléteik, megbeszélőnivalóik; új viaszab magjának, futórozsa homlításának, vizes ugorka eltevésének titkain elkezdve, horgolásmintáikig, rececipkéig el-eltanakodtak.

Kláríca a Bágyfőn káplánkodó Sandrinak mát-

kájául számított. Szegényke, amilyen jó társa volt a nagymamának, úgy tartott Bellától. Már az első együtt étkezésnél izgatottan figyelte a városiak tempóit. Semmihez hozzá nem nyúlt, míg pillája alatt el nem leste, mit hova kell helyezni, hogyan fogyasztani, és közben nagyon restellte túl fejlett, barnára durvult kezét. Pedig jóképű volt, szende és szabályos, alapjában szebb, mint Villi, de a nehéz korai munka csontossá, túl izmossá edzette: hiányzott belőle a test és lélek villódzó kecsessége, hajlékonysága. Igazi falusi madonna! Bella kényszerű kedvességgel érintkezett csak vele. Volt valami megrökönyödés is ebbe a bánásmódban, mintha azt kérdezné az ártatlan, várost alig látott leányzótól: Jó, jó ... mint vendég. De mit keresel itt mint rokon?

Klárica jelenléte kínos igazságokat juttathatott eszébe, hogy íme: a „felfelé ívelő család“ egyik sarja falusi pap lesz. Vajon az alispánfiakra mi sors vár? A paraszti vigasz, fatalizmus, hogy nem nőnek a fák az égig? Hova meneküljön velük, fénybe az árnyékból?

Határozottan az volt az érzésem, hogy kitért a jegyváltás elől, amelyet a hónap végére terveztek. Azért volt kettős szükség Villire, Imrére, talán még reám is. Pótolni a díszet, amit Bella rá nem akart szítani erre a családi ünnepre. Annál kínosabbá vált, amikor minden összetalálkozott, esküdött szinte, hogy a fiatalok friss örömét megzavarja. Igaz megjött Iduka meg Tami, és megérkezett Lujza néni, sifonérszínű, szagú, jócskán kihízott ternoköntösében, kicsit lármás beszédmodorával, ahogy falun szokás, ahol telekvégből telekvégbe kiabálnak egymásnak az emberek. „Ó, tudod, lelkem“-ező sápítózásait túrhetőbbé bizonyos naiv önelégültség tette, amellyel önmagáról és minden ija-fiáról diskurált. Villi meg ő — ég és föld, kék ég és barna agyagföld! De Villi az

utolsó percben csődöt mondott. Csődöt, reménytelenül, kizökkenhetetlenül, mint elakadt, motorhibás gépkocsi a cél előtt. De hát mi baja volt ennek a pompás robogásra berendezett, mindig friss útkedvben buzgó finom gépezetnek? Hogy sárba ragadt és esővert kedvet támasztott valamennyiünkben? ... Furcsa esetem volt vele már jóval azelőtt, ami kísértétként feljárt, visszajárt most bennem. Alapjában jelentéktelen dolog, ami azonban nem állt összhangban sima, alkalmazkodó lényével, imponáló önuralmával.

Nyáron is vannak mogorva napok, amikor borzong a láb az átázott, cseresznye kavicsos, s borzong a lélek az esték átható, homályos nedvességében. Imre, ilyenkorra számítva, pár könyvet vásárolt össze, hogy felolvasson nekünk a kitöltetlen órákban. Vacsora előtti hosszú esteledés idején régi szobánkba vonultunk vissza, ahol most Villiék laktak. Éppen olyan meghitt nappali szobának tartották a helyiséget, mint mikor még leányfészkünk volt. Minden a megszokott helyén állt: a zöld garnitúra, a nagymama japán napernyői, legyezői és a finom, apró nádból összerótt fényképtartók a meszelt falakon. Egyik sarokba üvegburás állólámpát is szereztek, mely tompított fényt szűrte a szobára, s az arcokat megderítette enyhe rózsaszínjével.

Villi azon az estén a heverőn lustálkodott. Egész nap a feje fájt, s most a koffeines gyógyszerek után mutatkozó, kicsit felajzott lankadság ülte meg. „Mint a rosszul megváltott ember — szokta ilyenkor mondani. — A fejem elmúlt már, de a szívem rendetlen, és undorodva gondolok jótevőimre, a Jurist-pasztyillákra.“

Én elmerültem kézimunkámba, az igazi varázsszőnyegbe, melyen hipp-hopp: a lélek fölemelkedik messzi régióba. Úgy emlékszem, a „Szeretni“-t kezd-

tük el Géraldytól. Elég könnyen haladtunk, Imre minden bonyolultabb szöveghelyet gyorsan tolmácsolta, kimagyarázott, ismertem azt a szokásukat is, hogy olvasás közben megpihennek, és megbeszélik a tárgyat. Néha majdnem személyivé váltak az ilyen vitatkozások, Villiben erős női önérzet lappangott, s ha az író hím mivolta túlságos igazságtalanságba tévedt: kurtán, hevesen, s bizonyos keserűséggel tiltakozott, ami nemigen illett virágszerű lényéhez. A virág nem perlekedik jogairól, értékéről; ő van, szép, gyarapodik, és ígérete az új virágnak: ez minden önigazolása!

Az eső néha, mintha marékkal dobnák, peregve csapta meg a zsalukat, ismét a gátat hallottuk felülkerekedni: állandó méla sírás váltakozott a nyugtalan, szaggatott felzokogással. Mindehhez Villi koffeinméréggel kevert hangulata, melyben nem ízlett a nyugtató frissítő cigaretta sem, s egy asszony vergődésének története az ismert két malomkö között, hogy igen vagy nem, illetve, hogy ki az igen és ki a nem életének mérlegében, melyik parancs a kikerülhetetlen: a testvéri összetartozás a régivel, vagy a magához húzó delejsugárzás az új felől. De hiszen ez nem volt Villi problémája. Hol, mikor volt nála szó férjétől való elsóvárgásról, elsodró csábíttatásról? Olcsó, kopott háromszöghistóriáról? Az urát most jobban bálványozta, mint illik. Vagy mégis, minden kisiklás egyforma, minden tény e téren az emberi, a női szív holdváltozásaiból ered, s alapjában valamennyien hűtelenek vagyunk, legalább egyszerűen, gondolatban megtántorodva?

Végső mozgatóiban Villi lépéseit mégsem ismerem. Mi vitte rá arra az elszánásra, amikor az üveg-cserépbe ugrott? Milyen kívülről ráható erő kényszerítette? Vagy önmagából fakadó indításai voltak? Hiszen ha kierőszakolt, fanyar gyümölcssel kínálta

volna Palkót, akkor a fiú nem megy át olyan titokzatos megváltódáson. Hazudni lehet érzelmeket — ám Villi sohasem hazudott! Ebbeli görcsös tétovám-ban Mundruca és Flórika jutottak néha eszembe; kövé meredtek, ha nem ízlett a kéz, amelyik hozzájuk nyúlt, s megtagadták életforrásaikat. Az asszonyi testnek is vannak ilyen titokzatos reakciói. Csak az a férfi nem tudja ezt, aki önmagát keresi a szerelemben, és nem a másikat.

Hirtelen ki kellett lépnem a magam gondolatvilágából. Folt zavarta meg látásom beidegzett, mozdulatlan horizontját. Villi előbb csak feltámaszkodott, aztán felült. Pillanatnyi moccanástalan révedezés után hasmánt fordult, ráogyott a díványra, viszszafúrta fejét az elgyűrt ágypárnára. Valamit nyögött: „Ó, istenem!” — Imre majdnem elejtette a könyvet, és földre hajolt.

— Mon ange* — mondta még franciául —, rosszul érzed magad ismét?

Az asszony megkapaszkodott a férfi kezébe.

Megint cinkoskodtam. Tisztán láttam, hogy Villi lelki gyötrelemben vergődik. Sőt azt is tudtam, hogy ez a műszerérzékenységű kedély, ez a századfokokat is jelző hőmérő-lélek valami kisugárzását pedzi az olvasmánynak, ami ha túlságosan felhajtja benne az indulatokat, megpattanthatja épségét.

— Én sem bírom az ilyen naphosszú fejfájások után a szellemi kosztot. Hagyjuk abba! — ártottam bele magamat a keserves helyzetbe.

Persze, most nem voltak közös éjszakáink, hogy a sötétség ajánorozásában Villi megnyilatkozzék nekem. Az egész ügy abbamaradt volna számomra, ha rajta nem kapom barátnőmet másnap délelőtt a kertben — míg Imre a tagba rándult ki a nagymama-

* Angyalom (fr.)

val —, ahogy szótárral, mohó lapozásban olvassa a tegnapi esti színművet. De nem a könyv, hanem a hely lepette meg, ez a példátlan elbűvés, menekedés. A kert e tájkát senki nem kereste fel gyönyörűségéből, mert erősen ide érzett az disznóhizlalók büze.

A prózai, orrfacsaró „pénzszagban“ Villi Geraldyyal, a piros kis Kelemen-szótárral, pakli cigarettával! Valami gyöngédség űzött, hogy ne fedezzem fel, de már nézett rám apró, elszállóban lévő réműlettel.

— Ó, a tegnapi hisztériám ... szégyellem magamat. Büntetésből ma átolvastam sebtiben az egészet, szótározva, az én sánta franciaságomnak, akárha spanyolcsizmában futnék vele ...

Jó, ezt elfogadtam. De aztán este miért hagyta, hogy Imre újból elővegye, s hallgatta a szöveget végig, mintha újság volna neki, és ezúttal teljes türelemmel? Világos, hogy előre tudni akarta, miről szól, hova lyukad ki a dráma!

Mondom, ez a furcsa, szeszélynek ható eset újult ki most bennem, amikor a kicsipap eljegyzése alkalmából ismét befagyott vele minden józan számításunk.

Előre, nagy szeretettel készült a részvételre. Azelőtt való napon kora reggel beutazott a városba, és óriás dobostortát rendelt, cukorrózsákkal, galambokkal s a mátkapár kacskaringósan felírt nevével. Térdén hozta haza, kalapkofferében, nehogy baja essék. Ebéd után nem feküdt le, Imre úgylis kiszekerezett a Héjaszóba Idukával, Tamival meg az udvarbíró Miháj bával. Mi bevonultunk a zöld nappaliba, holnapi toalettünket készítettük elő. Villi már most kiszedte halványsárga bársonyruháját, és lebontatta róla a fénytelen aranyövet, vállrózsát.

— Tudod, a vidéki embert ismerni kell. Jegyváltáson, esküvőn nem szabad túlragyogni a menyasszonyt, ő a főszemély. De azt is el kell találni, hogy

eléggé gálában légy, különben lenezésnek veszik s háztájuk meg nem tisztelésének.

Darabig vasalgtunk, öltögettünk, próbáltunk, aztán kiakasztottuk ruháinkat a hátulsó tornácra, hogy kint aludjanak, és kileheljék magukból a nagymama szekrényének levendulából, sárga molyvirágból, dohányporból kevert ruhaóvó illatát. Végül karra kapunk egy-egy mély piaci kosarat, és elgyalogoltunk a rózsatelepre, mert Villi egész erdő virágot akart a tortával együtt átküldeni. Másodszori nyílás ideje volt, válogattuk, kinéztük a félig feseltek, hogy vízbe rakva éppen kibomoljanak az éjszaka. A foglalkozás túl kellemes volt, az idő nagyon reáment, belerészegedtünk a rózsasaratásba. Jó estére érkezünk be az udvarra a tele kosarakkal. Ott elfogott Miháj bá a kellemetlen újsággal, hogy a Héjaszóból hazajövet Imrét távirat várta, Kolozsvárra hívta egy orvos barátja. Imre anyja rég kerülgette a vakbél-operációt, most a dolog, úgy látszik, elodázhatatlanná vált. Legalább Imre ezzel az indokolással akarta feleségét egy hirtelenében megírt kis cédulán megnyugtani. Nem volt ideje már megkeresni minket.

Az este folyamán Villi csak hallgatott. A ruhák, a rózsák ott illatoztak a hátulsó, zárt udvaron, készülgettek, kiteljesedtek holnapra, csak barátnőm hervadt le reggelig. Szép és dús ajándékai mellé mindent megfagyasztó izenetet mellékel: kimentő sorokat, hogy nem vehet részt egymagában a jegyváltáson.

Most első ízben tapasztaltuk, hogy a nagymama komolyan rossz néven vesz valamit tőle. Négyszem közé fogta, aztán meg is fedtte. Imrének még nem volt lelki ráérése sem, hogy ilyen értelemben hagyakozott volna! Soha semmi jónak nem volt még elrontója, hát miért keserítené meg két fiatal szív életünnepét? Miért bántaná meg a tisztos papi házat?

Élőt nem szokás gyászolni: ha valami szerencsétlenség történék, arról úgysis sürgönyhír érkeznek.

Mindez nem fogott Villi konokságán. Hallgatott és hallgatott; csak akkor fakadtak fel könnyei, amikor a nagymama kitört:

— Nem kell a férfiból istent csinálni! Tartsd meg neki a tisztességedet, de azontúl örvendj az élet örömeinek. Én nem tanultam latint, se az univerzitást ki nem jártam, de rabszolgája se voltam az uramnak!

Estefelé megérkezett Sandri, a kispap. Még tetetése volt délután, alighogy kimosdott, átöltözött, s indultunk.

A nagymamát, ki a templomba mindig nagyon egyszerűen járt, mert az nem a hivalkodás helye, most láttam először a csipkekabátban, amit menyétől kapott. Hajának foszlósságát perubalzsammal simította le, és fénytelen gyászgyöngyökkel díszített főkötőt illesztett kontyára. Meg kellett vizsgálnunk alaposan, nincs-e rajta valami rendetlenség, „nem hosszabb-e péntek, mint szombat“, vagyis nem lóg-e ki valamelyik fodros klottszoknyája a nehéz hullámú ottománselyem köntös alól.

Akkor figyelhettem meg, míg keresztülhajtottunk a falu derekán a paplakig, milyen népszerű. Parasztporták verandáján, padkákon, kapuküszöbön mindenki előre felállott, köszöngött neki. A világ hiába változott meg, ahogy ő nem cserélődött ki, úgy maradt iránta változatlan a népek szeretete. Jó időt, jó szerencsét kívántak neki, áldást is mondtak utána, tudták, mostohaunokáját megy mátkásítani, s a jó mostohának falun nagy a becsülete.

A kőfallal kerített templom mögött a papi lak olyan tágas telken épült, mint akármelyik udvarház. Csillagtéglával kirakott oszlopos ámbitus futotta körül. A téglák ma bordóra voltak felfestve, viszont a

széles kőlépcsők vajsárgán csillogtak, akár nagymamánál. Mindez a galambkék falakkal, sűrű zöld vadszőlővel a gondosságnak, rendszeretnek kellemességét árasztotta, a puritán makulátlanságot azonban leginkább a festetlen ajtók, küszöbök gyúródeszka tisztasága lehelte. A tornác asztalán, a túfestéses terítőn rózsáinkból kötött csokor mosolygott felénk. Az örömszülők, a friss mátka a lépcső felett vártak: a szakállas, kis termetű, szigorú pap, aki ünnepélyes aszkétaságában Kálvinra emlékeztetett, és a csontosabb, de szintén élettől megszívott, szikár papné, akit sok minden egyéb mellett — mert társasághoz szokva nem volt — leginkább a ritkán felkerülő, régimódi páncélfűző feszélyezhetett. Arca — sápadtan — ugyanaz a madonnakép, mint Kláricáé, de úgy látszik, sértődő és kicsit karmos madonna volt, mert tett némi kellemetlen célzást Villi kimaradására, amihez régi barátnője, Lujza néni helyeslően bólogatott.

— Ó tudad, lelkem Katalinám, ez a mai fiatal-ság csak a maga kényit nézi!

A dolog a nagymamát is bántotta, de csak men-tegető szava akadt.

— Ne vegyétek úgy rovásra, kedveseim. Végre is életveszélyről van szó, s amilyen lágy szívű, nem tudná megbocsátani magának, ha kiderülne, hogy vi-gadozott anyósa tragikus napjaiban.

— Hát hiszen ez nem éppen vigasság, inkább ko-moly, szent lépés a kötelességek felé.

A papnének jogában volt illet mondani, mert hét gyermeket nevelt, és hármat temetett. Az ilyesmi bátorságot ad, és elnézést sugall az iránt, aki meri ezt így a földesúrnőnek is kinyilvánítani.

A papnétól nagymama sem vette rossz néven a leckét, mely Villinek volt üzenet. Most már tudhat-tuk, hogy megvan az örök sértődés. Villi dölyfös,

kényeskedő színben él ezentúl a papi házban, melynek feje annak idején keresztelte. Persze, ez mind folyománya a ténynek, hogy még esküdni is az evangélikusokhoz kívánczolt: korcs ez, kiút belőle a ridég fajtája!

Szegény nagymama kicsit megpirosodva suhogott a benyílón át a nagyszobába, melynek számos rendeltetése lehetett. Egyik sarokban íróasztal, mellette az egyházi klenódium*-láda, ez a tiszteletes hivatalos szeglete. Másik sarokban szalonzasztal, körülötte nádszékek, sőt náddívány, a vendégleültetés céljaira. A harmadik falnál egymás végében a hitvestársi ágyak. A falakat festetlen fenyőpolcokon könyvek, évtizedek óta meggyűjtött kötetlen folyóiratok borították, a két ablak között aranyrámás nyomatok: Kossuth imája a kápolnai elesettek felett, aztán a Kossuth család tagjai. A polcokon fekvő könyvek jó része is Kossuth-rajongásról tanúskodott, pap bácsi valóságos tudósa volt a Kossuth-irodalomnak. Keserű magyar, aki rovást vezetett minden erőszakos halállal kimúlt Habsburgról.

— Tizenháromnak kell orvul pusztulni! — ismételte.

Különös volt, hogy ennek az engesztelhetetlen kurcnak minden átélőképessége a messzi múltakban gyökerezett. Kevés számú hívét őrizte, mint jó és szigorú pásztor a bárányait, de a más hitű, nyelvű néppel, papjaival súrlódás nélkül ki tudott jönni. Az „átkos Bécs“-et gyűlölte csupán, szerinte eredeti kútfejét minden romlásnak.

A Kossuth-szoba, melybe a gyermekek nemigen jártak be, most nyilván a környékbeli idősebb jó emberek számára tartódott fenn, a fiatalok az ámbituson mulattak, egyelőre igen csendesen, fegyelme-

* ereklye (lat.)

zetten. Ám mihelyt megfeledkeztek az otthon feladott leckékről, mindjárt duzzadtak, ragyogtak a természetes jókedvtől, egészségtől és ünnepi felhangoltságtól. Sokat mosott, vasalt, alakított ruháikon kicsit érzett a házi keményítő szaga, kicsit talán túl hangosakká is váltak. Összevissza szövődtek titkos, csak általuk tudott vagy még bevallatlan vonzalmaikkal, eltépett gyermekkori ábrándok emlékeivel. Verébcsatara volt a fecsegésük, verébösszetartozás az ide-oda rebbenésük, mert csak éppen bevárták a felnőtt vendégeket: a bágyfői nyugdíjas szolgabíró s egy holtági birtokos családot meg a tanítót, aztán huss, ki a kertbe, az ámbituson még lábujjhegyen, de a lépcsőkön már vígan szökdécselve.

Csak az ifjú pár maradt velünk, nekik illet szem előtt maradni, a „bujdosás“ szigorúan tiltva volt. Hallgatagon üldögéltek két egymáshoz húzott nád-széken, de ha Sandri olykor megérintette a rózsaszínbe öltöztetett mátka kezét, az ijedten rezzent össze, pillantott apjára, anyjára. Valószínűnek tűnt, hogy itt szülők és gyermekek soha nem cseréltek bensőséges szavakat. Ezek az apák-anyák inkább papjai voltak gyermekeiknek, felnevelték őket bizonyos szentségek imádatában, fajuk, hitük s a jó erkölcs előtt való feltétlen hódolatban — az esendő lélek egyéb küszködései, mélyen járó szükségei ismeretlen elzártságban maradtak egymás előtt. Minden bizalmaskodás csak a tekintély rovására megy — ősi, zordon régula.

Sari, a legnagyobbik leány, a tanítónéval a konyhát intézte, kissé kisírt szemmel, mert egyes tapintatlan szerencsekívánók célzásokat tettek a visszás helyzetre, hogy lám-lám, először a második eladót gyűrűzik el.

— A kazlat se alónnól kezdik meg — példálózott előtte a mosogatásra behívott egyházfí-lány. Sze-

gény Sari sok éven át a Szegedre kimenekült Bercititkos mátkájának tartotta magát, de annak majdnem nyoma veszett, s ami hír jött róla, az nem volt biztató. Vissza nem térhet, az éghajlatot pedig nem bírja, mint az igazi vadember, elsorvad a poros kőrengetegben.

Vacsorára csak a felnőtteknek terítettek a lakószobában, mely fiókos ágyaival, zárt mosdójával és pohárszékével éppoly sokoldalú rendeltetésre szánódott, mint a kossuthos nappali. Az ifjúság az ámbitus hosszú, kecskelábú asztala mellé telepedett. Igazat szólva, ott jobb világ folyt: biztató kínálatások, koccintások, fojtott vihogás szűrődött be a mi tempós lakománkhoz. De ott is síri csend támadt, sőt a nagyobbja az ajtóközbe állott figyelni, amikor pap bácsi felköszöntötte a fiatal párt, megmagyarázva, mit jelent a mai világban a családalapítás. Mit jelent a szórványok vidékén a papiház, főleg a papcsalád, mely példát ad a népnek az örök szegénység zúgó-lódás nélküli elviseléséből, a tudomány előtt való alázatosságból, a munkás tisztességből és termékenységből, mindazokból az erényekből, melyek egy Isten kegyelmére bízott népet megtartanak. Míg beszélt, keskeny, csontos aszkétaujjai között olykor összecsilingelt a két karikagyűrű.

Könnyek is lefutottak a néma arcokon, pap bácsi átérezte pap néni gombostűszúrásnak szánt szentenciáját, hogy csakugyan nem vigadni gyűltünk egybe, hanem egy nagy fogadalom tanúiképpen. Éreztük mindnyájan, hogy hangos ünnepek helyett csak ez maradt, és ebben mégis minden megmaradt és megadatik.

Így folyt le a jegyváltás, melytől Bellának borsódzott a háta. Jóban mondva, ez csak a komolyabbik fele volt az estélynek, mert a köszöntő végén tus hangzott az ámbituson álló almárium mögül. A fia-

talemberek, akik Bágyfőről szerződtették a négytagú bandát, oda bújtatták el a cigányokat. Sandri, a friss jegyes, főludas volt a dologban.

— Tánc lesz, tánc lesz — toporzékoltak örömeikben még a fürge „safarinák“ is (így szólította pap bácsi két növendék lányát), akik pettyes kartonban a felszolgálat végezték tökéletes figyelemmel és ügyességgel.

A cigányok a nagyszoba ajtajában telepedtek le, s ábrándosan zendítettek rá, hogy „Kicsi fülemüle dalol“, mert ez volt a nagymama nótája. Az öregasszony meghatva fenyegette meg Sandrit.

— Egyszer van az embernek eljegyzése az életben! — büszkélkedett a kicsipap.

De a legnagyobb meglepetésről mégsem ő gondoskodott. A szétbontott nagyszobában, a Kossuth család védnöksége alatt éppen a lassú csárdás kezdődött, amikor az ajtóban Imre tűnt fel, karján Villivel. A sárga bársonyruha, melynek vállára a leszedett aranydísz helyett két élő Maréchal-Niel rózsát tűzött, sápasztotta a fiatalasszonyt, és valami sápadtság a mosolyában is volt, mint lábadozóknál szokott lenni. Jó szíve bizonyára örvendett a fordulatnak, mely levette róla a leendő rokonok haragját, s talán restelkedett most már előbbi makacosságáért: Imrét nem anyjához hívták, hanem egy beteg barátjához, aki komplikált operációja előtt hallani akarta az ő tanácsát is. Több szükség nem volt rá, és a délutáni vonattal visszaugrott Bágyrévra. Szerencséjére kapott lószekeret, amely az őrháztól elhozta.

— Juj, micsoda hírem él ezek után a családban — zsörtölődött most, tettetve a neheztelést, mialatt arcán érezte a nagymama cirógató háláját. — Pap néni azt fogja hinni, hogy kékszakáll módra láncon tartom a feleségemet! Tetszik tudni, meg sem fordult az eszemben, hogy ebben a dologban bármily

üzenetet is hátrahagyjak. Természetes, hogy a mai estén itt a helye a családtagoknak.

— Klárica legalább jó példát látott ma, ilyen az engedelmes feleség — harsogta nem minden anyósi basáskodás nélkül Lujza néni.

— Neki nincs erre szüksége, mert az engedelmet a szülői házban megtanulta — helyesbített pap bácsi apai önérzetében.

Így hát minden elsimult, még a pap néni homlokán is a szigorú ránc. Rengett, kavargott a tánc a felsíkositott padlón. Ezek a ravasz leányzók mindent előre tudtak. Ezért folyt délelőtt a nagy sikárolás, szappanos kefézés, hogy vígan csússzanak a talpak a feljárt, göbös fenyődeszkán! Lassú magyar, friss, azután „háromlépésű keringő“ járta, melynek nótáját a nagymama öregrendű holtágú barátnője dúdolta is, kézzel lengetve olykor hozzá az ütemet:

*Csak a mezőt,
Az erdőt
Kedveli.
S a ligetbe
Elmerengve
Ül a grófnő, Melanie.*

Ringatózva, andalogva és légydongású halksággal zümmögve mulatott el a két matróna a náddíványon. Olykor a fémes csillogású óborban megmártották a mazsolával, dióccikkal tömött püspökkenyereket ... a két örömanya árgus szemmel őrizte a táncolókat.

Kint az ámbituson, az enyhe éjszakában, a kecskelábú asztal mellett kötetlenebb, pityizáló férfitársaság alakult ki. Villit meg engem, mint „latinistákat“, maguk közé invitáltak, de azzal a kikötéssel, hogy bírni kell a bort is. Mi tehát színleltük a jó

ivót, de csak incelegtünk a tele poharakkal. S mégis meglepett mindnyájunkat egy kedves, búfelejtő óra hangulata ...

Csakhogy a sors nem nézhette még ezt sem, hanem gyorsan kitervelt valamit, vásott kölyök módjára, aki lesi a felnőttek mosolyát, hogy hirtelen borsot törjön az orruk alá: felborítva a friss abroszra a kávé, megtaposva a kedvenc állat farkát és lecsípve a féltett virág bimbót ígérő hajtását. A vásott kölyök ma Villire utazott. Éppen a mulatós szolgabíróval koccintgattunk, akinek ősi szokása volt, hogy időnként majdnem rajtaütésszerűen, öblös, reccsogó hangon kiáltott rá a diskurálókra, lábával is toppintva, s kezét az asztalra csapva:

— Rrrroagă-te, cumătre!

Valahol, körútjain szedte fel ezt a garabonciás román lump-vezényszót, ami annyit tesz, hogy „imádkozz, koma!” — értvén ima alatt az újabb kiadós hörpintést. Amikor ez elhangzott (profánságával kicsit bosszantva pap bácsit), kézbe kellett kapni a poharat, és ő saját szellemességén jókat kacagva hajtotta ki a bort.

De most megállt az ital félúton kezünkben. Az utca végéből szekérsörgés lármáit bele a fénytelen falusi csendességbe. A durva zaj szokatlan gyorsasággal erősödött, a régóta javítatlan, teljesen feltört megyeúton a fogat valóságos boszorkánytáncot járt, örült vágóban közeledve a ház felé. Nagy messziről láthattuk, mert a papi lak magas pincékre épült, úgyhogy már ültünkéből jól kivehettük akár a kerekeket is.

Afféle egylovas dinnyésszeker volt, amilyennel a Vajdaszállás felé eső falukból jártak fel a gazdák a hűvösebb tájakra, főképp a bályfői piacra gyümölcsrel, káposztával, paradicsommal. Üresen s így nagy könnyűséggel ugrott, zuppant a hepehupákon;

viharfáklyája egészen kilobbant néha, aztán kormosan felvereslett, és teljes hosszában megvilágította Lyubót, aki az ülésnek felkötött deszka előtt állott, baljában lazán kieresztve a gyeplőt, jobbával az ostort tartva, és úgy vagdosta vele a lovat, mint a záporeső.

Az egész környék megkavart kutyacsaholásban hökkent fel, a szekér pedig csak rontott előre, el a parókia mellett, s befordulva a papi lak kertje alatt vezető utcába.

Senki sem tudhatta, mi történik, pedig a tánc is megszakadt, és mindenki az ablakhoz tömörült. A szekeret nem üldözte senki, holott azt vártuk, hogy talán feltűnik egy-két csendőr a nyomában.

A fiatalok hamar visszataláltak örömeikhez, csak Villi maradt egész éjjelre megzavart, nyugtalan. Hidedg borvizet kortyolt, és kérte Imrét, hogy sétáljanak egyet a tágas udvaron. Később többet is ivott, mint amennyit saját illemtana rendesen megengedett, bár ez nála külszínre semmit sem jelentett, mert gyermekkorától hozzászokott a nagyon erős borokhoz.

Viharszagot éreztem, mint távoli villámok kisülésénél hozza el a szél az ózon bürökillatát. A kerítésen egy hazatérő kocsmás kopogott, és bemondta a leszaladó mosogatólánynak, hogy megjelent a prikulics és elkergette Lyubót a pokolba. A dologról azonban nem sok szó esett a komoly papi házban, csomó fiatalság előtt tárgyalni senki nem merte, mert a rác szerepe közbotrány számába ment. Körülbelül a forradalom óta, amikor a foglyok egy éjszaka úgy eltűntek a vidék minden gazdaságából, ahogy a fecskék: csapatosan, egyszerre, észrevétlenül. Csak Hanifkától esett ez rosszul, hiszen ha szól, hát szalonát, cipót, dohányt meg szilvóriumot kap az útra. De ezek megneszelték a felfordulást, összetanakodtak,

és — csubárik, csucsiki! — óvatlan elszálltak. Valaminő búcsú akart lenni mégis a nagymama hálójának belső ablakpárkányára letett faragott fakigyó.

Egyetlenül Lyubó maradt vissza a többi szökevény után, aki bár szerb léteire igen jól megértette magát az orosz foglyokkal, nem tartott velük soha, magának való, zárkózott és bizalmatlan életmódjával. Később minden elköszönés nélkül, egyszerűen hátat fordított az uradalomnak, s beállott a felvégen Buzdugányhoz.

Attól az időtől fogva mérgesedett el végképp Vénágnis meg Szia dolga. Hiába tartotta a menyecske tehenesfiúnak és egyben tisztességének öre gyanánt is urának egy suhanc rokonát — az ilyen surbankó alszik éccaka a szénában, állította Vénágnis, attól bárki „lopom pásztor szőlődet“ játszodhatik a hátsó házban.

Lassacskán az öreg cseléd valósággal pandúrja lett Sziának. Számon tartotta utait, egymást keresztező szavait, alkalomadtán holmiit is megmatatta... Elmúlt öszön majdnem hogy sarokba szorította, leplezte a turpist. A volt alispán akkor éppen hosszú hetekre kiköltözött szüreteltetni, sajtoltatni, szőlőket fedetni, mert futva közelgett ónaptár Demetere, aki ásót-kapát hiába küld pihenni. Bágyfőre akkor Vaszilia járt föl, Miháj bírót ezerfelé tépte a sűrű munka. Ez kapóra jött Sziának, alig múlt alkalom, hogy meg ne bírta volna öccsét egy s más bevasárolnivalóval. A prédaság külön szúrta szemét Vénágnisnak, még inkább, hogy a menyecske azonnal maga tett kezét érkező portékáira. Mégis úgy adódott egy ízben, hogy a küldönc korábban megtért a szokottnál, álmosító kora délutánon. Kicsiágnis éppen elvégezte az edénytörlést, és levonult Fikóhoz a nyári konyhába salátamag-dörzsölésre, öreganyja hordta be és rakta el az edényt. Vaszilia le-

tette a háznak szóló fűszercsomagot a konyhaasztalra, aztán némi meggondolás után inge hasítékán át egy kisebb pakkot húzott elő:

— Ez itt nénémé!

Vénágnis az ebédlőből jövet megállott a küszöbön, majd szimatolva óvakodott előre, mint kutya a húsoskosárhoz.

— Hm ... szhm ... — Nem szájával, hanem orrával hümmögött, befelé szippantgatva az ájert. — Csak tudhassam most már megkötni a koszorúdat!

Hirtelen felkapta a portékát, és elsomfordált vele a nagymama hálójáig.

— Bémehetek, tekintetes asszan? — súgta be a megpattintott ajtó résén.

— Tudad, fiam, hogy jót tesz nekem, ha ilyenkor sikerül kicsit elszundítani! — ült fel az öregaszony a kurta karosdíványon, melyen majdnem kuporogva szokott sziesztázni.

— Megkövetem alássan, sietőben vagyok ... szagolja csak meg a Nyikulicáné speceráját!

Tanáctalanul meredtek egymásra. Vénágnis szemében, ebben a kifakult lélektükörben a makacs fegyelem s alárendelkezés kifejezésén most átütközött a támadozó káröröm.

— Sáfrány?! ...

— Instállam csak felbontatni véle ezen smódúlag, a szeme láttára! Rég feltűnt már nekem, milyen fürgén kapja fel a kényesbece mostanában Fika helyett a tele csebrek rúdját!

Negyedórája se múlt, s mesterséggel fékezett, óvatos lépések suhantak a fagrádicson felfelé.

— Hol a pakkam? — tört be Szia a konyhába.

— Hohó, lassan a szélveréssel! — mordult rá Vénágnis, aki hűvös kiszámítotttsággal ült le tollat tépni a fedeles ágy sarkához. Ennél a munkánál mindenkit lecsitított maga körül, hogy fel ne bolyduljon

az illékony pihehalmaz. — S külemben eridj érte a tekintetes asszanhaz.

A szó hideg alattomossága mellen vágta a menyecskét. Szürke veríték serkedt ki halántékán, de csak rossz arcot vágott, nem kérdezett.

Bent a hálóban a nagymama kedveszelve babrált a harisnyafejelésen, s amikor Szia benyitott, majdnem szorongva pillantott feléje lecsúsztatott szemüvege fölött. Úgy rémlett neki, ő is látja arcán azt a bizonyos „jelt“, melyre Vénágnis hivatkozott. A csomag ott hevert előtte a tojásdad munkaasztalon, pamutos kosara mellett.

— Násztászia fiam (súlyokat rakott a megszólításra azzal, hogy kimondta a nevet teljes, ünnepléses formájában), nem bontanád-é ki itt előttem a csomagodat?

Valóban próbája volt ez az öregasszony szuggesztív felsőségének, hogy az alapján megokolatlan kérést a menyecske mukkanás nélkül teljesítette. De az is lehet, hogy a lélegzetvételnyi idő alatt, míg keresztülhaladt a nagyszobán, már egyensúlyozta magát, szolgálatkészsége hát némi számítások eredménye s egyben ravasság is volt. Nyugodtra lohadó mozdulatokkal rakta elő a két doboz gyufát, a horgoláshoz való fejtőmatringot, stanicli szemes borsot. Utoljára maroknyi, dohányvékonyra, szálásra aprított sötétsárga illatos fűszerszám került elő egy papízacskóból.

Az öregasszony elfogódott. Valaha ő is ilyesmivel színezte a levest, ludaskását, csakhogy aztán olvasta, hogy Kínában halottakat hintenek meg vele, s a koporsókból kerül forgalomba! ... De hát, teremtöm, világeletében együttvéve sem használt el ennyit belőle!

Tenyerét Szia babirkáló kezefejére tette, és csak nézett annak fakó-izzadt képébe, tágult szemboga-

rába. De a menyecske állta a farkasszemet, alig-alig zavarodottan. Cseresznyeformán dús és gömbölyű alsóajka némi erőfeszítéssel előretolult, s a kemény, sűrű fehér fogsor mögül olyan halkán tört elő szava, mint elnézésre számító családi titokközlés:

— Testvéremnek kéne.

Majdnem leszédült a nagymama kar nélküli nád-székéről ... Keze ölébe hanyatlott. Akármi előbb jutott volna eszébe, mint ez a fordulat. Az első pillanatban a váratlan indokolás a gondolatok tömegét kavarta meg benne, de tanácstalansága aztán mérhetetlen botránkozásba fordult. Ennek lesújtó haragja cikázott szeméből a suttogóra, mintha lelkén akarna keresztülmenni.

— Van neked istened, asszony — fogta össze kezét, szinte most találva rá saját tagjaira —, van neked istened belekeverni a jámbort, aki húz, mint a barom, s hol gyón, hol böjtöt fogad? Vigyázz, Nasztászia, félek, az ördögé vagy!

Szia elpirult. Arcának megtapadt „verejtéke alatt elterjengett a vér halvány pirosa. Szemhéjai meg-rebbentek, engedtek feszültségükből.

— Hászen ... nem úgy ... nem ő ... tudtán kívül adtam vóna be neki ... A kényszerbérleten arasz lett a törökbúzájuk, azzal lesznek télen, amit maga szerez ... a hitván ... De hát ...

Vállat vont. Konok tüntetéssel, szemrehányó engedelemmel, mintha mosná kezét tettéért, fogta a sáfrányos papírzsákok, és meztelen nagylábujjával hátracsapva a kályha ajtaját, hirtelen belökte az ominózus fűszerszámot a parázsra, hogy kesernyésen édes, fehér füstgomoly pöffent ki a szobába.

Készsége inkább megátalkodottságnak tetszhetett, és nagymamát aztán meg is gondolkodtatta. De csak később, mert nem maradt sok ideje mérlegelésre. Alighogy Szia elhagyta, a konyha felől tülekedést,

megfeszült lábak tompa dubogását hallotta meg, tajtékzó szavak szétmorzsolts töredékeit.

Úgy látszik, hogy Vénágnis, miután alágyújtott Sziának és elsáncolta magát tolluhalmozokkal, mégiscsak elveszíthette önuralmát, s ha többel nem, hát a szája szegletén tolvajul elcikkanó gúnymosollyal magára uszította a menyecsvét.

A nagymama úgy találta őket: talpon, összeakaszkodva. A fullasztó, fakó csirkepihék bolond kavardásában szilajul dulakodtak, kivetkezve minden formájukból. A vénasszony orrából megindul a vér, de nemhiába dagasztja, veti be negyven esztendeje a kenyereket, inai szikár drótokká sodródtak; szélesre járt talpával, bütykös lábujjaival valósággal fogózik a téglapadozatban, és éppen úgy ki akarja tekerni a belé akaszkodó sima, hamvasbarna, izmos karokat, ahogy azok csavarnák, roppantanák ki az ő bogos botkarjait ... Pillanatonként el-elrántja fejét, hogy hátrapattanjanak szeme elé csapzó tincsei, s ilyenkor vére is freccsen. Homlokán, halántékán egybeszakadó verejtékpatakok permeteznek alá, de alig-alig toporog néha valamicskét hátrább, s újra előrefeszül. Szia mint a főtt rák, torkába pihét happolt be s tikácsol, szeme forog a tehetetlen dühtől, kendője hátán repked, és hajtúi körbe szökkennek.

Semmi sem változik a tekintetes jöttére. Idézheti az nekik Isten szerelmét! Magyarázatul csak csikorított szófoszlányok szolgálnak, amelyekkel egymást megnevezik a megvadulás gáttalan őszinteségében:

— Erdők anyja, vén mozsár, példának okáért való istencsúfja!

— Hallgass ... hallgass, te cégéres, te repedt sarkú stabális!

— Tekintetes asszan, ez a műk dogunk, haggya!

— hártja el Szia úrnőjét, aki próbálja szétrántani őket.

Igen, itt most — ha illetéktelenül megválasztott terepen is —, de arról folyt a pör, azé vajon az igazság, aki vasárnap délután állig feketében, reszelős hangon zsoldárt énekel, vagy aki ilyenkorra friss ci-hákat húz parádés ágypárnáira és köményes pálinkát, juhtúrós, kapros lepényt készít ki asztalára vendéghangolónak. Életformák, életbölcsekségek mérkőzése ez, nincs szükség itt bíróra, harmadikra, úgysem dől el az ügy sem itt, sem másut, soha! A nyári-konyhabeli salátamag-dörzsölők kórust donganak az éktelen és kilátástalan jelenethez:

*Zöld levele a kökénnek,
Engem, világ, ne ítéj meg!
Ha majd e'gyün halálam:
Itéllöm megtalálam!*

De a matróna mit se hall ebből, nem is támadna visszhangja lelkében, ha meghallaná is: csak a becsstelenséget érzi most kisujja körméig, amit a verekedés, a mosdatlan szó és elcseppenő embervér ken rá az ő világára. Itt, ezeken a téglákon, e falak közt, e tető alatt ő szab törvényt, ha kell, tettleges fenyítéssel:

— De isten úgy segítjen (majdnem káromkodás a hangsúly), megtanítom én, kinek dóga a házam tisztessége! — kihúzza a kemény közpálcát a rudas cseber füléből.

Éppen közéjük csapna, amikor csizmatalp koppan meg a grádics aljánál, a sárkaparóvas élén.

Minden kar lehanyatlott. Minden szem mámorból felébredő józanságra nyílt el. Békeosztás, bűnhődtetés nélkül, magától értetődőleg. Titokzatos östörvények fújtak itt egyszerre asszonytakarodót. Nem

az, hogy a volt alispán, a gazda jön: hanem mert a férfi nyit most rájuk. Széjjelperdülnek, s kész az igazságtétel. Vénágnis már az ajtó mögötti foltos pléhmosdótálban szívja fel a hideg vizet orrába. Szíának hült helye. Csak a nagymama áll közében, a lebocsátott közpálcára támaszkodva.

— Fiam, Domokosam, nézd, sátoros cigányok tanýája lett a házám!

Átkarolva anyját s odafektetve nápégett, szélcserzett, erős kezét a felindultan dobogó, öreg szívre, a volt alispán egyszer a szakácsnét szedte ráncba:

— Szégyellje magát, Ágnis néni, nem tudja kímélni anyámat!

Mint a megvert kutya, nyüszkölt, morgolódott a vénség a mosdótál felett:

— Ő gyütt nekem ... csorba bábának titulált ... becsületes vénasszant egy efféle hitván úticafra!

— Ne mind szidd az orradba a vizet — szabadult hozzá a nagymama. — Hé, Kicsiágnis! Gyere, rakd a borogatást öreganyádra. Fika lássan padló-súrlásnak, mielőtt széthordjuk talpunkkal a vért s ezt a tenger pihemocskát!

Máris helyében volt, mihelyt intézkedni kellett, s közben pár szóval fiát is felvilágosította.

Jó szimattal az alispán a konyhából nyíló kiszobába fordult be. Két ajtó között a sarokba húzódva Szia lapult, s rendezgette volna magát. De nem találta sehogy sem fejkendőjét, mely csücskével inge nyakában fennakadva, hátán lógott. Kontyából legördült és kifoszlott egyik fonadék, de mint a kent-fent falusi hajzat, csak három megtapadt, fényes és a szoros fonástól hullámos, tömött pászmára. Ily megbomlottan is azonnal keze fejére hajolt, és ormós-fehéren duzzadó karmolt sebeit kezdte fújni, nyalogatni: szinte részvétre és pirongatásra állítva be magát. Ilyennek született. Férfiemberrel, akárki

fajtaival, ha egyszer kettesbe került, nyomban túl volt a társadalmi viszonylaton, és a természetesbe menekedett, ahol akkora előnyök álltak mellé, mint ifjúsága, szépsége, mersze és kedélye.

— Hallom, te kezdted — rázta vállon az úr, csöp-pet sem gyöngéden.

Mintha villanyoznák, pattogott vissza a menyecske:

— Hát ki kurkász, ki vizslat utánam? Ki vitte be ma portékáimat a tekintetes asszanhoz? Ki vigyorgott rám a fogatlan szájával, amikor kigyünni látatt?

— Te rontottál neki, te címezted meg először! Nyelve veri meg az ember fenekét, fiam!

— Csak ő fogja be a száját! Nincs tanúm, de vihetném törvinre a nyelviér! Sáros hátú, körmös ujjú, repedt sarkú, hát szabad ezt mondani.

Kemény, mérges kis könnyecsepek szökkentek ki szeméből.

— Hallgass rám. Hátulsó reménység már, amikor törvény osztja ki az asszonynak a becsületet.

Kétoldalra pillantott, az ajtókra, s valamiért levette kezét a menyecske válláról. Férfiösztöne súgta, hogy Sziának gyönyörűsége telik, valahányszor megszorítja vagy megrázza.

— Éppen jól jön, hogy megintselek, tán még idejében ... Sok mindent suttognak rólad faluszerte.

— Száz irigyet s egy szánót — próbálta Szia lerázni magáról a leckét. De arcába ismét felszökött a vér, a belső kisbírónak nem tudott parancsolni. Gazdája pedig nyugodt maradt s fölényes.

— Ne adj okot irigyeidnek a szóbeszédre!

A hanghordozásnak jóindulata, majdnem elnézése az asszonyt szelídebbé, de merészebbé is tette. Tudta, hogy az úr egyet-mást meg is bocsát.

— Valamivel mégiscsak tartozol a hitestársadnak!

— Semmijét lére nem hajtottam eddig, sőt fordítva! Nézzék meg a háztájamat!

— Nem erről van szó. Valamiről, ami neki többet ér földnél, jószágnál! Hát azzal spórolj, fiam, no!

A körülbeszélés csiklandozta az asszonyt, értelmezni pedig ismét a legkézzelfoghatóban értelmezte. Könnyes, dúlt tekintetének messzi horizontján mintha ezüstvillámok cikkantak volna el. Mosolygott is idegesen, sarokba szorítottan, s mégis alig lebírva diadalmos életérzését. Pillanatra sem esett tagadóba. Bizalmasan inkább, mint szemtelenül súgta:

— Mér' spórolnék véle, nagyságos úr! *Arra való az!*

Józan talpraesettsége meghökkentette, de meg is engesztelte a férfit. Szinte elkacagta magát. Szia nem jobb, mint hitte — de mikor hitte, hogy jobb ennél? Csendet parancsolt jobbra is, balra is, felmondással fenyegette meg mind a két háborgót, de a házirenden mégsem változtatott.

Azonban ettől fogva úgy csikorgott az, ahogy kérék, amelynek kencéjébe homok keveredett. A helyzet érni kezdett a tarthatatlanság felé. Egyelőre még Sziát igazolták a fejlemények. Fika csakugyan ismét „tekenyőre hízott“, a szép menyecske pedig megmaradt sudárnak, hetykének, bár tűzbe repítette a sáfrányt. (Mintha azt nem lehetne újból megszerezni!)

Igaz, november derekán volt néhány rossz napja, amikor violaszín szemaljjal járt-kelt, és száján cse-repesen pattogzott fel a bőr, de ha abban sántikált is, amivel Vénágnis vádolta, rásütni nem lehetett semmit, mert egyetlen órát el nem mulasztott a gazdaságban. Száműzetése mégis bekövetkezett. A falubeliek ugyanis felismerték Lyubón Nyikulica testi hol-

miit. Ez pedig az utolsókat jelentette. Némi kis hámon-kívül-taposást megbocsát az elnéző falu a parlagon hagyott szép asszonynak, elvégre jut is, marad is. De a hitesnek gúnyáit elajándékozni? Hátha vissza talál térni, hiszen egyre szállingóznak haza a holtak hittek is! Akkor hogy lesz a számadás a kék gyönggyel kivarrt, porcelángombos gyolcsingről, báránybőr kozsókról, vadonatúj fűzött bocskorról?

A visszás dolog teljes mértékben költötte fel nagymama szigorát is. Igaz, hogy Szia ekkor is talált kibúvót, sőt most már némi orcátlansággal jelentette ki, hogy ő a ruhákat pénzért adta el, úgymint megévdnek az állásban, s neki fizetnivalói vannak. De ennek a valószínűségnek nem volt már semmi igazságszaga. A menyecske lejárt a házban, a nagymama ráunt tekervényes utaira, megutálta kiszámíthatatlanságát, és különösebb hermencia nélkül kitöltötte levelét. Inkább kínlódott a „botrafaragottal“, ahogy Kicsi-ágnist, a laposra kapcsolt, szegletes mozgású hajadont az udvar elkeresztelte.

A csonka éjszakán, mely az eljegyzésre következett, kurta álmom is folyton megszakadt, mint ügyetlen kéz futtatta orsófonál. Ráértem mindezt újból észbe venni.

Ólommal bélelt, lehúzó fejjel keltem másnap reggel. Az egész külső üzem már órák óta pezsgett, amikor a konyhába kimentem, hogy esővizet tétesek melegedni magamnak.

Kicsi konyha teszi nagyvá a házat, de ezt a regulát a nagymama világa nem ismerte. A konyha vetekedett a nagyebédlővel. Körülbelül negyedét maga a tűzhely foglalta el, mely a gazdákén túl még sok-sok éhes száj kielégítésére volt megépítve: le és felfelé menő családtagok, cselédnép és munkások egész serege számított bele félrakásánál. Sokágú, dús és szakadatlan életfolyam vette innen megelé-

gülését, erejét. Profán oltárféle volt ez a téglatűzhely! Mozdíthatatlansága, földbegyökerezettsége az ömlő gazdagságnak, melegnek és kedves ízeknek olyan tartalékát ígérte, amelyet a túlfejtett, fehér, kicsorranó anyamellek. Ők a bőkezű, messze sugárzó jólétforrások — minket, magányos, féltéltű, szűk családú-cselédű városiakat petrólgázás, villamos, szeszgyorsforralóink példáznak: kimért ételek, magunknakvalóság, utánuk pedig valami torokszárító szegényszag. Itt a kemence kiugró szegletén a hatkarikás kályhalap állandó rakottságban gőzölt, illatozott, dúdolgatott. Egyik oldalon a „lernik“ süstörgése, a beépített nagyüst lobogása, túl a pinceforma, kenyérsütő barlang, a titkos háttérben pedig, ahova csak Fika szokott bemászni szombatoként, hogy átmeszelje: káposzta-, ugorkasavanyító, tejlatató fazekak közt a Cili-nemzetségek állandó délutáni alvó tanyái ... Most a sütők oldala és a konyhafal között még külön kis fészek rakódott rozszant nagykendőnek és elfoszlott lepedőnek darabjaiból. Téglasszínű pufók poronty szuszogott benne, szeméig húzott sapkában, szoros pólyapárnában, mely karocskáit is mozdulatlaná kötözte le.

Éppen kenyérsütés napja volt, amikor mindenki láb alatt van a konyhán. A nyolc sötét héjú közkenyér szép rendben hült már a fedeleságy tetején. Vénágnis ezúttal, a munka tetőpontján, a fehéreknek hevített. Durcás lendületben, mintha boszorkányégetésre készülne, gyurmásztá be a kemencetorokba az új és új köteg száraz ágat, mely marakvó gyorsasággal, valami vidám gonoszsággal lobogott fel duruzsoló, eleven lángkatlaná. Ezt megelégetve belekuperodott a kemenceszáj előtt másfél méternyire kivájt konyhalyukba, ahonnan egész a fenekébe látott a sütőodornak. S kezdte a harizsálást, a csillagtéglák kaparászását: szikrát vetnek-é? Közben, aki eljárt

mögötte, azt leverte vagy megszurkálta a harizsáló rúd végével.

A konyha tulsó felén szelídebb szellem intézte a világ rendjét. Fél szemével oda-odapislantva a rongyokkal elsáncolt pólyára, olykor ismét meg-megtapintva fehér kendővel keresztbe kötött melleit, melyeket nyilván feszített a tej, Fika csapta serpenyőbe a lángosokat, villával piszkálva őket, hogy csak éppen kirózsásodjanak hólyagosra. Kis torony állt már készen belőlük, egy tálban egymásra tévezve: ez volt kedvelt csemegénk a reggeli kávéhoz.

Minden előírászerűen ment. Vénágnis ijesztő volt a lyukban guggolva, szemén a spárgával hátra-kötött pápaszemmel, kezében a táncoló rúddal, kötényén tésztacsimbókokkal, s rezesre nyalva a kemence izzó fényétől; Fika alázatosan, anyai gondosságával, lepcsés járásával és igyekezetével. A lapótyák is engedelmesen-sírtak, süstörögtek ... de mit keresett itt Villi, papucsban, hálóingére vett kimonóban, fésületlenül? Mint gyermekkorában, mikor félt, hogy nagymama, sőt akár Vénágnis is kiadhatja útját, most is meghúzódott a tiktakkoló, vasnehézkes konyhaóra alatt, a keskeny fapadkán. Két kezét térdére szorította, mert fázhatótt, hiszem nem vett harisnyát sem, márpedig a tárva álló ajtón nyersen vágott be a nyárutói reggel hűvöse, s a menyezet füstfogóján át éles huzatot támasztott. Ezt is csak Vénágnis meg Fika bírta; a kemence okádtá a hevet, s a szél majd felborította őket.

Boszorkányos műveletei közben Vénágnis — meg-megszakítva magát egy-egy Fikának szóló oldalripakodással: „Ne merj az órádhoz nyúlni!“ „Odaragadt a tésztád, te abajdak, a lapítottóhaz!“ — a prikulicsjárást adta elő, ahogy még az éjszaka hírül hozta Miháj bá felesége, kit a kománé vert fel és lá-

tott el jó tanácsokkal az ilyen gonosz veszedelem ellen.

Tiszta bizonyosat a történekről ugyan senki nem állíthat, mert maga Buzdugány kovács is csak úgy gondolomra beszél. Az este tova éjfélig virrasztottak. A bányfői Róza-napi vásárról sokáig szállingóztak haza a környékbeli dinnyésgazdák. Balu Juon Berbécs akkor állított elé, amikor már Lyubó éppen szállására indult volna. (Hová? — azt nehéz tudni nála.) Sántít a ló, elveszett az egyik patkója, s behasadt a patája. De az sem tölti csizmába a bort, teli volt már muskotállal, s még átugrott a kocsmába, a patkolás idejére, mert Róza vására jó vásár. Kenyérhez, puliszkához ebédül vásárolják a havasiak a holtági kásás dinnyét. Buzdugány a patkót hűtötte, mialatt Lyubó künt a ló lábát emelte éppen, hogy a patát megvésse. Hát egyszerre dubogás hallatszik, és a küszöbről látja, hogy a nagymohamet-szerb dudalodik egy kisdeg fekete ördögfélével. De hogy miképp találkoztak s gabalyodtak egymásba, azt már a sötét miatt sem tudhatja, mert az inas, aki a lámpást tartotta volna, mindent elhajtott, s tulaj!-t ordítva megugrott. A műhely fényénél annyit vett ki, hogy Lyubó vakszemére vágott a bestelennek, s belül is rúgott, mint a kutyába, hogy az meghengerült a földön — aztán usgyé, rá a szekérre, „br, br“ — kiáltotta, és a ló patkolatlanul is megiramodott. De hogyisne, mikor olyant csattant rajta az ostor, hogy az már vétekszamba megy.

— Adsza egy kinyeret — nyújtotta most Vénágnis a hosszú bevető lapátot Fika elé, s hopp, bezökkentette a masszát, akár valami áldozatot a tüzes kemencébe.

Darabig szünetelt a mesketezésben, csak kezét csapkodta meg a lisztől, s lökte be sorba a kenyereket az odorba. Pontosan hatot, lihegően megkelt, ka-

lácsfehér tésztaipókat. Akkor óvatosan betámasztva a kemence vasajtáját, parazsat húzott elibe, jó magasra” s kimondta a törtétek summáját:

— Ki miben vétkezik, abban bűnhődik. Nem vitte haza a bőrit, pedig felesége, porontya volt a la-tornak, most hazavitte az ördög a saját szállására!

A hév, a gőz, a barlang, amelyben guggolt, mint Püthiát* ihlette, mert még egy utolsó szentenciát intézett Fika felé:

— Ez csak a kezdet, leányam. Az ítélet ideje sorban eljő mindenkire! Mindenkinek üt eccer az órája, mondam ...

Villi tágra meredt szemmel figyelt, a kis mokánytehén csak fel-felpislantott kialudatlan, meg is dagadt szemhéja alól. Az utolsó jóságánál azonban úgy ejtette a palacsintát a serpenyőbe, hogy körmére loccsant a bő, lobogó zsír. De csak alig szisszent, és száját összemarta ... Villi akkor lassan ráemelte pillantását a mogorva fűriáról az idétlen kis zsellé-asszonyra, szomorú gyöngédséggel, sőt valami testvéri együttérzéssel:

— Ügyelj, Fikuca!

Egy szelíd szó néha rosszabbat vált ki a grombaságnál, mert utat ad kifelé a lefojtott keserűségnek. Fika szeméből kiserdült egy könnycsepp, utána a második, s már szipogott is, bizonyára nem a forró zsír miatt, hanem egyéb riadalmában. Szerencsére Vénágnis ráripakodott: „Főzőné nem lehet taknyas!“ — s azzal visszarémítette az ellágyuló gyötredelmet.

— Aztán fejet mosunk, Fika. Tettél esővizet? Csak nem kívánod, hogy csikarós kútvízzel fakítsuk a hajunkat?

Ez a parancskiadás is jótét volt Villi részéről. Pe-

* Püthia: jós papnő a görög mitológiában, aki félig öntudatlan állapotban közölte jóslatait.

dig ő maga is didergett a jótétre való rászorultságul.

— Előbb szusszanj egyet, és szoptass — fejelte meg jóságát.

Hajat mosni a konyha előtt, a napsütött padkán szoktunk. Mialatt én fonataim bontásával bíbelődtem, Villi mosdótálba dugott fejével csak odamorogta a fölibe hajló Fikának:

— Te is hiszed, hogy az ördög járt az éjjel ... a prikulics?

A kis mokánytehén csuklott egyet.

— Bár ... az lett volna.

— Nénéd hol dolgozik máma?

— Kiment a Szócsba.

— Kenderhez?

— Eiszem.

Ahogy megszártkoztunk, Villi indítványozta, hogy nézzünk ki Szócsba, ami a Bágy ártere volt a falu felett: terméketlen, gyalogbodzás kavicsos.

Csakugyan ott találtuk Sziát. Felfosztolt szoknyájával a csendes sodrú kanyarban hajladozott. Kenderkötegeket tapogatott, megemelve a rájuk rakott súlyos köveket. Zavarban pillantott ki ránk, és nem mozdult, félt talán, hogy nem méltatjuk szavunkra, s világért sem tolakodott volna. Amikor Villi intett neki, egyszerre sudáran kiegyenesedett, s kilábolt felénk a sekélyesbe, leeresztve szoknyáját vörösre fázott térdére. Így is látszott bokáján néhány piócaszívás: fura kis háromszögletű vésések a sima bőr barnáján. A kenderáztatás, bolygatás tisztátalan munka. De szép volt a hitvány, piócamart bokájával, elizzadt orcával is, elpusztíthatatlan, ősegeségű formájában. „Virágok közt fogant“ — ahogy a görbe úton szerzett gyermeket nevezik. Még a kariák is jól álltak szeme alatt — mert a rossz éjszaka ráiródott képére. Ez a kenderbolygatás is, éppen ma,

ilyen hideg hajnal után, menekedés a falu elől, vagy dacolás: vagyok, nem félek! Hiszen maguk a kendercsonkók még szúrós, fűszeres növényszagot árasztottak, semmi sem érzett az elfekvés, a rothadás aludt bűzéből.

Villi előrement a víz széléig, hogy magas cipősarka belesüllyedt a kavicsok közt szivárgó locspocsba. Érezve, hogy nem pusztá séta kedvéért kerestük meg ezt a sivár helyet és az udvarból száműzött menyecskét, hátrább maradtam. Csak pár szót váltottak. Közben láttam, hogy Szia szint vált, mint akinek nehezére esik valami megalázó helyzet, felelet. De aztán hátratartva víztől, sártól s koszlott kenderháncstól elmocskolt kezét, lehajolt, és megcsókolta Villi ruháját.

És Villi még aznap kimódolta, hogy Szia hazajárhasson aludni Rávéka nénihez, a zsellérházba.

— Nem bánam, tudtoman kívül persze! — egyezett bele a nagymama.

Valahonnan a falusi csepütelegráf útján elterjedt már a kárörvendő pletyka, hogy az éjjel Szia a násznagyasszonyához menekült, s ott lapított a pitvar nyitott tűzhelyén, ahol cselédnépet altat a módos gazdáné. A kényes, tempós falusi világszépe, aki arany fülbevalóval és selyemarccal jár a templomba: a lesöpört hamu melegében, trágyaszagú teheneslány oldalán, s most a jéghideg kenderbűzű pocsolóban! Kezdődik a vezeklése!

Az ebédnél persze felkerült a nagy esemény asztali témának. A délelőtt folyamán új adatokkal egészült ki. Buzdugány a reggel világánál megtalálta az elhajított véres patavésőt az út füvesében. Azonkívül mezítlábas nyomok vezettek a porban a szemben lévő telek pajtája felé, oda s meg vissza, márpedig a prikulics farkaslábnymot hogy maga után. Tíz óra tájban egy berekjáró, gombászó menyecske

azzal állított be az udvarba, hogy pár nappal ezelőtt fent a lunkán, ahol Nyikulica unokatestvére s volt legénykedő pajtása a kerülő, az esztena körül ők is láttak egy csupa szörből álló emberkét, de eltűnt, mint a vakond a föld alá, egy boglya irányában, és túlsó felén mint gyík szaladt ki, megzörgetve a harasztot. Hasonlóan izgató hírt hozott a falu dobosa, akit a jegyző átküldött Bágy-Holtágra (odaváló volt a szekérével pórul járt Balu Juon Berbécs) holmi hivatalos közlendőkkel a bíróhoz. Az elszöktetett szekérre, lóra hajnalban rábukkantak a Vajdaszállásra hajtó zöldségesgazdák. A Rókamál erdejében, az úton volt, s a hajszáltól kidöglött ló a fűre nyúlva aludt. Persze Lyubónak se híre, se hamva!

Ebéd után végre megjött az óra, amely az effajta népes háztájban legalkalmasabb a titokcserére, panaszsra, tiltott csókra vagy titkolt könnyekre. Ilyenkor mindenki alszik, vagy respektálja a másik alvó kedvét. Törvény az elvonulás, a helytülés, a csend.

Szobámat üveges ajtó választotta el a nappalítól, melyben Villiék tanyáztak, de ez az ajtó valami megrozsdált házi szokásból mindig zárva állt, és Villi is az ebédlőn át surrant be most hozzám, miután Imre a jó lelkiismeretűek másnapos mély álmába hullt.

Valami védőbeszédfélével kezdődött a suttogó társalgás.

— Milyen furcsa érzés. Mintha tegnapelőtt délután óta egész történelmi időszak múlt volna el felettem. Mert oda kell visszakanyarodnom ... a tegnapelőtt délutánhoz. Ma jobban érzem, mint akkor, hogy milyen jól tettem, amikor Imre nélkül meg nem kockáztattam, az eljegyzési cécót. Nekem minden lépésemre vigyázni kell, én őt soha meg nem bánthattam ... még véletlenül sem. Tudd meg, hogy engem semmi más fenn nem tarthat, csak ha az életem az előtte való meghajlás. Nekem többnek kell lennem

az átlagfeleségnél ... mert... mert ő is többet szenvedett, mint más férfiak — botladozott gondolataiban. Félretért, mintha vallana és ámitana egyszerűen.

Nem tudtam, azt várja, hogy kifaggatom? De vajon nem venné mégis durvaságnak, ha szóvá teszek valamit, amiről nekem eddig soha meg nem nyilatkozott? Ott álltunk ketten az örvény felett lebegő híd végén, és egyikünk se lépett még reá.

— Én csak azt mondom, érzem ... Villi, hogy ez az életmód nem tarthat sokáig. Vagy le fogsz alacsonyodni — az ő szemében is —, vagy belepusztulsz. Nem lehet örökké vezekelni, az élet kellős közepén! Azt csak kolostorban tehetnéd és remeteszálláson! Az élet egyebet kíván, elsősorban alkalmazkodást az emberek örömeihez és bánatához, ha már közöttük maradunk.

— Gondolod? — kérdezte úgy, mint aki már régen mérlegelte mindezt, hasztalanul.

Nem egészen értettem őt. Minek ez az önkínzás, lenne inkább bátorsága, hogy tiszta helyzetet teremtsen, ha már mostani életformáját, amikor egész odaadásával szolgálja férjét és annak javát, tisztátalannak, zavarosnak érzi még mindig, régi, eltévesztett lépése miatt! Minden felszabadult jobb érzésem tiltakozott a dolgoknak ily kisszívű, pogány felfogása ellen.

— Villi, gondolkozz azon, amit mondok. Egy nagy írótól olvastam ezt a kérdést: „Nincs elévülés?” Szenvédélyesen rázta a kezét.

— Hogyne! Gyilkosoknak, sikkasztóknak, tolvajoknak: igen, mert azok felett a törvény ítél. Az pedig nem azonos a társadalommal! A törvény irgalmas, elnéző, azt magányos nagy elmék szűrték le, a társadalom millió kicsinyes, az átlagon túl nem érő lélekből áll, rosszsmáj, irigység és butaság sarkallja.

Érezted ... érzed-e azt a káröröm-atmoszférát ami most itt, Szia körül kitermelődött?

— De hát mi köze van a te dolgodnak a társadalomhoz? Te senkit meg nem botránkoztatál. Te csak Imrével állasz szemben.

— Csak? Bár inkább az egész világgal kellene szembekerülnöm ... hiszen én nem félek a világtól, a külső bélyegtől ... nem attól félek ... Lehet, hogy Sziának például ... neki az élet külső dekórumai a fontosak. Hogy gazdáné, hogy első sorban térdepelhet a templomban! Hiszen Vénágnis szerint is úgy szerette az urát, mint az akáctövist aki beléül... s azért kisebb az ő vétke, minden cégéressége mellett is. Igen, nála jöhet elévülés. Ahogy vannak maguktól, apránként felszívódó, eloszló gennyességek. Reám egyéb vár ...

— Jó, én elismerem, hogy a tucatférfit nézve a tiedhez hasonló esetben a legpogányabb önzés áll fenn. A megtorlás bármi formáját, ha az a rajta kapott asszonyon megy végbe, jogszerűnek tartja még a hivatott igazságszolgáltatás is — de te magad mondd, hogy Imrét nem lehet a középszer mértékével mérni.

— Hiszen ha ez könnyitene rajtam! De legmélyebbre látó óráimban úgy tetszik, nem is hozzá lettem hűtelen igazában, nem is vele állok szemben, hanem saját magammal. A magam választotta egyetlen törvénnyel, melyért pályámat, nyugalmamat feláldoztam, s melyet aztán megbotránkoztatam, elárultam ... Nemcsak házasságot törtem: megtörtem az oszthatatlan hitvesi szeretetet! És Imre talán meg sem ítélne, le sem ütne, el sem kergetne! Pedig ő megtartotta magát nekem, és ez az én elítéltetésem. Az ő jósa! Borzalom csak rágondolni is, hogy leáldozni lássam szemében a napot, hogy szívében, ahol oltáron állok, elpattanjak, mint szennyes bu-

borék! Ó, nem elévülésre van itt szükség, hanem gyors beavatkozásra. Orvos vagyok félig-meddig. Tudom én, mi a kelevények östörvénye. Ubi pus, evacue! Ahol genny van, ürítsd ki! De látod, én elvetettem ezt a gyökeres, gyors utat. Nem ítéltetem magam felett akkor, amikor az a legkönnyebb lett volna, mert legkényszerűbb. Most aztán nincs kezemben a kezdet, a felmetszés momentuma. Várom kell ... mire, nem tudom. Értelmetlenül. S az élet közben elfut. Örök bizonytalanságban, holnaptalanságban. Ha egyszer kibeszélhetném magamat veled, te megértenél.

— De akkor miért hallgatsz? Miért kényszerítesz, hogy hamisan ítéljelek meg a furcsaságaid miatt. Hogy vétkezzem ellened?

Érezte türelmetlenségemet, és jellemző reá, hogy méltányolta is. Elvégre nem olvashat az ember a legelrejtettebb gondolatshövevényekben!

— Nemcsak az alkalom hiányzik ehhez, hanem leginkább a zavartalanság. A magunk felnyitásához is megfelelő keret kell. Én nem vagyok húsz éves zöld béka, mint Sari, a papkisasszony, hogy a konyhába vonuljak a mások életünnepein. Nem dülhatom fel nagyanyám házát a dúltságommal. Tegyük fel, hogy most sírnék: egy óra múlva Kicsiágnis asztalhoz hívogat, akkor mit hazudjak? Majd, egyszer nálam. Ez itt a legforróbb talaj volna, hogy megbolygassam magamat. Még Imrének hazudhatnék, miért pityeregtem, az a borzasztó, hogy neki akármit fül-lenthetek, mindent elfogad. De nagymama nem tud belenyugodni akármibe, s vagy önmagát vádolja, vagy Imrére fog gyanút, hogy bánt engem.

És mégis sírt, hiába hallottuk kiint Kicsiágnis óvatos tapicskolását az asztal körül, hiába a tányérra tett kanalak halk zörgését. Sírása zihálásforma volt, ugyanaz a küszködés, ami a szegény kis

mokánytehené a reggel, Vénágnis kegyetlen korholásának hallatán.

— Látod, most piros lesz az orrom, adj púdert, s ...

Leült a toalettszalkámhoz, és kotorászni kezdett a fiókban. Szipogva szította meg orrocskáját, szemháját a szárító por hűvösségével.

— Hogy mondta Blanka néni, ha a legnagyobb bosszúságai közepette vendég jött: „arcodon a mosoly, szívedben a bánat“.

Fintorin nevetett a régi dámai bölcsességen.

— Igen, ők mosolyt kentek fel a keserűsége, vagy elibe kötötték azt a bizonyos nagy, fehér házikötényt, ami mögött minden elfért. Mi már többet tudunk. Nekem pirosítom is van: ó, áldott piperezszerek! Ők a mi leghűbb barátaink, elleplezik olykor gyalázatosan dísztelen mivoltunkat. Az életünk parancsa a titkoló kendőzködés a mássállapot s a testi-lelki hónapszám eltussolására. Tudod ... mennyiszor bosszankodom én a férfi írókra, akiknél a hősnők mindig egyformán sugárzók, mint a nap, pedig mi holdtörvény alatt állunk, kedélyben is. Néha olyanok vagyunk, mint a citrom. Sárgák kívül, és bent savanyúak. S akkor jövel Coty, Guerlain s Elisabeth Arden.

Ide lyukadtunk hát ki, idáig terelődtünk, a letiltott kozmetikai pálya védőbeszédéig ... s aztán Villi ismét hallgatott. Hallgatott azon a közmondásos három napon át, ameddig minden csoda izgató. Rendben apadni kezdett a faluban a rémület, bár a tény, hogy a csendőrség semmi nyomra nem jutott, megerősítette a hitet, hogy csakugyan a prikulics bánt el Lyubóval.

A negyedik este történt. Vacsora után, amikor Iduka már besurrant a nagymama hálójába (kitűnő álmú leánya, bármikor, bárhol képes volt elaludni!),

és Tami is elfoglalta Palkó hajdani lókusát. Mi még eldiskuráltunk valami felett — a nagymamáért, aki az öregek álmatlanságában szenvedett, a legsúlyosabb munkanap után is alig aludt öt-hat órát, néha ennyit sem. Közben Fika nyitott be, hogy elköszönjön a maga egykedvű módján. Úgy háromnegyed óra múlhatott el, amikor hirtelen szélvész, csattogó mezítláb verődött fel hozzánk a veranda kőlépcsőin. A szúnyoghálon csak bezuhant a kis mokánytehén, nyavalyatörős makogással torpanva meg a küszöbön belül. Azt hittük, bivaly, kutya vagy részeg ember szalasztotta meg, és Imre kapta is az üveggannát, s hátranyomta fejét, majdnem töltötte belé a vizet. A szerencsétlen, ahogy hangjára talált, ordítani kezdett, hogy Nyikulica megjött, és Sziát elevenen megsütötte!

Később kitisztázódott, hogy jutott ez legelsőül tudomására, holott Sziáéktól éppen eltérő irányban, egy telekvég szalmafedelű házikójában lakott anyósával, lábatlan, rokkant urával és az évek száma szerint szaporodó gyermekeivel. Ilyenkor este nagyon igyekezett haza szatyorba rejtett cserépcsupraival, melyekben nemcsak a maradékokat, de saját elspórolt vacsoráját is vitte az otthonvalóknak. Vénágnis gyűlölte és gyanúsította a szatyort, mint Szia zsebeit, de a nagymama csak legyintett. A kis abajdok, a megvetett hús azonban pár nap óta előbb nénjéhez lopózott, és kertaljakon, átjáró gyalogösvények rejtekein átkísérte anyjukhoz, a zsellérházba.

— Nono, fiam — rázta meg most Imre —, talán bolondokat beszélsz. Él-e vagy nem, nénéd?

— Él, mer' visít! A kicsi naccságát kiabálja!

Bizonyos makacs eszelősséggel meredt rá Villire, mintha általa csoda, megváltás történhetnék, visszafordulhatna az idő, ez a szerencsétlen óra. Annyira elvesztette ítélőképességét, hogy Villihez lépve húzni

kezdte őt ruhájánál fogva — vagy jó ösztöne tájékozta feléje, hogy belekapaszkodjék? Az orvospar rögton feltalálta magát, már szaladtak is le a lépcsőn, műszeres táskával, vatta meg gézgöngyöleggel, Fika kezébe nyomva a nagymama hálójában égő nagy lángú asztalilámpát. Még hátrakiáltottak, hogy Vénágnis szedjen össze tojást, faolajat, szappant, vizet, törülközőket.

A szakácsné tagadhatatlan elégtétellel, a beteljesedés felett érzett tempós ünnepélyességgel másszott ki csikos ágyneműjéből. Nem volt meglepetve.

— Az Isten se nem siet, se nem késik, s mégis elérkezik — mormogta szibillai* komorságban. Aztán pendelyben, koszlott fejkötője alól kifityegő gyér kontyával, kattogó pántofliban feladta a leckét a konyhapadkán háló s most az ijedtségtől duplán kancsalító Kicsiágnisnak:

— Ládd-é, fiam, a paráznaság? A feredés, a szagos zsebruha, az aranfülbevaló s a sejemstrimfli? Adj hálát a Fentvalónak, hogy tisztességes nagyanyád evelt, s külemben ha elmozdulsz most hazunnól, összetörem a csontadat, vaj ojat mondak, hogy felér tiz poffal.

Közben pillanatot sem veszített, bekötötte fejét, felkapta réklijét, előkotorta ládájából égett, vasalófoltokkal díszes rosszabbik nagykendőjét, egy kis kosárba összekerítette a tojást, olajat, zsírt, szappant, miegymást.

— Na, eccer bár ennek is valóságos hasznát veszünk — rázta meg az olajosüveget —, a cédának a püspökfalatjára! Jó hejré megy!

Rövidesen Tami meg Iduka is előbújtak, mindenki felbolydult, és maga a falu zsongani kezdett, mint darázs-fészek, ha parazsat dugnak bejártához.

* Szibilla: jósnő az ókori görögöknél és rómaiaknál

Mi darabig visszavártuk Vénágnist, de mint már az a hírhallóba küldöttek jó szokása: az öreg odaveszett. Tamit indítottuk hát el Miháj bával. A bérésbíró rendtudó ember volt, és hozta a jelentést. Bejutni Sziához nincs mód, az uraságok kikergették a tátozókat, és bezártak. Minden csak szófia beszéd, amit híresztelnek. A ház körül ácsorog a nép, de az ablakokra a bábaasszony — „mer’ az mindétig megéri, hol a baj, s ott terem“ — tányértörlőt akasztott.

— Csak a visitás vót igazi, ami eleintén kihallaszott, de most már csak nyöszörög s hereg a bódogtalan, mint a disznó, amikor az utolsókat rúgja a kés alatt. S a bűdössége, mer bűdös a tájék is a pergelt hústól, rongytól, tele vagyan tőle óram, tor-kam! — engedelemmel.

Kilépett a verandára, és kiköpött a korlátan.

— Zörgettünk, de a bábaasszony kiszólt, hogy Fika a lámpát tartja, s a kicsi naccsága a szerszámakat adogatja, ő maga pedig le kell hogy Szia fejét fogja, s biztassa. Jobb lesz hát, ha szétkergetjük a népeket, s az ajtót őrizzük, mer úgy nyomják a pitvar felől, hogy kiugrasszák az ütközővasat. Ezér ott hattam a kicsi úrfit az ajtónál, míg visszatérek. S Vénágnis instáltam futkas az emberek közt, s prófétál nekik, hogy ő ezt rég tudta, hogy aki magát felmagasztalja, az megaláztatik, s hogy bezzeg az ő unokája tolluseprű s pemete vót Sziának a száján.

— Vén esztelen — mormogta a nagymama. —
— Nézzen utána, Miháj bá, mit intézkedett a jegyzőség. Ment-é küldönc a bályfői csendőrőrshez. Még az lesz, a teteje, hogy megugrasztják a hitvány Nyikulicát.

Valameddig elvöltünk a rosszínú bizonytalanságban. Iduka sírdogált. Szerette is Sziát, de nem is értette, hogyan történhetik ilyesmi. Talán ma lépett

hozzá először közel az élet egész irgalmatlansága. Keresgélte és rémülten illesztgette egymásba a zűr-zavaros részleteket. Néha ránk meredt ferde vágású, értelmes bogyószeme. A nagymama szelíden csitította.

— Szia nem becsülte meg magát, hogy árva zsel-
léreléányból gazdánét csinált belőle az ura.

— De nagymama, hát azért mégsem lehet ilyen büntetés.

— Mindig az asszony jár pórul, ha vétkezik, ez a törvény, fiam, még Istennél is.

Isten, Isten — a kiszolgáltatottak utolsó csigaháza! Ő sújt, ő akarja, hogy nyomorék legyek, ő, hogy áttiporjanak rajtam, hogy éhezzen, nélkülözzen, megrövidüljek. Mi volna, ha még ez a hit sem? Jaj a lázadóknak, mert saját mankóikra támadhatnak csupán!

Most Tami szaladt fel hozzánk. Villitól hozott hírt. Nagyjából elkészültek az első segéllyel, befogatják Sziáék ökrösszekerét, ágyat vetnek belé, és a beteget azonnal elszállítják Vajdaszállásra, a megyei kórházba. De jöjjön Miháj bá, akárki, maga a nagymama, hogy szétkergessék a báméskodókat, és csendesítsék Rávéka nénit, aki talán az eszét vesztette el a kétségbeesésben. Így nem lehet kihozni a szerencsétlent!

Ritkán éreztem magam ilyen tehetetlennek, mint a parasztudvarban, ahová a nagymamát lekísértem. Semmi többet nem jelenthettem, mint a többi ácsorgó. A könyvek ezrei járhattak kezemben életem folyamán, de amikor egy embernek a legtestvéribb szüksége lenne rám, akármelyik sápítózó vénasszonynak több hasznát vehetni, mert azok az életben nőttek fel, világra segítettek embereket, állatokat, szültek és temettek, még a szót is jobban értik, amivel fölébe hajoljanak egy nyomorult gyötrődőnek. Ne-

kem hányingerem támadt már az ajtóküszöbön a gyilkos, émelyítő büztől, amit el nem fojthatott a xeroform durván átható s az elmosódott kölnivíz citromos fűszerillata. Elszédültem, amikor csak véletlenül meg kellett látnom a lepedő alatt a szétvetett, lógó fejű, ájultan hasmánt és szinte egészen mezetenül fekvő testet — mindössze a nyaka táján s az egyik felső karján volt meg a lehasogatott gyolcsing utolsó maradványa. Az olajba, tojásfehérbe mázolt hólyagos, nyers húsos, pörkös bőrnél is jobban megállította szívemet, amikor a kábult nyögésben felismertem Szia fecskefrissen csengő hangjának torz, összetaposott roncsát.

— Tűrj! Szokj! — parancsoltam magamnak, és szorítottam teljes erőmből karom korlátjával a sok kománét, ángyot, unokatestvért, akik rokonság, részvét és barátság örvén az ajtó elé nyomakodtak, és látni akarták Sziát élete legnyomorúbb perceiben. Igazából nem is ügyeltek rám, csak a nagymamára meg a papnékra, akik két nyelven, szigorú pirongatásokkal tartották a féket, s a jajveszékelő Rávéka nénit csillapították, sőt le is fogták, mikor a pitvarajtó meghasadt és lassan feltárult, hogy utat nyisson a rémes menetnek, mely Sziát hozta. Alig lehetett lebírní, hogy ne vesse magát ordítva a félhalottra, akinek még a levegő is gyötrelmet okozott. Mégis, később sikerült hazahurcolni: fia vitte, menyé és a román papné kísérték, vigasztalták.

De Fika eszelősen maradt meg nénje mellett. Mialatt bent a lámpát tartotta, valósággal belegémbereedett a mozdulatlanságba, szemén, orrán húzta csak el néha durva ingefodrárt. S ha nénje felérvett és nyöszörgött, akkor gyengéd, szelíd szavakat gügyögött:

— Lelkem, egyetlen jó testvérem! (Vasziliát most elfelejtette.) Hallgass, na hallgass, anyámé!

Imrén kívül csak a bába és egy tisztos korú szentkalács-sütőné indult be a városba a szekéren, kézen tartva a lepedőt a morfiumtól kábult áldozat fölött, mint szemfedele. Szia nyögött, sóhajtott, mint ha tudata nélkül valami messzi, borzasztó vidékről küldene izenettöredékeket. A szentkalács-sütőné ilyenkor hangosabban pergette imádságait.

Ácsorgásom ideje alatt régebb feltűnt nekem egy asszony, aki túl idős meg nagyon is elviselt volt már ahhoz, hogy pólyása legyen. Mégis kendők alá tartart csecsemőt hordozott, a kicsike a zsigongó tömegben néha felijesztett óá, óá-val nyikkant meg. Ilyenkor az idős dajka nyugtalanul járt vele föl és alá, rázta, csitította, sőt potyolgatta is alsófelét. Fika anyósa volt, akitől a mokánytehén mohón vette át, magához szorítva a terhet, de szeme kémlelően maradt Szia lepedősátrára függesztve. Hely a szekéren számára nem juthatott, így hát konok elszánással, gyalog indult utána, hogy bekíséri a kórházig.

A porta rendbetételét, lezárását pap néni és nagymama vállalták. Szellőztettek, összeszedték az asztalról a vizesvéres, megragadt abroszt, levakarták a kemencelapra odasült bőr- és rongycafátokat, elrakták a szétrúgott, eltologatott bútorokat. Villi ezalatt az orvosszereket rendezte össze, s Vénágnist szólongatta, hogy előre küldhesse: tegyen fel vizet melegre. De azt csak a nagymama s ő is csupán úgy tudta magához téríteni, hogy jót rántott szoknyáján, mindjárt a bepántolásnál, mire messzi darabon kipattant a ráncolás, és elbomlott a rokolya. Az öreg erre megjuhászodott, és mogorván baktatott előttünk a magasra tartott égő lámpával, félfele aláfitnyező köntösében. De még mindig duruzsolt, egy-egy elmorogott szava megütötte fülünket:

— ... dicsekedett, hogy sose retkes a térgye ... de a becsülete, bezegg, az lehetett retkes!

Semmi sem volt most oly kívánatos, mint a nyugalom. Villi tudta ezt, s erőszakolta magára, legalábbis ki akarta kényszeríteni annak feltételeit. Kicsi-ágnissal langyos fürdőt csináltatott még magának, és brómot is bevett, aztán próbáltunk elcsendesedni. Ha ez most sikerül, és feljön az új nap, megsüti arcunkon, szívünkben az átélt ijedelmet, talán visszaszökken minden a régi mederbe. Villi él tovább a maga titkolt félegészségével, ahogy él a Madi a varázslatos koffer nélkül, nagymama Palkó nélkül, és Bella a főispánosság reménye nélkül. De Villi életét más csillagok kormányozták, ő nem született csonkaságra.

Ha tőlem függ akkor, én rövidlátó emberi beleszűréssel elrontom e csillagok szövedékes útját; de nem volt hatalmam, és így ők gördültek tovább a maguk magasabb terve szerint. Ha tőlem függ, ismerve Villi lelki nyomorékságát, mint ahogy nem lépek tyúkszemre, és mást is figyelmeztetek embertársaim fájó pontjaira, azt tanácsolom Imrének, hogy ne érintse Szia tragédiájának eredő szálait; hadd találjon vissza felesége szokott magához, önfegyelméhez, titokbírásához. Annyira dolgozott bennem ez a vak és hibás ösztön, hogy felöltözve leskelődtem, mikor érkezik vissza Imre. Hajnalban bérautó pöfékelését hallottam a nagykapu előtt, s akkor elibe akartam lopózni, hogy megkérjem: hagyja Villit kényszerített nyugalomban, és fekdjék le az ebédlődiványra.

Azonban egy döntő, kínos semmiség megakadályozott szándékomban. Ajtómra kívülről rá volt fordítva a kulcs. És a zár nem engedett semmi erőlködésemre. A nagymama — mint utólag kiderült —, féltve reggeli álmomat, bezárt, nehogy Rávéka néni menye, akit a rendtudó, katonaviselt Vaszilia Fika

helyett küldött be a takarításhoz, túl korán felzavarjon.

S így hallanom kellett, ahogyan Imre világot gyújtott a nappaliban, és az első, kába szenderből felriadó Villit egy fontos, halaszthatatlan szolgálatra kérte. Jegyezze le gyorsírással, amit tollba mond neki a látleletről, de főképp Fika vallomásáról. Saját keze annyira reszket a fáradtságtól, hogy a lámpát is csak nagy kocogtatásokkal tudta eligazítani. Ez a maga érintetlen lelkiségében mit sem gyanító férfi a régi hadikórházbeli Villire számított, aki bármikor talpra állt, ha irgalomra volt szükség a sebesültek közül. De Villi most maga volt a megsebesített!

Vannak betegek, akik előtt nem lehet kiejteni egész közönséges szavakat, mert azok, mint a felfüggesztett, érintkező fémgolyócskák egyike a másikat, irgalmatlan következetességgel ébresztenek, csöngetnek fel bennük bizonyos képzeteket. Mindnyájunkban élnek ilyen riadalmak. Villiben pedig örökké ott bongott és lassan rögeszmévé ért már a „bűnhődés“. Hallotta szakadatlanul, mint ahogy szüntelen zúgást hall a kinimmel mérgezett agy akkor is, amikor kívülről állandó, teljes csend övezi. És most nem pusztá szavakkal találkozott, hanem színről színre szembesült a bűnhődés egy elrettentő valóra válásával. S ami több volt: látta, akármilyen kicsiny és alacsony világ tükrében is, az embereknek szánalmon túlmenő kielégülését.

Ennek a tapasztalatnak friss irtózatával birkózott a brórnak aléltságködében, és próbálta a szégyenítő, fenyegető rémületet legyűrni magában. S akkor, igazi, mély, gyökérig ható késszúrás a sebbe: üljön asztalhoz, és írja a végbemenés részleteit, tőtül hegyig való kialakulását, kitapogatva, elemezve a történés szerves összefüggéseit. És mindezt az a száj tárja elébe, amelynek ítéletét rettegte.

Nem tudom, hogyan engedelmeskedett, biztosan azzal az elszánással, ahogy ismeretlen mély vízbe ug-runk.

Imre először Fikáról mondott el egyet-mást. A jámborról, akit hazaindultakor a kórház kapuja előtt talált. A küszöbön ült, és széjjelnyitva tejtől elázott, megkérgesedett ingelejét, szoptatott. Visszahozta volna, de még szót sem tudott venni belőle, míg el nem rendezte a szolgálatos orvossal, hogy felveszik a mosókonyhába, míg Szia állapotáról biztosat lehet mondani. A kórház amúgy is oly kezdetleges volt, hogy a súlyosabb betegek mellé a hozzátartozók küldtek ápolót — de erre most a szentkalácsos asszony maradt ottan.

— Ahol vízágyynak kellene lenni az égett sebe-sülések kezelésére, ott sodronymatrac sincsen! — panaszkolta Imre.

Villinek szavát sem hallottam, mégis a falon, az ajtón keresztül az az érzésem támadt, hogy didereg. Pedig valamibe jól elburkolta magát, mert üveges ajtómrá eső árnyéka, csak elrajzolt, nagyolt alakját mutatta.

Majdnem mindent jól kivehettem. A tragédia ellentmondások nélkül egyezett azzal, amit körülbe-lül gyanítottunk, sőt ki is alakítottunk magunknak. Fika már akkor rosszat sejtett, amikor a hídról a Nagytucába fordulva, a házat megpillantotta. Bor-zasztóan füstölt a kémény. Nem a pitvarbeli szabad tűzhelyé, hanem a hátsóházé. Még szikrák is pat-tantak ki rajta, mint amikor nagy télidőben szalmá-val kiegészik. A pitvarnál csak az alacsony lécrács volt behorgolva, s ő mégsem próbált benyitni, félt... tartott valamitől mert hát rendes asszony magáért nem főz vacsorát, fal valamit, és lefekszik. A tűztől ijedt meg, s ezért csak az ablak alá lopózott, hol a szagos muskáták közt be lehet kukucskálni. Szia

tényleg vacsorát készített elő, éppen szalonnát aprított, az asztal túlsó végén állva.

S akkor hangot hallott, a Nyikulicáét.

— Mindéig a rántottát szerettem szalonnatepertyűvel, s higan, hogy mártsam pulickával. Szép, hogy bár ezt el nem felejtetted, asszony, a nagy idők alatt, Hanem te már tüzet se tudsz rakni. Ebből így sose lesz lobogó pulickavíz!

Most előbukott a férfi, s odalépett a tűzhelyhez. Hosszú, derékon megkötött zsinórral, sötétkék ingben, rongyos térdnadrágban. Arca, szemétől ádámcsutkájáig, bozontos, még szénamurvával is megtanult, göndör-fekete egyszőrből állott. Bátran az ördög lehetett volna, ahogy a felnyitott kemence rápiroslott. S gyúrta kocsánnyal, száraz ággal a gye-hennát. Szia rá is szólt:

— A' nem tűz? Egy disznó megsülne rajta! Nyikulica kacagni kezdett.

— Kivált egy szép emse. Azt szokták kiperzselni hátulról, ha rosszkor jár a kan után.

Végighúzott egy ágacskát a kályhalapon, hogy füst fodorodott fel, szikrák pattantak ki nyomában. Akkor Szia megmozdult.

— Hova, menyecske? A kamarába? Oda bemehetsz, annak ki nem férsz az ablakán.

Szia a kicsorbult cserépporzsolóval tért vissza, abban tartja a friss tojást. Akkor Nyikulica odalépett hozzá, és karját csípte meg, vagy mellének kaphattott. Szia sikkantása kihallatszott. A férfi azonban tovább csúfolkodott:

— Ne virnyákolj, mer' úgyis visszafordul a jólélek, aki meglát engem. Csak nem nyüvelődnek ott a vendégek, ahol tudják, hogy hét esztendő után először készül a közös éccaka!

Kivette a porzsolót az asszony kezéből:

— Vesd le hát, tubicám, a szoknyát s a fersinget.

— Sze még nem is ettél — talán ezt felelhette Szia, mert az ő szava csendes volt és reszketős, nemigen hatolt ki a szőlőlevelű muskáták közt.

Akkor Nyikulica már kiabált, nagyon gonoszul pedig.

— Mer' az úgy megy hét esztendő után, hogy sorjára vár a férfiember. Megutáltál, s félsz a szakálltól! Pedig ládd-é, úgy vakuljak meg, éretted neveltem. Abba a bestelen Krasznójarszkba fogadtam meg, hogy nem nyiratkozak, nem füsülődek, ameddig meg nem látlak. Eiszem te sem vetél tiszta változót, mióta nem fekettem melléd, lelkem csürkém.

Egész pontosan itt már Fika nem tudott emlékezni. Nyikulica valami bicskafélét húzott elő, hogy benne megfagyott a szó s a lélek, de hirtelen el is szégyellte magát, mert a sógor csak szoknyakötőjét metszette át a menyecskének, hogy egy szál rakott, fersingben maradt, de persze fehérben, mint a virág. Nyikulica tapogatta a virágfehér holmit, még körül is járta.

— Ej, hát te nem is csak vasárnap váltasz tisztát? Hétköznapi is, s özvegyidőn?

Ropsz, most a fersingköti is szakadt, és Szia csípőtől lefelé meztelenül állott.

A sógor felkapta feleségét, hördült egyet: „Az inged maradhat!“, s megindult vele... hát mire gondolhatott volna ő, a szegény rémült leskelődő? Behunyta szemét, és bizony az jutott eszébe, hogy hazaindul az elemőziás kosárral. De akkor zuhanást hallott, nem mint mikor valaki a töltött, puha ágyra dobban, hanem ha kemény földre, és süstörgést és olyan sikoltást, hogy attól jött meg a belátása és az ereje is: hátracsapta a lécrácsot, s az Isten tudja, hogyan, de benyomta a hátsóház bereteszelt ajtaját

is. A vastag, sötét füstben valami gombolyag verge-
lődött a tűzhelyen. Azt sem tudta első pillanatban,
a kettő közül ki van alul. Csak karokat, lábakat, ru-
hák elkavarodását látta, s kegyetlenül orrfacsaró sza-
gok csapták meg ... Szia meztelensége kifehérett a
zürzavarból, ő volt a háton fetrengve rúgkapáló, akit
Nyikulica odanyomott, préselt a kályhalapra. Va-
lami módon lerántota, földre taszította a viaskodó-
kat, s akkor a sógor észbekapott, mert őt is leverte
lábáról, és túlugorva rajta, a tárva álló ajtókon át
pillanat alatt eltűnt.

Fika előadásából világosan kitetszett, hogy Nyi-
kulica Sziát ülő helyzetben nyomhatta rá a tüzes
kemencére, maga az emsére tett aljas célzás is erre
vallott. Az asszonyt akarta az asszonyban megbün-
tetni, sőt örökre megnyomorítani. De Szia dulakodás
közben hátára csúszott, és ez volt a szerencséje, mi-
vel ott még fedezte valamelyest a csípőig érő, pert-
livel leszorított, kurta ing vászna, míg az is át nem
perzselődött. Persze azért ültében is összeégett, de
harmadfokú sérülései a hátán és felső karján támad-
tak csupán. A baj — mint Imre magyarázta — ott
van, hogy az alsó combok alján is vörös a bőr, ami
nagyban növeli az égett felület hányadát. Ezt sze-
gény Szia híres tűzhelyének köszönhette, melyet nem-
rég építtetett át Sztingács cigánnal nyitott oldalra,
ahol kürtöskalácsot süthessen.

— Ha a szerencsétlen meg talál halni, és Nyi-
kulica kézre kerül, akkor Fikán kívül mi leszünk a
legfontosabb tanúk. Itt eleve kifőzött tervről van szó.
és nem segít az „erős felindulás“. Ezért kell minden
adatot nagyon pontosan megőriznünk.

Míndez tárgyilagosan folyt, sok latin műszóval,
és hallhatóan alig nagyobb felindultsággal, mint amit
orvos érez bármely páciensével szemben ily otromba
brutalitás esetében. Mégis, most pár riadt szófosz-

lány hagyta el Villi száját, sötét lelkitusáról tanúskodó.

— De hát meghalhat-e Szia ezért?

Ezért. Ezt furcsán ejtette ki, nem az asszony se-beire vonatkozott, hanem vétkére. Imre azonban mint orvos hallotta meg a kérdést.

— Nincs kellő bőrlégzés, fiam.

Virradt már, amikor eloltották a lámpát. A veranda alól beszűrődött a cséplők dongása, akik most kapták ki a reggeliporciókat. Kakasok adták a szót egymásnak, udvarról udvarra kutyák vakkantgattak, és a szemközti szőlőhegyek felől a kereplők altató famuzsikája mintha billentyükön kísérné a gát dal-lamát. Szender környékezett meg, bár eleinte küszködtem érte, és csak azért nem mozdultam, hogy kíméljem azok álmát, akik nálamnál jobban reája szolgáltak. Elnyugvásomból vézna, távolinak tetsző gyermek- vagy tán asszonyi sírás riasztott fel. Mint ilyenkor szokás: először csak álmodtam róla valami zavaros magyarázatot. Fika sír a kórházkapuban, vagy Rávéka néni a zsellérkunyhóban, ahova Vaszilia való-sággal hazahurcolta ... Nem, Villi sír a túlsó szobában, mert azt hiszi, hogy most nem hallja senki. Matraca — a földönalvás máig szenvedélye maradt — pontosan az üvegajtó előtt fekszik, azért hallom ilyen tisztán szagatott és már nem is nagyon fékezett zokogását.

Mezítlábás férfilépteket jelez a padló recsegése, és egy csitító, gyöngéd hang is áthallatszik, melyben annyi a hamisítatlan csodálkozás:

— Téged mi lelt, Vilóka?

Rövid, hasogató sikoltás.

— Nem, ne nyúlj hozzám!

— Ezt nekem mondd?

— Neked, csak neked! Omlik belőled az égett hús szaga!

— De hiszen kimosdottam ...
— És mégis, hóhérszagú vagy!
— Rosszat álmoddál, fiam?

— Ne tapogasd az ütőeremet! Nincs nekem lázam, és nem álmoddtam semmit, mert el se aludtam. Azt hiszed, mi is olyan könnyen elalszunk ... ilyenkor! Csak a ... csak a hóhérok alusznak jól ... az akasztás, a boszorkányégetés napján is. És te is... elaludtál!

— Szót sem értek ebből!

— Láttál olyan kint, mint a Sziáé? Még a harc-téren se ... vagy ott ... ott szoktátok ti meg a gyilkolást, és könnyen veszitek. Mint a hóhérok ... Hóhérok vagytok!

— Amikor egész életemben csak mentettem és gyógyítottam!

— S mégis: attól félsz most, hogy ha súlyosan rá nem vallunk, Nyikulicát felmentik Sziának azonban élve kellett megsülni! Ez a ti törvényetek! Férfitörvény! Férfiigazság!

— Lehetséges volna, hogy ennyire félreérts? Hiszen láthatod, még ezzel a diktandóval is megkínóztalak, csak hogy Nyikulicát alaposan megbűnhődtessem.

Torz, vicsori nevetés szakította meg a békítő, nyugodt szavakat.

— Igen, tudod miért, Imre? Tudod miért? Mert nem te vagy a Nyikulica helyében! De ha te volnál a megcsalt férj, akkor elővennéd férfimoralodat, amely úgy facsarja ki az evangéliumot, hogy Krisztus is csak azért bocsátott meg Magdolnának, mert nem az ő felesége volt!

... Minek ezt most végighallgatni, ami nyilván bekövetkezik. A nagyszerű fegyelmű Villi elvesztette önuralmát. Ubi pus, evacue! Most kifreccsenti magából az évek óta lelkében évődő gennyet. Soha

rosszabbkor! Hova jutott szegény ezen az egy éjszakan, aki pár nappal ezelőtt nem merete megbolygatni a nagymama nyugalmát még piros szemhéjával sem. Most saját magát, urát, egész életét felrobbantja!

Bár fültanú ne volnék. De így van ez: akit házadba veszel, az mindenképp részesül. A szégyenletes titkokból is. Ide vagyok zárva, valósággal kelepcébe.

— Nagyon megirtóztál ma, angyalom?

— Láttál engem irtózni? Az egyetemen? A saját műtőnkben? Ahol segíteni tudok, én ott segítek, és nem irtózom.

— Hát éppen ezért kell magadat most is összeszedned. Adok egy injekciót, és elalszol. Aludnod kell... mindent jól kialudni! A kialudott ember új ember.

Most Villi feldobban a kemény fekhelyen.

— Ő nem! Nem fogsz elbutítani, ellágyítani! Én ma számolni akarok veled. Ennek így kellett jönni, ezt át kellett élnem, hogy vége legyen az örökös, utálatos meghunyászkodásomnak. Azt akarom, tudd meg, mennyire gyűlölöm a világrendeteket, mennyire megvetlek titeket, férfiakat. Mert nincs kivétel, mind egy követ fújtok! Te is! Igen, te is, az emberbarát! Mint orvos, mint ember, persze hogy sajnálod Sziát, s majd koronatanú leszel Nyikulica ellen. De az egész hímfelfogásod mégis az, hogy ez a világ sora, hogy az ilyen bukott asszonynak kijár a rúd, ha megcsípi. Persze, itt a férj eltúlozta a dolgot, de a bűnhődés, az igen, az a katarzis kedvéért csak hadd menjen végbe! Nem éppen a begyullasztott kályha lapjára, de a lélek tüzes kemencéjére mind rákerül... mind ráteszitek ti a feleséget, ha elbotlott. Elbotlott! ... Ha te, ha én ... ó, bennetek nincsen igazi irgalom!

— Istenem! — hallottam a férfi botránkozó hangját. — Mit vett a szívére! Nem haragszom érte, nem haragudhatom még igazságtalan szavaidért sem. Mert

rád ismerek: képes vagy egy nézetért neheztelni valakire, ha az illetőnek nincs is személyesen köze a dologhoz. Neked nem elég a tiszta cselekedet, a makulátlan elveket is követeled!

Erre hangosan felcsuklott Villi, visszaesett a párnákra, és úgy sírt, mint a reménytelen gyermekek siratják végzetüket, amikor valami házi pirongatásért, iskolai kalamitásért vízbe ugranak, felakasztják magukat, azt híve, hogy nincs mód a továbbélésre, ez a világ vége. Igen, világvége jön most, mert most meg kell nyilatkoznia! Olyan pontig hajszolta Imrét kemény, bántó szavaival, amelyen túl minden egyéb, ami nem önnön személyes bűne, kertelés immár, sőt hazudozás. Lehet, hogy erejét gyűjtötte a vallomáshoz, lehet, úgy volt, mint a tétova öngyilkos, aki nem az életet magát, csak az élet egy súlyos összeütközését rettegi és aki nyelve hegye meg nyel-deklője közt tartja darabig a méregszemcsét, s nem tudja lenyelni, sem kiköpni. S ezen a gyilkos válaszüton egyszerre vakon és vadul élni akar, élni kíván!

Csontos, erős férfitérd koppant most meg odaát a padlón. Imre lebecsült a zokogó Villihez.

— Látod, szívem, hogy teljesen értelek, hogy átlátok rajtad, mint a kristályüvegen. És igazat is adok neked. Mindenkinek joga van az ilyen szigorhoz, aki igényt tart párjának lelkére is. De hát úgy ismersz te engem, ahogy imént a közönséges férfitípust beállítottad? Én vagyok az, aki embertelen bosszúaktusnak tapsolok? Aki nem akarok megérteni és felmenteni egy hiú, vérbő, érzékeiben élő, őrizetlen aszszonyt? Villi! Ezt te nem hiheted rólam. Pár igazi nagy próbán mégiscsak keresztülmentünk, hogy megtanuljunk egyet-mást egymásról!

Csendesülő, pihegésbe torkolló zokogás.

— Miért ... ez a megkülönböztetés? Ők az érzé-

keiknek ... a jobbak talán a szívüknek, a szánalmuknak eshetnek áldozatul! És ti ...

— Semmi ti, semmi általánosítás!

A hang energikusabb volt, mint ahogy szerelme-
sek egymás között saját problémáikról beszélnek. Ezt a határozott beszédmodort Imre tisztakorából hozta. Nem egészen hajlékony lénye sohasem vetkezte le az egyszer elsajátított formákat; vele született adottságait, talán meggyőződéseit sem.

— Mit sorvasztod te magadat az átlagos férfi-
erkölcsért? Hol éltünk mi eddig, hol élünk mi ket-
ten? Az emberszeretet, az irgalmasság gyakorlásá-
ban. A kemény munkában s a tisztaságra való tö-
rekvésben. Az élet cudar, kedvesem, de igazságtalan-
ságaiért magunkat büntetni, a mi külön, boldog vi-
lágunkat dúlni fel: ehhez te nem vagy elég oktalan.
Hiszen nagyon is tudod, milyen nehéz volt azt meg-
teremteni!

Keserves, minden lázadó életösztonének ellent-
mondó higgadtság lephette meg Villit. Akárha elfa-
gyasztotta volna magát. A nekigyürkőzésnek, a kény-
szerű gúnynak és a majdnem rimánkodó kétségbe-
esésnek zománca futotta be suttogó beszédét:

— Te ezt a mi boldogságunkat ... tökéletesnek
tartod?

(Most, mint Ábrahám Izsákot, máglyára kötözi
sorsukat. De ezt is: milyen isten kéri?)

— Emberileg — válaszolt Imre latolgtatás nél-
kül. Gyanútlanlansága gyors, tiszta képzettársítások
útjain vezette.

— És bírnád, ha emberileg sem volna az?

— Én már sok mindent elbírtam, de persze, senki
sem állíthatja magáról, hogy a legutolsó csapást is
úgy viselné, mint az előzőket. (Mínta mégis meg-
hökkenetette volna a kérdés alattomosága.) Miért
kacérkodol te ilyen problémákkal? Tűzzel játszani

nem szabad. Tudod, ugye, mi éri éjszaka az olyan gyermeket?

Tréfálkozott, pedig szava tompán, hamuszínűen hullt, mint a holtfáradtaké. És azt hiszem, vetkeződni kezdett, nadrágtartójának kapcsai odakoccantak a szék hátához.

— Imre, Imre! — Villi hangja ismét fölemelkedett, kifenődött — én tudni akarom, most akarom tudni, mit tennél ... mit tennél velem ... ha én sem volnék ártatlanabb a nyomorult Sziánál? ...

— Ejnye ... miféle idétlenség ez? Azt hiszed, hogy ilyen képéből kikelt, agyonizgult teremtésnek orvos voltomban fenyegető szavakat mernék mondani? De ha olyan pihent volnál, fiam, mint amikor tizenkét órát alszol egyhuzamban, akkor is csak azt kérdezhetném viszonzásul: hát mit tennél te, ha rájönnél, hogy szovjet feleséget hagytam Transzbajkáliában? Megbocsátánál? Igen? Na látod, ezzel megfeleltél magadnak. Valamivel mégiscsak tartozunk egymásnak a boldogságunkért. De jegyezd meg, hogy először is vétek ilyesmiket feszegetni, amikor egyikünk sem szolgált rá a gyanúsításokra. Másodszor ... de miért pityeregsz?

— Mi ... mi az a másodszor? — kapkodott Villi mintegy levegő, élet után.

— Másodszor pedig kutya legyek, ha tovább folytatom ebben az órában a lelki-klinikázást veled! ... Nézd csak: beleragadt a lábam a cipőbe. Nem csoda, ha szépen összeadjuk a mai napot: segélyt nyújtottam olyan kezdetleges környezetben, mint néha a harctéren! Huszonöt kilométert ökrösszekéren kuporogtam... azután amíg azt a rossz taxit felhajhásztam! Segíts inkább a kezelőmet kikapcsolni ... Köszönöm. És ne haragudj, no! Töröld meg a pofikádat. Mire jó, csak úgy, az elmélet kedvéért saját bol-

dogságunkat fűrészselgetni, szétszedni, mint a kócbábut, hogy lássuk, mi van a hasában!

Attól kezdve: „Na látod, ezzel megfeleltél magadnak“ — Villi szüntelenül sírt, de könnyei úgy származhattak elő, mint eresz peremén napfényre az olvadás cseppjei, a hosszú, ködös, fojtós télutó végén. Az volt az érzésem, hogy jólesik neki. Imre zsörtölődése, hogy legjobban szeretné, ha kicsit meg is verődnek. Mintha valóban rajtacsípett, leleplezett öngyilkos szándékú gyermek volna.

Kisvártatva megszólalt kérően, nyugólódva:

— Igen, de én az ágyadba akarok menni... Hallottam, hogy a férfi fölemelte a matracról, és áttette a széles heverőre. Aztán rakosgatott még a szobában.

— Mégis, átcserelem a holmimat ... le is mosdom újra. A füst, a parasztház szaga s maga a kórház is valósággal preparálta a hajamat, bőrömet.

— Nem, ne fáraszd magadat. Hiszen te mindig olyan jó szagú vagy, mint egy virág. Tudod, mint tavasszal a meggyfaág ... ne, ne menj el. Ne mozdulj el soha.

IV

A LEHULLÓ MORZSA

Közel a város szívéhez, mégis zsendülő fák illatában fürdő, szellő- és napfényjárta oldal villasorában bukkantam rá Villiéknak most már állandó otthonára. Otthonra — abban a drága értelemben, mely magában foglalja a biztonság, a megkötetlenség és őszinte meghittség jó érzésein kívül a benne tanyázók egyéniségének varázsát s a boldogságukra jól vigyázó aszszonyok gondosságát.

Nyoma sem volt itt a mostohaanya pompázó hajlamának. A bútorgyarak hivatalos ízlésű „teljes” berendezései csakúgy hiányoztak a kerti ház tágas, levegős szobáiból, ahogy a „kombinált” garnitúrák, a lakásművészet e tálétrappos mindenesei.

Barátnőm megugrott a tökéletes polgári kényelem elől a hadikofferrel. És teremtett a maga lelki képére külön világot, omló redőzetekkel, csipkés terítők lenge gazdagságával, meleg színű kézimunkák friss tündöklésével. Háza tájában több volt a fenyő, mint a nemesfa, bővebben jutott a mosószőttes, a csalánvásson, mint a szövet- meg a selyemkárpitozás, fényűzése abban az árnyéktalan tisztaságban állott amit ez a világos virágkehely-otthon megkívánt.

Virágkehely, melynek szemérmes tagozottságában pompás zugokat, búvóhelyeket készített sokrétű lényének. Saját szobája valóságos álom-, csók- és bizalom-menedékül kínálkozó kis paradicsom volt a kert felé kiugró, zárt erkélyrészével, hová elmenekítette bágyrévi nappalink karszékeit és létrán-nevelt, csipkelevelű, szagos pelargóniáit. Háttérben a meny-

nyezetről alágördülő könnyű függöny leplezte el az alkótot, melyen azonban átszítált a behulló reggeli nap, és mögüle este kicsillant a lámpafény, megderengetve a fényképgalériát, amit Villi a neki legdrágább arcokból, tájából állított össze, mintha szereteiből, kedves emlékeiből sorakoztatna gárdát éberen és elszenderülve szőtt álmai köré. Néha, jártában-kel-tében megborzolta a rózsamuskáták leveleit, s akkor — ahogy mondta — olyan jó Bágyrév-illat támad az egész lakásban.

Az alkóv ágyheverőjén bújtunk össze a süppedő párnák fészkeben, hogy kitűzzük barátságunk napi-rendjére régen esedékes megbeszélésünket azokról a történeésekről, melyeknek utolsó fordulata Villi újjászületése volt. Mert megint más színben láttam őt, ismét fentebb egy fokkal élete lépcsőzetén. Alakjában teltebbnek, mozgásában puhábbnak, hangulataiban simulékonyabbnak — valójában csak most először igazán asszonynak. Valamit megoldott vagy leküzdött, maga mögött hagyott, nem tudhattam, mit: talán az ifjúság fanyar, nyers nedveiből is sokat, s helyette mintha érett édesség csörgedeznék ereiben.

Igen, újjátermett ez az asszony, mint ahogy a kenyértésztában kemencébe vetett igazgyöngysor megújul, levetkezi magáról a fakulás pizskát. Ismét a tejopál gyöngédségében derengett a bőre, mosolya, a lelke. De tűzopál volt, néha láng csapott ki belőle egy-egy titokzatos megforgatásnál: a szenvedélynek, az odaadásnak, megnyilatkozásnak átsütő vörös-meleg villáma. Ezt a mélyből felszikrázó villanatot szándékoztam most kicsiholni belőle, mert szerettem sor-sát, izgatott életének minden új kanyara.

Az ilyen tizenharmadik szobába való nyitogatáshoz azonban kell a homály, az alkonyat, mint oly virágok kelyhének tárulkozásakor, melyek csak a sötétség sugarai felé bomlanak ki. És az asszonyi óra,

amikor másoktól ki nem hallgathatóan sejtetjük meg egymással életünkől azt a saját többletünket, amelyért némely keleti nép és a miénknél szebben érző társadalom külön asszonyházat, asszonyi ünnepeket szerzett a nőiség szentségének elismeréseként. Mi csak belsőkben őrizzük a kemenatét*, a lélek hártáiba ágyazva be a magunk féltett világát.

Senkit se szeretünk azzal a szeretettel, amellyel bámult vagy önzetlenül irigyelt, szebb és boldogabb barátnőinket. Senkinek hajától, ránk támasztott könnyű fejtől úgy nem száll meg a testvériség mámorra, mert a mieinkhez a vér szándéktalan vaksága húz, szerelmesünkhöz a vér még vakabb szándékai. De az ilyen fej: mint a kezünkre merészkedő kismadár kedvessége, bizodalma, felgyúló csicsergése.

Húsvétidő volt. A tükrön feltámadást ünneplő tarka-piros hímes tojások, ibolyák, barkák virítottak. Imre díszvacsorára volt hivatalos, a madame — mert már nem Villi segédkezett — moziba ment, s a mindenes is kimenőt kapott. A személyzet távolléte mindig elnyugvást, békehangulatot jelent a házban: teljes felszabadulást a felügyelet, az irányítás gondjától annak, aki alaplényében alázatos és nem űz sportot a parancsolásból. És Villi éppen szeretett szolgálgni! Mindent előhordott apró jó érzéseink érdekében: teát, cigarettát, cukorkát és főleg a nagymama levelét, melyet a déli asztalnál már egyszer átfutottunk, s amely legnagyobb részében Sziáról szólt.

Szia sorsát Villi nagyon a szíven hordozta. Annak idején, amikor az asszony kórházba került, már másnap délután beutazott Vajdaszállásra, és maga járt be felügyelni kezelését. Mintha külön hála kötné a pórusul járt, megcsúfolt teremteshez. Örömmel írta

* Kemenate (ném.): hálószoza a középkori német várakban

meg nekem ötödnapon, hogy az áldott paraszti vér minden jót ígér; az égés okozta mérgezési tünetek: hányinger, ideges fejfájás lecsillapodtak, a bőrlégzés elegendő, a beteg felszín apadóban van a gyors gyógyulás folytán. Karácsonykor már otthon vezekelt a menyecske. „Összefótozták“ — ahogy Vénágnis megfogalmazta. Csakugyan borotvával szedtek bőrt a hasáról, vékonyt, mint a szivarpapiros, s azzal pótolták hiányait. Ugyanakkor Nyikulica is jelentkezett a bágyfői csendőrségen. Mert nem tudták felkutatni, pedig a nép esküdt, hogy a közelben bujdosik. De most, hogy a felesége életben maradt, és kisebb büntetés fenyegette, meg a tél kegyetlensége is rászakadt, elunta a szénaboglyabeli lakást, ahova berekkelő rokonsága adott be kenyeret, vizet, pálinkát és néha valami kis meleg ételt. Már a vallatásoknál magába szállt. Hangoztatta, hogy félrevezették, amikor visszaérkezett. Csak a rosszal fogadták, hogy más tett fát a tűzre a menyecskénél, s egyenest ráuszították a rácra, pedig az is csak olyan szerencsétlen, aszszonytalan fogolyember volt, mint ő. Aztán csak jóval később tudta meg, hogy Szia keze alatt a jószág három darabbal gyarapodott, és hogy a kert végéhez is vásárolt egy kukoricást a hadisegélyből. Az ilyen fehérség nem égetnivaló. Különben pedig, amire első szívfájdalmában vetemedett, az is csak azt mutatja, hogy erősen szerette ... Ez egyben az egész falu nézetét jelentette. Aki szeret, az félt, s aki félt, az verkedik és öl. Most, hogy Enyeden ül már, izente: ha kitöltötte a két esztendő, s ha az asszony is úgy akarja, szívesen megtartja magánál. Addig is Istennek ajánlja, csak ügyeljen a házra, a jószágra és magamagára.

— Szentül hiszem, hogy Szia újból összeáll Nyikulicával. Nem a szívéért, nála az nem olyan fontos,

a falusi asszonyok nagyon józanok. Hanem a rangért, a tekintélyért s a helyzet tisztességéért.

Kezembe fogtam Villi ápot, de a sok fertőtlenítéstől kicsit még vörös, érdes kezét. Éreztem, hogy riadalom nélkül, inkább jólesően rezzent össze érintésemről.

— Te is másképp ébredtél Szia bűnhődésének reggelén! Valahogyan sugárzott rólad a hajnal, az igazi felszerkenés.

Egészen gyöngé hév ütött ki Villin.

— És mégsem sejteted, valójában hogyan ment végbe a gyógyulásom.

— De, sőt tudom is. És egyenesen tartozom neked egy idétlenségem, vagy a véletlen idétlenségének bevallásával. Ti akkor éjjel nem gondoltátok meg, hogy az üvegajtón keresztül minden hangosabb szó áthallszik hozzám.

— Fogalmam sincs, miket hallhattál. Teljesen elvesztettem önuralmam. Kérdés azonban, vajon tudod-e még így is, hogy miért váltódtam én meg azon az éjszakán?

— Csak sejtem.

— De hallottad, amikor Imre menlevelet adott a háború idején megingott asszonyoknak? Ó, nem hazabeszélt, mert neki nem voltak élményei hűtlenül botló nőkkel. Ő sok tekintetben aszkéta, de azt mondja, hogy ez nem érdem, hanem szerencsés vér, ízlés és nevelés dolga. Ajándék, mint minden kivételes tulajdonság. Bocsánatos szavai pedig nemcsak Szianak adták meg a feloldozást ...

Mondatfűzése mehökkentett.

— De hát volt folytatása köztetek annak a hajnali beszélgetésnek?

— Soha, még csak elő sem hoztuk többé az egész témakört ... még akkor sem, amikor tanúskodni jártunk Szia dolgában.

— Úgy hát még mindig adósa vagy uradnak. Hiszen te akkor semmiféle vallomásig el nem jutottál. Csupán elindultál az őszinteség útján, de megfeneklettél szándékkal. Vagy talán, később, mikor már nem hallhattam ...

— Nem, nem voltam őszintébb hozzá azután se, mint ahogyan azt szavainkból kivehetted. És — nem is leszek már soha! Mert nekem csak azt kellett megtudnom az ő szájából, hogy *megbocsátana*. S ha ő ezt így mondta, akkor így is tenne! Másfelől pedig megérdemli, hogy megkímélődjék a ténnyel való szembesítéstől, s kimagyarázás gyötrelmétől, ahogy mások is megérdemlik, hogy ne hulljon árnyék rájuk az én tévelygéseimből ...

— Palkó emléket gondolod? Nem akarsz behomályosítani!

— Az ő emléke ... az is, igen. De azért öcsém boldog halott volna továbbra is. Míg mi ketten, Imre meg én ... Tudod, az más, hogy ő nekem *elméletben* megbocsátott. És más volna, ha tényleg bocsátana meg, tudva eltitkolt lépésemet. Tegyük fel, hogy soha nem volna hozzám egyetlen rossz szava sem. Mégis a lelke mélyén ... a léleknek vannak nagyon sötét üregei! Tisztában vagyok vele, mit kívánna a szigorúan vett asszonyi, emberi becsület. Vagy nem kellett volna leugrani a körtefáról, pontosan az odalopott üvegcserepekbe, ámbár a sors végzetszerűen sodorta vissza Palkót, és nagyanyám kéztördelve tőlem várta talpraállítását. Fogat kellett volna csikorítani a vizszasz helyzetnek, hagyni, hadd kínlódjék, aki kínra van elhivatva ... Vagy ha már engedtem, ha szabad volt egyszer az életben belépnie hozzám, mintha pusztán szigeten egyetlen, egymásnak rendelt emberpár letünk volna — akkor az volna az érem másik oldala: vallani, és viselni a következményeket, hogy Imre elűzzön magától, vagy közös életünk örökre alá legyen

aknázva robbanóanyaggal. De mi több: a becsület vagy a jóság?

— Nem a becsület a jóság maga?

— Nem. Hadd mondok el neked, milyen is lett volna a meztelen „becsület“ esete. Mert ne gondold, hogy nem voltak meg a magam nehéz harcai ebben a kérdésben, sőt: a magam elhatározása. De nem külső okok kényszere folytán. Hiszen Palkó sírba vitte titkunkat, Isvány bát pedig — aki egyébként semminek tanúja nem lehetett — rövidesen villám érte a Héjagetőn. A parasztok szerint az istentelen viharágyúzás miatt. Szóval, külön történet, hogyan ment füstbe szándékom, mely még igazi elmérgesedése előtt felmetszette és kitakarította volna életem csúf sebét ... Amikor megkaptam a svéd Vöröskezeszt értesítését, hogy Imre teljes épségben útban van hazafelé, elhatároztam, hogy elibe megyek. Mindenféle tragédiának legjobb a távoli, közönyös környezet. Valahol elfogom: mit tudom én, német-, cseh- vagy osztrák földön, és odateszem meztelen történetemet a kezébe. Akkor még mindig szebben, főképp csendesebben sikerül megkülönböznünk. Ha azonban már hazaérkezett, nyomorult otthontalanságunkban hogy gyújtsam magunkra a házat? ... Titokban útlevelet váltottam minden számba jöhető országra, és vártam. A legelső nyugalmasabb állomásról értesíteni fog útirányáról. Hiszen volt nekem ennél reménytelenebb kirándulásom már, amikor Palkó sírját kerestem... Stettinből táviratozott: Berlingen át utazik tovább, Regensburgtól kezdve hajón le Bécsig. Túlságosan soha nem vigyázta senki lépteimet, könnyű volt szabadulnom, s felkerekedtem. Passauban megtudtam, hogy ott minden személyszállító hajó pihenőt tart, az utasok kiszállnak vámolásra, pénzt váltani ... A kikötő közelében egy villa padlásszobájában húzódtam meg, nemigen futotta jobb szállóra titkon gyűjtött,

átutalt pénzecskémből. Szobámnak pici erkélye is volt, ahonnan jönni, menni láttam a hajókat. Szünetlenül esett az eső, és a vízfátyolon át minden oly idegenül szép volt, amilyenek ezek a képszerű, színes hegyi városok. De a legtöbbit a Dunát néztem, mely vastag hullámokban túrta magát lefelé a német határon túlról, mint nyúlós, zöld karneol. Ez a vak, átlátszatlan áradat sorsomat ringatja, hozza már... Néha le is mentem a hídig, hogy enyhítsem növekvő nyugtalanságomat.

Regensburgba sürgőnyt irányítottam a hajóálmásra, tudva, hogy a német gondosság kikutatja majd Imrét. Akkor ő is keresni fog, és el nem véhetjük a találkozást. S választ kaptam: férjem a Forelle nevű gőzössel köt ki, pár óra múlva, Passauban. Őszintén szólva, a hír teljesen valószínűtlenül hatott rám. Annyi év múlt el már, úgy elszoktam a boldogságtól, és annyi szenvedés, a miénk meg a másoké, emelkedett régi magunk és jelenünk közé! Egyedül voltam a kis parti villa erkélyén, egyedül a szörnyű elszánással, hogy fejest ugrom a végzet fekete tavába, aztán vagy felbukom a szintre, vagy megzúzom magamat a fenekén. Az eső esett, az idő futott, már ven-nem kellett vízhatlan köpenyemet, szárascipőmet, be-retsapkámat ... S ácsorogtam a híd előtt, hallgatva fokozódó izgalomban a hajókürt távoli, égre bődülő dudaszavát, viselve a közönyös pillantásokat s a gyönyörű vidék egész részvétlenségét. Ilyen árva soha nem voltam, s nem is leszek már az életben! ... Rokontalan képű, hangú utasnép tolongott kifelé a hajóról, legtöbbször senki sem várt ebben a locspocs időben, és akire vártak, arra sem olyan felméretlenül messziről. Mindössze egyetlen emberpárt láttam, akik nagy megindulásban egymás felé repesnek.

Most egy kéz nyúlt ki felém alig-alig érintve valamit, ahogy bátortalan idegené. Fel kellett tekinte-

nem. Van-e ennél sebzőbb fogadtatás, mint amikor ismeretlenek nézzük a sokáig távollevőt? Elfelejtettük régi voltát, vagy nem érzünk fel az újra?!

Imrének nem esett rosszul az én idétlenségem. Bizonyára felvetette magának a sok sanyarúságban, hogy nem fogok ráismerni szakállasan, kiaszontan, zsírtól, koromtól csapzott hajával. Előre megbocsátott, hiszen talán arra is rákészült, hogy szememben az elidegenedés vagy közöny pillantásával kell majd találkoznia.

Zavarban, majdnem szégyellve megviseltségét, szedett-vedett ruháit, szegényes rabholmiit, teszem, patrontáskából készült zsebtárcáját, ápolt mivoltomban meg sem mert csókolni. Sietve mutatott inkább az egymást ölelgető házaspárra.

— Das ist mein Freund*, Kaspar Bautzen ... és bizonyára a felesége.

Szenvedéstársak voltak, együtt vergődtek haza Transzbajkáliaiából. De a fogolysort is együtt töltötték: Kaspar Bautzen hangszerkészítő mesterséget folytat, és Imre nem is egy hangszerezen játszik, ez tette őket még üzlettársakká is ... A Bautzen házaspár azonnal meghívott minket egy közeli vendéglőbe, töltsük ott a két órát, amíg a vámolás, felülvizsgálás után a gőzös továbbindul. És belső, haragos szégyennel állapítottam meg, hogy kapva kapok e lehetőségen, és nem kell azonnal négy szemközé kerülnöm Imrével.

A tömzsi, bazsarózsa Mariandi, aki előbb még hangosan sírt, most szertelenül nevetgélt örömeiben. Magához szorított, majd elhurcolt a kocsmaverandára, ahol sört, vajjas kenyeret és felvágottat rendelt, aztán elkezdett vég nélkül faggatózni. Hogy is volt csak, amikor tizenhétben, a forradalom idején kettesben megszöktek, s egészen a lengyel határig jutot-

* Ez a barátom (nem.)

tak? Lehetséges az, hogy a jólelkű utasok háta mögé elnyúlva utaztak két teljes hónapig? Hát akkor mi vitte rá őket, hogy ismét visszaszökjenek Szibériába? Ja úgy, falhoz állították a vonatról leszálló szökevény foglyokat!?

— O Gott, o Gott, o Gott! ... És ti, kedveseim, mégis itt vagytok? Mit Leib und Seele?*" — Megtapogatta Kaspar karját.

Könnyek lopóztak most a két bajtárs szemébe. Kurta szóval emlékeztek meg arról a legszomorúbb útjukról. Amikor feladva minden reményt, ottrekedtek a visszainduló szerelvényen, és örvendeniök kellett, hogy egyre elhagyottabb, néptelenebb tájakra érkeznek a vég nélküli utakon, s nőnek a száz és ezer kilométerek, folyton távolabb a hazától, de nő a csend, a gyanútlanlás és az utolsó, egyetlen mentenivalónak, a pusztaság életnek biztonsága.

Valami névtelen városkában telepedtek meg aztán, ahol muzsikálni jártak parasztlakodalmakba, keresztelőkbe, siratókba ... Mariandi a maga jó szívével észrevette, hogy fölöslegesek vagyunk a két kenyeres bajtárs könnyet nyelő-szegyenlő búcsújánál, s feljött velem szobámba, segített összerakni kevés holmimat. Ezek a derék, egyrétű lelkek, a jámbor hangszerkészítők és a friss kisded asszony talán valami életbe vágó otrombaságtól őriztek meg azáltal, hogy miattuk Imre meg én nem kerülhattunk még szembe egymással.

... Aztán ott ültünk a hajó aljában, mert odafent ömlött az eső. A körbefutó padokon összeszorultak az utasok, akarva, nem akarva vállamtól lábikráig beléje tapadtam Imrébe. Közben fel és alá zavargott bennem a helyzet értelmetlensége. Nem számítottam rá, hogy ő, szegény, ilyen megviselt lesz, ilyen más-

* Testestől és lelkestől (ném.)

naposa a vérorgiának. S nem számítottam szívem ekora gyöngédségének, szánalmának és szeretetének ébredésére. Pillanatokra magam elé idéztem őt, mint dévaj, szelet csapó diákomat, hősködő bálrendezőt, mint komoly, a boldogság melegétől átítatott vőlegényt. Aztán: újsütetű férjemet a magunk egzotikus nászútján, amikor elárasztott és csaknem megfojtott kímélt ifjúságának minden feltörő, gáttépő erejével ... Mostani szikársága, lázadatlan megperzselt-sége azonban sokkal drágábbnak tűntették fel. Vágytam belefogózni, hozzászámítodni: talán nem is csókokért, ölelésekért, csak a pusztá egybetartozásért!

Némák maradtunk. Mint elkuszált matringban, nem találtuk a szó fonalának kezdetét. Istenem, én istenem, ha most nem volna rideg kényszer testemnek ez a szoros hozzátapadása, ha megnyújthatnám bár egy centiméternyivel is igaz, jogos akaratomból — ha vállára támaszkodhatnék, melyen zötyög a kegyelemből ráadott kiskabát! Nem, nem szabad! És odanyomtam fejemet a hajófal deszkáihoz ... Lassan ránk tört az este, az eső meg a sötétség mindent elmosott, egybehabart, és mi ott szorongtunk továbbra is a takarékosan gyér lámpavilágban. Imre arcát csak profilban láthattam, s mégis megfigyeltem — gyötrelmemre s egyúttal titkos üdvösségemre —, hogy néha fény fut át fáradt szemén, és csendes, hitetlenkedő mosolygás simít végig a szája köré gyűrődött redőkön. Napsugárnak érezte közellétemet. Térdemre ejtett kezemet nézegette, és egyszer csak hozzányúlt, megtapintotta, mint a gyermek valami tilos édest, és azt motyogta idegen, érdesre durvult kiejtéssel: „Ez a te kezed ... De az én ujjaim tyúkszemeseek a húrpengetéstől ... Igaz, megtanultam jól balalajkázni, és hoztam is magammal egyet ...“ Rajta felejtette kezét az enyémen, ahogy egyszer, legelőször, diákkorunkban, késő este az egyetemi főlépcső kőkorlátján.

Bécsről alig kaptam benyomást, mert akkor már nem voltam fogékony a külvilág dolgai iránt. Ott nagy sötét is uralkodott, kivilágítatlan utcák, kivilágítatlan arcok; ez a reményvesztett város illett a magam reménytelenségéhez, mely azonban egyre jobban befonódott valami selyemhálóba: bizonytalan és jogtalan jó érzésekbe. Világok romjain, saját boldogságunk romjain mégis az derengett föl bennem, hogy magamban vagyok a bérautó süppedő ölében azzal, aki az enyém, akihez tartozom. Ebben a tudatban botorkáltam felfelé a másodrangú szálló lépcsőin, hogy belépjek sivár, vaságyas egyszobánkba. Most más sietnem kellett a vallomással, mert ha elkap egy oktalan mozdulat révén a szenvedély, mint gépszíj a vigyázatlant, akkor azután mi értelme a beismerésnek? Piszokká szárad rajtunk a megbánt és megutált érintkezés.

Bár éhség, szomjúság szinte irrealitásokká váltak reám nézve, felajzott állapotomban kértem Imrét, hogy menjünk le az étterembe, falni valamit. Ez persze mind csak értelmetlen kitolása volt a pörölycsapás pillanatának. Így iskoláskorunkban tettünk, amikor rosszul volt, szédülés vagy más szükség címén kikéreztek az óráról, ha a tanár nevünk felé közelgett az osztálykönyvben.

— Mégis, nem akarsz magad kicsit rendbe tenni? Nekem sajnos ... nekem nincs cserélnivaló ruhamezőm ...

— Lemosdhatom, de miért öltözzem át?

— Földfázékhoz fakanál — így jobban illünk össze — és hálásan elmosolyodott, mintha csak most ismerne ismét reám.

Kinyitottam a szekrény ajtaját, és mögéje állva csendesen kezdtem felgombolni blúzomat. Szentül hittem, hogy kimegy a folyosóra cigarettázni, soha meg nem zavart, ha tudta, hogy toalettet tartok. Ez

is gyöngédségeihez tartozott ... azonban most mintha nem sietne, habozna ... már az ingem vállpántjánál tartottam. Nem tudom, csakugyan megpillantott-e a szekrényajtó belső tükrében, vagy csak én magyarázgattam ezt így a másnapi öltözködésnél. Lehet, restellte egyenes szóval kérni levetkezésemet, végre is el voltunk szokva egymástól, de amikor hullani hallotta holmimat, ott termett fontolás nélkül. A tény az, hogy valósággal rám tört, oly brutalitással, hogy később bocsánatomat és főleg megértésemet kérte.

Lefogott, letepert, letapasztott: próbáltam védekezni, meg nem születő szavakkal, hogy előbb mondanom kell valamit, de ő nem is hallott engem, egyáltalán nem abban a régióban lebegett, ahova bármiféle józan érv vagy jogosult tiltakozás elérkezhetett. Ha összehasonlítom az eltipratást legelső együtt-létünkkel, szívem ma is elfacsarodik, pedig ez volt a természetes: akkor egy még nagyon zsenge, korai és aránylag rövid ábrándidő után kapott meg, a halál kapujában, és minden áhítatból fakadt közöttünk, mintha kintről, messzi gyászmezőkről hozzánk szűrődött volna a harcba induló csapatok szívbe markoló „zum Gebet!“^{*}-jének dallama. De most az életbe tért vissza rajtam keresztül, ötesztendei szomjúság után, az egykori bírás ösztökélő, eleven emlékei sarkantyúzták felém.

A vacsorát lekéstük, el is felejtettük; reggel összeomlottan ébredtem fel a fájó testi éhségre. Kimondhatatlan szomorú voltam, mert immár világoosan állt előttem: nincs többet helye, módja a valomásnak. És mivégre terheljek vele valakit, akinek kellek, mint a darab kenyér, s akinek rajtam kívül csaknem minden életgyökere elmetesződött? Aki néha, futóan, dermesztő élményekről tett említést, csak úgy

* Imára! (ném.)

elhullatva a szót, mint kiserkedő vércseppeket, nélkülözésekről, megalázásokról, melyekből mindig csak egyetlen fényszál vezette ki: hogy *én* is vagyok ezen a gyalázatos és nyomorúságos világon. Vajon kibírta volna-e csak azt a tragikus visszafelé utazást ezer kilométereken, fullasztó parasztszoknyák, bebecsek mögé bújtatva, kiszolgáltatva ismeretlen jóindulatoknak és a gonosz véletlennek? Vajon nem kiszáll az örök rémületből a végtelen óra, ha nem őrzi az a tudat, hogy *nekem* tartogatja magát? ...

Ráismerhettem a hajdani Villire, akinek lelki eleme volt a közlékenység; azt is észrevettem, hogy a magában bizonyára már százszor megforgatott dolgokról olykor majdnem lekerekített formában nyilatkozik meg. Fa ejti el így a beért gyümölcsöt. Mégis, Villi mintha ehelyütt kapkodott volna. Mert volt közöttünk egy utolsó, soha át nem szakított lepel, rajongó ifjúságunk szemérmességének maradványa. Félttem, kihagy, s bábáskodni próbáltam. De alig hogy elhullattam pár elnéző, biztató szót, csaknem elhárító mozdulatot kaptam érette. Okulhattam: jobb félbe se szakítanom, enyém ma csak a fa alá tartott kötény szerepe, mely felfogja a magától alászedülő almát.

— Hidd el, az egész szerelmi és erkölcsi bonyodalomnak sokáig szinte háttérbe kellett szorulnia az új meglepődések, főképp a meztelen létkérdések miatt. Amikor bőrömön tapasztaltam, mit jelent felettünk a megváltozott ég, és Imre visszataszítódott pályafutásában az előlről kezdés küszöbéig. De legborzasztóbb volt az apátiája, a legsivárabb közöny, amellyel eleinte rajtam kívül minden mást szemlélt. Most volt reám a legnagyobb, talán egyetlen szüksége, és én kész voltam bármily sorsot felvenni mellette. Segíteni akartam, hogy visszataláljon foglalkozása szere-

tetéhez, és hogy elviselhesse csüggedés nélkül a kenyerhez jutás vesszőfutásait.

Az első időket — szüleinél tett pár napos látogatás után — Bágyréven töltöttük. Ez az elvonulás szükséges volt. Imrének bele kellett törődni a változásba. Minden sértette eleinte ... Talán hallottad, hogy némely bőrbetegségen akkor segítünk, ha a ráülepedő vart lekaparjuk, hogy orvosságainkkal a baj fészkéig férközhessünk. Így súrolta le az ő lelkéről a valóság közeli durvasága a nemtörődömségnek „minden mindegy“ penészét. S ekkor ott állt szegény, vértje nélkül, mely alól megszületett újból a zsenge, érzékeny, emberi ember. Azonban útja volt már a feltört sebekhez az élet áldott orvosságainak is. Nem a nagy szenzációknak, mert nem azok az igazi gyógytényezők. A természet jósága, folytonos újjászületése, nagymama háztájának nyugalmas menete és a mi örökös szeretetünk lassan magához térítették. Kezdett elszórakozni Cilinder mulatságos kajátságain, aztán elővette a fiúk ittfelejtett sakktablóját, bár az első magányos játékok után megfájult a feje, elszokott az összpontosított agymunkától. Később kilovagolt, és ő, a tipikus városi ember, aki a gazdasághoz még műkedvelésből sem konyít, előgyelgett az aratóknál, és virrasztotta a munkát a szüreti sajtóházban. Egy nyirkos, szurokfáklyás éjszakán megpengette a balaljkát is az álmosodók biztatására.

— Villi — mondta nekem akkor, az éjfél utáni lepihenésnél —, tulajdonképpen minden megvan, mert te és az épségem megmaradt. Ezzel még lehetne kezdeni valamit, csak jöjjön meg hozzá az akarat is.

Nagyon szerény tervet kovácsoltunk. Felköltöztünk szüleihez, nekik van, s éppen a központban, két kiadott szabójuk. Az egyikből rendelő lesz, az előszobát megteesszük várakozónak. Mi meg ketten bebútorozzuk magunknak a belső helyiséget, elvégre en-

gem még kelengye illet. Persze, Imrének segítő személy kell, de ha például én nem unnám az asszisztenciát ... Lehetett itt bármiféle azonban-t, de-t, akármi formában kikötést tenni, kegyetlenkedni, „előállani“? Itt csak gyógyítani volt szabad, és én odaszántam magamat orvossnak az élet többi orvosszerei mellé.

Ne gondold azonban, hogy ezzel aztán keresztet vettem a múltra. Sőt, fordítva: saját magam részére szigorú programot írtam elő. Nem csupán a mintahitves szerepét, mert arra akkor is szívesen vállalkoztam volna, ha sohasem vétek ellene, és nincs mit levezekelnem. Hanem elhatároztam, hogy amikor egészen talpra tettem, hozzásegítettem a létfenntartáshoz, akkorig azt is kipuhatok, mi a véleménye azokról az asszonyokról, akikről a világ úgy beszél, mint Ágnis Sziáról.

Ámde nem olyan egyszerű Imrével akár elvi vitába is bocsátkozni. Nemigen lehet hozzáférni pőre kérdésekkel. Egy esettel megvilágíthatom, mennyire nehéz volt kifürkészni őt, de azt is, mennyire nem számíthattam arra, hogy simán feloldoz. Márpedig lassan rájöttem, hogy neki nagyobb szüksége volna az én feloldozásomra, mint nekem, mert sohasem bírná el az árnyékot rajtam!

Egy évtársa volt, fiatal fogorvosnő, aki mostanába áttette műtermét Szebenbe. Pompás kartárs, kirándulópajtás és elsőrangú zenész, akiben Imre méltó partnerre talált. Ismerték és szerették egymást, annyit időztek együtt, akár testvérek. Amikor ideköltöttünk — már harmadik lakásunkba, mert anyósoméktől kirekviráltak, s a „hombár“-ban majdnem megfagyunk télen! —, a tisztességes otthon örömeire kis házszentelőt tartottam. A vendégek névsorának összeállításánál kötöttem magamat egy fiatal banktisztviselőhöz, aki nem tartozott semmiképp társaságunkba. Vitánk hevében elárultam, hogy Nelda ked-

véért kell okvetlenül meghívni. Nos, Imre is tudhatta, hogy barátnőjének teljesen szabad felfogása van a szerelmi életről. Évekig Berlinben tanult, és nevetett a mi szokásainkon. Azt hittem, mit sem vétek ellene, hogy a csinos bankfiúra céloztam, de Imre valósággal belém fojtotta a szót. Rám kiáltott, fülét is bedugta: „Nem akarok tudni róla ilyesmit! Szeretni akarom, becsülni... jó szívvel akarok lehajolni a kezére!” Hát láttál ilyen mimózaságot férfiban, orvosban? Ez már több volt, mint ízlés kérdése. Kifakadása egy túlon- túl megpróbált idegrendszerre vallott. Számot vetve ezzel, elvégeztem magamban, hogy sohasem szabad megtudnia semmit. Nem jövőnkért, mert akkor nem- csak a jövő suhanna el. A múlt is meghal ilyenkor, a nagy csalódásnál. Haszontalanná, értelmetlenné és vi- gasz nélkülivé zsugorodik minden boldogsága.

Elhagytam hát a dolgot a maga mentére. Szol- gálni fogom teljes szívemből, minden képességgemmel, és ha egyszer, véletlenül rájövök, mi a komoly állás- pontja egy az enyémmel azonos pörben, akkor — rossz óráimban így fogadtam meg — beveszem a szublimátpasztillákat, amelyek toalettcélokra állanak fürdőszobám üvegpalcán. Ilyen csúf végre ítéltem magamat! Közben mégis szegény nagymama bukkant fel lelkemben, és édesanyám tiszta emléke, aki majd- nem gyermek volt, mikor elment, és megirtóztam a szégyenletes haláltól.

„Vigyázzon a leányomra, mutti“ — ezek voltak az utolsó szavai felőlem, hát ők ketten örködtek most is felettem. Aztán inkább csak az elmenekülésre kezdtem gondolni, eltűnésre a mai zűrzavaros világ- ban, amelyben oly nehéz felkutatni azt, aki szándé- kosan elrejtetik. Ámde ez a megoldás is egyre való- szerűtlenebbé vált, ahogy mindjobban megbizonyo- sodtam új, küzdelmes életünkben, milyen nagyon jól választottuk meg egymást, és ahogy meg kellett győ-

zöldnöm afelől is, hogy nincsenek egymáson kívül keresendő céljaink. Hiszen nemsokára még otthonunk sem lesz más, mint ez itten, amit két évi magunk-meghúzása után tudtunk végre önállóan megteremteni. Imre öregei nagyon esendő életek, édesapámék pedig anyagi és más megfontolásokból most vannak végleges kiköltözőben a birtokra. Ezzel aztán végképp bealkonyul az egykori Bágyrévnek ... Ne csudálkozz, ha előre látva a dolgok ilyen menetét, lassan hisztéria vett erőt rajtam arra a gondolatra, hogy elrúgjam magam mögött a partot, s kényszerképzetté nőtt bennem az aggály: mi lesz, ha mégis odáig sodródok, hogy mennem kell? Az ő tiszta komolysága el is odázta ezt, mert sohasem voltak nagyhangú- véleményei ...

Emlékszel a Géraldy-esetre? Amikor nem engedtem, hogy végigolvassa a „Szeretni“-t, és te megcsíptél a könyvvel az ólak szomszédságában? Helyzetem valóban nem hasonlított a ligetben elmerengő Melanie grófnőéhez, akiről a holtági Giza néni ábrándozgat. Disznószag és lelki mardosás! Vajon nem attól rettegtem akkor, hogy a szerelmi háromszög felett elvitatkozunk? Nem azért olvastam át titokban, hogy megtudjam, ki van-e benne teregetve az én bűnöm? ...

Egyszer meg egy leleplezett és elűzött asszony elutazott valamelyik vidéki városba, és ott leugrott a tanácsház erkélyéről. Társaságunkban nagy pörlekedés folyt: ki a szülőket okolta, mert ők szorítják be gyermekeiket érdekházasságba, ki a férjet, aki az asszonyt kiverte a házából, megint mások a meghunyászkodó szeretőt vádolták, hogy a botrány kipattanása után nem állt kedvese mellé, hanem futni hagyta, halálba! Akkor Imrét is faggatták, mi a nézete, és ő egy Madách-idézettel felelt:

— *Mily jó, hogy bíró nem vagyok e pörben!*

Újra széléig jutottam az örvénynek, mely életemért ásítózott. Érts meg, állandó rettegésben éltem. Elvégre az sem megoldás, hogy tovább lapítsak hallgatósom mögött, mikor tudom, hogy megvetne, ha rájönne, kivel lakik együtt egy fedél alatt. Hiába nagylelkű, hiába elnéző és meggondolt, azt mégsem lehet kívánni, hogy kibújjék saját erkölcsi törvényei alól.

Ne hidd, hogy valamit is segített rajtam a gondolat, hogy amit tettem, abba nagyanyám fejvesztettségé és Palkó riadt halál-előérzete hajszolt bele. Aszszonynak nincs elismert „indítóoka“, „enyhítő körülménye“. Hát nem a nyomorult fehérnépnek kellett leugrani az erkélyről? Hiába volt mindenki más is bűnös körülötte. S tartsd észben: a városháza erkélyéről, a legszégyenteljesebb nyilvánosság előtt! Ez az. A pellengér — halálugrás, válópör, elkergetés formájában, mindegy. Gondolj csak vissza Sziára! Belekerült a megszolgált kutyaszorítóba, s mint az állat, vére árán is kitepte magát a kelepceből. Vajon szánták-e, amikor hurcolta magát, s ki nem állt a néhez munkanapokban? ... Mindennek fejében végül tűzre került, s ha lepedőt nem tartatok fölé, szétperzselt szemérmébe vigyoroghatott volna az ő világa, és Vénágnis habzó szájjal, az erkölcsi kielégülésnek valóságos rohamában hirdette a bosszúálló Isten ítéletének igazságosságát felette.

Most hát tudnod kell tehát, mit jelentett nekem az a tisztítótűzes éjszaka. Akkor már nem is bírtam volna tovább. Akkor magam akartam kikényszeríteni sorsomat. Látva az emberi jogszolgáltatás bárnjú otrombaságát, kész voltam Imrével és a netán általa is képviselt felfogással szemben a harakiri nemes bosszújára. Ember, aki megesküdtél, hogy el nem hagysz sem boldog, sem boldogtalan állapotban, elítélsz? A világrend nevében? Jó, holnap halva

kapsz vissza, vagy hűlt helyemet talárod, és nem fogod tudni soha, hogy te taszítottál az utolsó lépésig!

... Villi most felkelt, széthúzta az alkóv függönyét, s megnyitotta tágasabbra az ablakokat. Pár hasábot vetett a tűzre, s darabig nem tért vissza hozzám. Azután is állva, inkább csak magának beszélt.

— Imrét az ő lelki tisztasága mentette meg a belém fészkelte ördögtől. De az ördögöt csak ma este eresztettem denevérszárnyára. Most tovapusztul belőlem! ... Abban a bibliai parancsban, hogy gyónjuk meg egymásnak bűneinket, sok a szigor, de sok a vigasztalás is. Nem, nem mindenki bírja el bűneinek súlyát egymagában. De kívánja-e Isten, hogy annak gyónjunk, aki összeroppanna vallomásunktól? Ugyebár, nem vállalnám, hogy testvéremet, szülőmet, hitvesemet megoperáljam! A lelkünket is csak annak mutathatjuk meg minden nyomorúságban, csak annak adhatjuk műtőasztalára, aki nincs a szenvedélyek, szenvedések szálaival hozzákötve beismeréseinkhez. Férjemtől én többet nem várhattam, mint hogy egy másik példából kifolyólag fog egyszer felmenteni. Mert ahogy egy robbanás esélyeit ki nem lehet számítani, úgy nem tudhatom előre, mire vezetne Imrénél a szembenézés saját elárultatásával. De téged be akartalak avatni szívem titkos redőibe, tőled jó volna meghallani, hogy nem tartasz méltatlan bitorlónak a boldogságomban. Mert én boldog vagyok, és még nagyobb boldogságnak akarok elibe menni, annyi lelki nyomorgás után.

Nem válaszoltam. Ceremónia lett volna minden. Arra kértem, jöjjön vissza mellém. Hálásan bólintott érte, s aztán ment tovább a maga lelki útjain.

— Azt mondják, hogy a bűnökben már bennük foglaltatik a büntetés. De lehet olyan bűn, amelyben a bocsánat csirája lappang! Mert nagyon sok függ attól, mi az a legvégső rúgó, mely rávisz a vétekre.

Azonban van még ezenkívül egy enyhítő körülmény, és ez a héjaszói éjszakának különös, végzetszerű hangulata. Ízléstelenség, sőt szentségtörés volna magam és Palkó ellen, ha feltárnám előtted utolsó részleteiben, de mégis tartozom vallomásom teljességének, hogy végigvigyelek rajta, és csak egyes mozzanatainál kössem be szemed.

... Tehát hárman maradtunk a sűrű estveledésben. Isvány bá a vacsora ügyét firtatta: ma friss málés búzakenyeret hoztunk ki neki, van hozzá jó darab széles fehér szalonnája, azt az urak is szeretik, paráznál pirítva, zsírjacepegetve ... Régi, száraz venyigét, pár hasáb bükkfát szerzett össze, kúpba rakta, s kénes gyufát dugott alája az avarba. Aztán leült, hogy megfaragja a mogyorósban metszett nyársakat, s megvagdossa a szalonnákat. Ehhez a munkához tányértörölt kötött maga elé, és emlegette, hogy a nagymama apjánál — aki még régimódi nagyúri házat vitt — tanulta ki a kuktaságot.

Mi ketten Palkóval, elnyúlva, a tűz mellé könyökölve szinte némán vártuk ki, míg az égbe nyulánkozó máglya lelohad izzó parázsarakássá. Unszoltuk akkor Istvány bát, tartson velünk a szolannasütésben, de ő megvonult szótlanul a háttérben, evéshez sem fogott volna. Az volt az érzésem, hogy némi önérzettel figyel bele a tűz körül folyó tevékenységünkbe: vendégei voltunk, az övéből részesültünk, és ezt tisztességszámba vette. S ez látszott az igyekezeten is, mellyel felzsúpolta Palkó fekhelyét a pitvar hátsó sarkában, „Csak úgy vitéziesen, instállam“, holott nekem párnát bogozott össze az asztalról leszedett virágos terítőből. Még gyertyát is előkotort ládája fiából, s pakli gyufát tett melléje az asztalra.

„Mer’ a fehérnép, az kényes portéka.“

Ott feküdtem hát a szénaszagú párnán. Szívemet mint kemény marok fogta a szorongás: vajon Palkó

megérti-e a helyzetet? Vajon a gyümölcsösbeli megszegényítés után mer-e egyáltalán többre gondolni, mint hogy a végzet csúfolkodik vele azzal, hogy magunkban felejt, összezár egy éjszakára? Ha most mindjárt bekopog, s a hajdani módon leül ágyam végére, akkor teljes vakságban van szándékom felől. De hogy múlt az idő, és Palkó csak akkor nyitott rám, amikor hallotta Istvány bá csengettyűjének távolodó kereplését, ez az elővigyázatosság ösztönszerű mérlegelésre vallott. Csakhogy szegény nem lépte át a küszöböt. Nekitámaszkodott az ajtófélfának, és szelíd zavarban kérdezte, nincsen-e még szükségem valamire. Igen, ez volt egyik büntetésem; hosszú éveken át őrzött női fenségem most azzal bosszulta meg magát rajtam, hogy a megbénított fiút nekem kellett felráznom zsidbadságából. Szó sem lehet itt megrohánásról, lebíratásról, mellyel később némiképp igazoljam magamat! Nyomorultan — mert mindig nyomorult az asszony, mikor ő a kezdeményező —, de leküzdhetetlen kényszerből, majdnem vezekelve hazudtam, átlátszóan, szemérmetlenül:

— Légy jó, kötzd át a sebemet. A damasztkendő könnyen lecsúszik róla ...

És tovább: amikor már készen volt a segéllyel, és visszahúzhattam volna lábamat, otthagytam az ölében. Mindez mélyen, gyötrelmesen megalázott, de én ezzel — akkor ilyen rögeszme rohant meg — tartoztam neki és egész kegyetlen makacsságomnak. Persze ő, mint bármely férfi, aki igazán szeret, ezt nem így vette, hanem adakozó kedvemnek tulajdoníthatta, mert tisztán, hátsó gondolatok nélkül pirult el. Nem mert rám nézni, keze erőtlenül hullt le, és csak jóval később, egzaltált félmosollyal érintette meg ujjá végével bepólyált lábfejemet. És mivel nem vonakodtam, egyszerre mégis mindenben átlátott. Mint hirtelen felgyúló fénynél értette meg, mit je-

lent az a seb a talpamon. Akkor lehajolt hozzá, és megcsókolta a kötést felette ... Vajon, átcikázott-e rajta, hogy a testnél mennyivel nagyobb, mily hosszú időközön át gyógyulatlan lelki sérülés lesz az, amit érte magamon ejtek? De ő majdnem önkívületi állapotban volt; úgy viselkedett, mintha tökéletes joga volna hozzám és ehhez az együttléthez. Én pedig egyéb igazsággal kerültem most szemtől szembe, micsoda hősiesség kellett ahhoz, hogy ilyen eleven, elementáris sóvárgást annyi éven, annyi együttléten keresztül féken tartson, lenyűgözzön ... És ekkor, ekkor ment végbe lelkemben egy régi sejtelemnek meggyőződéssé való érlelődése!

Ki mer így venni birtokba valakit, aki világ jogán nem az övé, de akit szíve magáénak ismer rá mért törvény szerint? Csak az, aki ezért a birtoklásért a *legnagyobbat is felkínálta!* Ó, nagyon természetes volt ez az egybeölekezés, olyan magától kerekedő, miképp az ellen sincs védekezés, hogy gondolataiban végigbecézzon minket az, aki szeret és megkíván.

Ahogy a mi bűnünk végbement, ez az én másik mentségem; mert nem otromba gyönyörűséget, sokkal inkább egy életsorvasztó kényszerből való szabadulást jelentett. Látod, felfejthettem volna neked, most divatos lélektani elméletek szerint, micsoda őszállapotba való visszazuhanás, a tudat alatti erkölcsi megkötetlenségnek milyen parancsszerű felszínre törése seprí el a gátat két magával jobbat nem tehető szerelmi fél között. És szállhatnék színlelően a morál magaslataira is, füllenthetnék gyötrő áldozathozatalról, ellenérzéseim keserves legyűréséről, amit igazán nem nehéz elhinni ily közeli rokonságnál, közös gyermekéveinknél, barátságunknál és a párhuzamnál fogva, melyet Imre és Palkó között megvonva, szegény öcsém sok tekintetben veszítene. Szóval, elbúj-

hatnék a bennünk lappangó állat és az ép erkölcsi érzékkel bíró ember háta mögé. Sőt, idézhetném mentségemre egy állandó rémképeket is, amit nagymama ültetett el bennem egy szigorú pirongatásával. De semmi más erőhatalommal nem akarom megosztani a felelősséget. Én voltam az, aki akartam, intéztem, cselekedtem.

— Pedig, látod, ezt hallani szeretném. Nagymama vaksága ebben az egész nehéz próbában a legtalányosabb, és a te szívbéli diplomáciád ékes bizonyítéka, hogy mindent elhárítottál, ami életének alapmeggyőződéseit ingatta volna meg. Megtartottad őt a szepőlötlen bánatok, hitek világában. És a tiszta bánat olyan, mint a mérgezetlen seb: másképp heged ...

Villi szelíden bólintott:

— Megtartottam ... pedig ez egyszer nehéz volt, mert szíven ütött engem ... De azért ma azt mondom már: az egész riadalom elhanyagolható tétele életszámvetésemnek. Palkó akkor első katonavakációján volt otthon, és én elkerültem őt ... csak részben amiatt, mert éreztem, hogy vágyai realisabb formákat öltenek, igazság szerint egyszerűen azért, mert megvoltak a magam gondjai, tennivalói Imréért. Hidd el, az uramra való gondolatot én úgy fogtam fel, mint szüntelen imádkozást, melyet a szentírás ajánl a betegek és veszélyben lévők megtartására. Mindennap elvonultam órákra is, hogy vele foglalkozzam, és írtam hozzá bátorító, vigasztaló leveleimet. S akkor nagymama azt találta mondani, vigyázzak, Isten Imrét veszi el, ha érte annyira elhanyagolom, jóformán meg se látom harctérre készülők öcsémet. Ha mindenki másnak gondján önző módon túlnézek. És lassan visszajárt, rám feküdt ez a babona, ez az örületes rögeszme: hogy *Imréért* kell magamat Palkónak szentelnem, sőt feláldoznom! Ki érti ezt meg? Pedig ver-

gödtem alatta, bár ellenkezett mindazzal, amit Isten jóságáról és rendjéről tanultam.

De várj, ez elkalandozás, hamis tanúzás a magam ügyében. Még ez sem vitt volna rá semmire. Amit tettem, Palkóért tettem, a többi kényszerítő körülmény füst lett volna, ha meg nem esik szívem rajta.

Elszántan beszélt, de tekintete bujdosott előlem, és a vér arcába lopakodott:

— Talán megbotránkoztatlak ... de ezt így meg akartam mondani neked, mert még magunknak sem szabad hazudni gyónás közben.

Átsegítettem a lélek zökkenőjén:

— A bűnbevallás készsége egyetlen hathatós ellenmérég álnokságainkkal, egész kétszínű életünkkel szemben.

Kurtán, nekibátorodva sóhajtott egyet.

— Tehát halld meg: előttem is alig magyarázható sorsvállalással viseltem el veled a héjaszobeli éjszakát. Kétféleképp mehetünk ölelés elébe: az adás meg a kapás vágyával, számításával. Valóban én mit sem kívántam a magam részére. Csak adni akartam, rá voltam érlelődve az odaadásra! Rá, azt is bevallom, attól a pillanattól fogva, amikor a gyümölcsösben először dobta le Palkó félszeg tartózkodását, magához ragadott, és meg kellett éreznem egy igazi szenvedély elvesztő hatalmát. Akkor, persze, még eltaszítottam őt.

— Azt mondtad egyszer, hogy hiszen Palkó olyat kér, ami nem hogy tilalmas, hanem nincsen.

— De hát — s ez vallomásom egyik súlyos fele —, nem egészen olyat kért! Valamit mégiscsak kicsiholt ő bennem, ami egyedül őt illette. Soha meg nem tudom már, sejtette-e ő az én felbolydulásomat. De bizonyos lököerő kétségkívül dolgozhatott benne, ami annyi természetes gátlását legyőzte, amikor egy hosszú ifjúságon át némán elviselt szenvedés után egy-

szerre, hogy durva legyek: vérszemre kapott, sarokba szorított. Vajon mindegy lett volna-e hát neki akár a piócaszerep is? Vagy sejtelve támadt, hogy végre is minden tűz megéget, ha túlságosan közelébe jutunk? Azt hiszem, Palkó ezt mind nem latolgatta. Ő nem volt soha számító fajta, s amellet oly keveset hitt saját magáról! Ő, az a brátkai éjszaka a meneküléskor ... akkor kaphatta el egészen a szenvedelem, mely nem mérlegel, csak kíván és akar, és elveszi magának, amit elvehet, még akkor is, ha nincs benne — aminthogy Palkóban nem is volt, egész magatartásában nem volt — semmi brutalitás.

Hisz ez a legcsodálatosabb. Felkészültem az adásra ... és ugyanakkor megajándékoztam. A szerelemnek férfiaknál is van egy olyan formája, mely áhítata által még a legfékevesztettebb pillanataiban sem szennyez, és a megajándékozottság örömét lopja belénk az adásé mellé. Zavaros vagyok? Próbálj megérteni, hámozd ki beismerésem lényegét! Tanultál szabadkézi rajzot? Tudod, hány kusza vonalon át alakul ki végül is az egyetlenül helyes, megrögzítendő ábra? ...

Kezébe hajtotta homlokát, hallgattunk darabig.

— Nagyon kimerítet magadat ...

— Nem, nem — kapta fel a fejét. — Még nem lehetek fáradt. Virrasztottál már addig, amíg három és négy között hirtelen enciánszínűre festődik az ablak? Ez a kék hajnal még a szürkületnél is hamarabb támad. Akkor ... akkor feltettem egy kérdést, meg akartam bizonyosodni a gyanúban, mely egy idő óta megült a lelkemen, mint kénes füst a mellben, s amely felől a bizonyosság, bármilyen megdöbbenő is, de megérteti a mi egész elsodratásunkat. Tudtam, ezt a kérdést csak most tehetem föl, soha többet. Ilyen órán nincs férfi, aki hazudnék, ha csak nem a sөpredeke. Mi ... minket a gyönyörűségnek való kiszol-

gálatottságunk sohasem mentesít a lélek fátylaitól.
Mi valójában ki nem adunk magunkon!

... Egymás mellett ültünk a keskeny gyékényheverőn, s a hajnal fokozódó hűvöse, a csontig égetett szenvedély vacogató hidegrázása ellen szorosan burkolóztunk be a vékony takaróba. Csapzott hajába nyúltam, mintha simogatnám: — Mondd, miért jelentkeztél önként frontkatonának?

Nem is felelte meg kérdésemet, csak lankadtan, mintha túlmenne erején a fontolgtatás vagy éppen letagadás, arról suttogott, hogy soha el ne áruljam ezt a lépést nagymamának. A szegény öregasszonynak nem szabad megtudnia, hogy unokája kibújhatott volna a halálos sors alól ... Különben pedig — tette fel a rezignált kérdést —, ugyan miféle jobb célra szánhatta volna értelmetlennek tetsző életét? ...

Még mindig hajával játszogattam, úgy cirmoltam meg az újabb faggatózással, hogy hát akkor miért zúgolódik a katonasorsra? Kicsit kegyetlenkedtem, és ezt a rossz lelkiismeretem miatt, elégtétel gyanánt, amiért fölém kerekedett, és eddig a hajnalig sodort. Milyen különös szavakat talált ő akkor! Az öngyilkosról beszélt, aki nekimegy a víznek, aki mellbe lövi magát, mert azt hiszi: megfordítja vagy megbosszulja a sors hitványságát. Aztán éreznie kell, hogy a víz azért éppoly kegyetlenül hideg és nehéz, a seb éppúgy sajnó, és ő nyöszörög a maga szerezte kínok és kétségek között ... Igen, igen, ő is azt hitte, ki tudja, miféle csodát csikar ki. Erőszakos belenyúlás, merész belekötés a sorsba: elkuszálja annak jól kitervelt, felvetett szálait. Az irgalmatlan világ könyörületre enyhül iránta. Amikor azonban tapasztalnia kellett, hogy csak a kínlódás, a baj torlódik fel körülötte, akkor elkezdett lázadozni. Igen, fellázadt, mert aki saját vesztét ajánlja föl a végzetnek, annak joga van meg is kérni árát a halálnak. És ő — nemhiába kért.

— Mert te maga vagy a Sors, aki megszántál, és megfordítod a tengelyt, és a hideg hullámokból bársonytengert bűvölsz ... a legboldogabb öngyilkosnak ...

Ilyeneket dadogott az én szegény, diadalmas pajtásom, én pedig villámként felbukkanó képzettársításban egyszerre magam előtt láttam a parazsat vivő Palkót. Ugyanaz a hajdani elevenszén-hordás volt neki a katonáskodás: vállalta, viselte, igazi hősiességgel, mert szenvedett alatta; és ahogy valaha belesírtam álmában kitörő jajgatásaiba, úgy tettem magamévá ismét a tulajdon fejére idézett nyomorúságát. A héjaszói éjszaka nem volt több vagy kevesebb: együtt zokogás az ő sorsával ...

Az esős reggel szennyes fénye ijesztett fel minket fagyott félálunkból. Halkan, messziről foszladozva ütötte át a csendet az újból megpörgetett kézcsergettyű.

— Eredj most — kérleltem Palkót. Kísértet mód sápadtnak láttam az irgalmatlan nappalodásban.

— Megyek — mondta ő ismeretlen hangszúllyal — mennem kell. Menni kell! — Kinyújtóztatta beteg lábamat, letakarta, mintha búcsúznék tőle.

Némi idő múlva, amikor visszataláltam, mint kórságból egészségbe, a magam külön életébe, ismét félteni, sóvárogni kezdtem azt a boldogságot, amely valódi sorsomat jelentette. És akkor szégyenletes módon felébredt bennem a kérdés: és ha Palkó visszatér? Amit adtam, azt a halálba menőnek adtam! Reménybe indulót ilyen áldozat meg nem illet! Ki leszek én akkor, mi lesz belőlem, ha megint beilleszkedik családi körömbé? Nyomorult, félrecsetlett aszszony, akinek engedékenységet nem indokolja majd a végzet pontot tevő jóváhagyása: a halál sem!

Kiújuló önszeretetemben riadtan bámultam bele aztán nagyanyám hitébe, aki hazavárta Palkót, köny-

nyekkel, imádságokkal, számlálatlan jó cselekedettel. Csak amikor meg kellett tudnom, hogy nincs mitől tartanom, hogy kilépett életünkől, anélkül, hogy szenvedni láttuk volna, jeltelenül, mint vesztét érző állat ... akkor először eszméltem rá rút önzésemre. A lelkipurdalás kígyómarásai közben oktalan semmiségnek tűnt most fel közös eltévelyedésünk. És gyalázatnak ismertem fel a magam számításait, „szeplőlenségem“ látszatának fenntartását ilyen halál árán.

Villi süttött, s a ruha ráizzadt hátára. Vállára vontam a mögéje csúszott fehér hárászkendőt, mert az ablak nyitva állott, s a kert frissen ásott ágyásaiból hűvös, nyirkos éjjeli levegő lehelt be ránk.

Futva megcsókolta kezemet.

— A lélek bajainak is jót tesz, ha kiizzasztjuk őket ... Hogy aztán az egész zarándoklatot végig a nagymamáért való áldozatnak színében hagytam meg — Isten a tanúm, hogy jogom van ehhez is. Minden cselekedetnek, a legkisebbnek is sok az összetevője ... Nagyanyám legelső sírása maradt bennem, mint letett eskü, mementónak. Bágyrévi nappalinkban, abban a karszékben vergődött, amelyik most itt áll az ablak alatt — kezében az ügyefogyott híradással, egy mocskos, elgyűrt tábori lappal. Akkor letérdeltem elébe, kötényébe zokogva, mint gyermekkoromban, és kérdeztem magamat, Istent, mit tegyek szemben a tehetetlennel? Megkeresem, hazahozom ...

Palkót szegényt egy eltévedt gránátszilánk találta. Alig öt héttel azután, hogy tűzbe került. Szia öccse egy században szolgált vele, és úgy írta meg, hogy éppen csendesebb napok jártak, s az úrfi (mindig elfelejtette őrmester úrnak címezni, de hiszen mi is volt benne egy hadapród őrmesterből? — Az apród!), hát az úrfi a postáért lépett ki a sziklabarlangból, azt válogatta, böngészte a késő őszi napfényben. Úgy esett össze, és ott feküdt a sötétség beálltaig hanyatt,

lezáratlan szemmel ... Csak akkor vállalkozhattak rá, hogy eltemessék, de csupán törmelékeket, szikladarabokat tudtak ráhengeríteni.

... Vaszilia esküdt, hogy álmában is meg tudja mutatni a sírját, hiszen rámeszelték egy kőlapra nevét s a halál napját. A helyet pedig ismeri, nemhogy minden völgyét, csúcsát, de még a bokrát, tán a fűszálát is — „hászen ott kínlódtam!“ És kezünkben volt minden adat: a magaslat neve, a fedezékek pontos rajza, az útirány, a sír helye, felirata. Az olasz hatóság szívesen adott vezetőt, mert nagy kultusszal ápolja hősi halottainak emlékét, és méltányolta indulatomat, könnyeimet. Munkásokat is kerítettem... és — mélyet, súlyosat sóhajtott — semmi. Vaszilia lépésről lépésre biztatott: most ... ez az. Ez lesz az. De hiába hányattuk el a törmelékeket. Se jel, se holt. Jámbor útitársam maga is ámult, hogy így megcsalta nagy bizakodása. Be kellett vallania, hogy minden kőomladék hasonlít az egykor felhantolt sírra, és mégis mindenik más ... talán az ... amaz ... Jaj, végtelenül sorakoznak ott a leszaggatott sziklafalak! De az Isten akarhatta így. Mert vajon kibírtam volna-e, ha rábukkanok Palkó tetemére? Apám szinte megvert, amikor kieszeltem az egész tervet. Azt mondta, beletébolyodtam ebbe a vállalkozásba. Ilyesmit idegen, közömbös és elkérgesült férfiak hajtanak végre, akiknek idegei kötélből vannak. Hogy félig-meddig orvos volnék, aki kórbonctanból szigorlatoztam? Legyintett. Neki asszony vagyok, aki csak százötvenhat centit nőtt, és néha fejfájással fekszik besötétített szobában.

Én mindig csak nagyanyámra gondoltam. Belém tapadt halottak napi és más szent alkalmaknál kibuggyanó keserves panasza, hogy bár egyetlen szál virágot sem vihet Palkónak, Ha látta a cseperedő félvéreket kamaszosan, garabonciás kedvben jönni-

menni, házat felforgatni, telket felverni fiatalos örömben, olykor fennakadt rajtuk, és vádként motyogta:

— De az enyémenek sírját sem tudom ...

Pedig ő másképp soha nem tett különbséget édesek és mostohák között. Kezdte elveszíteni belső egyensúlyát, sorvadt, mint a két végén meggyújtott gyertyaszál. Olyan borzasztó az öregek gyámoltalan gyásza! De még borzasztóbbakká váltak lassanként önmarcangolásaim. Visszaidézve magamban újra és újra a Palkóval való utolsó dolgokat, néhány, idáig fel sem mért szavából, arcának rándulatából, riadalomból rémítő érzésem támadt: hogy kétlaki erkölcsömben, a kispolgári tisztesség és nagylelkűségem viaskodásai közben tulajdonképpen felkínáltam őt a pusztulásnak! Idézem tétova és mégis céltudó lépéseit, vibrál az a hangsúly, nem is fülemben, hanem lelkiismeretemben: „Menni kell!” Nem a pitvarra gondolt ő akkor, ahová elhúzódott, hanem a végállomásra! „Örökre” — ez volt kimondatlan aláfestése utolsó szavának.

Nem a fatalitással indult most a harctérre, melylyel valamikor frontra jelentkezett, hanem kitűzte magának, mintegy felvállalta a halált. Kivilágosodott előtte, mit vár tőle az *én* helyzetem. Előre tudta, hogy bennem utólag ha nem is a megbánás, de az Imrével leendő életközösség elsődlegessége fog felülkerekedni, és őt útban levőnek, tehertételnek ítélem majd. És ha ez így volt, akkor végzetszerűen szárad rajtam nagyanyám testi-lelki megroppanása. Végeredményben mit is segitettem Palkón azzal, hogy Imrét elárultam? Azt, hogy céljául szuggeráltam a maga elveszejtését. Egy helyett két, sőt, nagyanyámat is odaszámítva, három élet ellen vétkeztem!

Minden kínlódó futni szeretne, azt hiszi, másutt megkönnyebbül. Én hát futottam. Utolsó lökést el-

szánásomnak egy színre jelentéktelen, feladatommal talán alig is összefüggő esemény adott. Kora tavasz volt, s még tétováztam, mert ilyen az én bátorságom, szinte mindig félek attól, aminek azért hősen, sőt néha vaktában nekivágok ...

Akkor télen történt, hogy Cilinder elveszett a háztól. Napokon át többször is megisméltődött ugyanaz a jelenet: nagymama kiállott a verandára az étkes csajkával, és szólongatta.

— Összetépték szegényt a kuvaszok ... így hóban erősen kitetszik az a nagy feketeség, s gyengült is a hallása.

Kicsit restellte is mindig csüggedtebb hivatását nagymama. Talán, egyszer-kétszer említette aztán még, hogy nincs reménye többé, mert a macska sohasem szokik el télire a háztól, még a hűtlen fajtája is csak nyáridőre, a mezeigér-szezonra.

— Ha ellopták volna, csak visszatalál azótától fogva ...

Március elején még éppen hogy vízumaim hiányoztak. Szeles, felhős alkonyaton magányos sétából tértem egyszer haza, a konyhalépcső felé kerülve sáros lábbelimmel. Fika jött lefelé, lihegve a kenyeres-teknő súlya alatt, s elmenőben minden emóció nélkül dunnyogta:

— Meggyütt az úrfi.

Talán Sandrira gondoltam, de a konyhából meghallottam nagyanyám bűgását. Ott állt az ebédlőablak előtt, a nedves féleste gyér világosságában, és úgy tartotta Cilindert, mint pólyást szokás két kézre fogni. Bámult viharvert képébe, kedveskedett neki, akárha megtért tékozlót üdvözölne.

— Gyere, gyere, Villi fiam, nézd, ki érkezett meg! De ha azt a sikoltást hallottad volna, amivel elém vetette magát a grádicson! Elhurcolták valamerre ... Csak a tavaszt várta, hogy hazatérhessen.

A megtépzott, csatakos kandúr vissza-visszamiá-kolt, mintha hosszú, nehéz megpróbáltatás történe-tét panasználá. De nem az ő nyávogása, hanem öreg-anyám lelkendezése szaggatta meg szívemet. Íme, egy oktalan állatnak talán önző hazapártolása, csak azért, mert annak teste érezte valaha Palkó cirógatását, így felzaklatja! Sohasem tudtam jobban, milyen na-gyon szerette, gyászolja, sinyli unokáját.

A homályba fulladó szobában Cilinder aransze-me rejtelmesen villódzott felém, mintha izengetne, küldene ...

... Apám elől valósággal megszöktem. Vajdaszál-lást elkerültem. Ismét egyszer szerencsém volt a ki-csit mindig örizetlen, hosszú kötélre eresztett életem-mel. Cerciventóból küldött levelemből tudta meg, hová igyekszem, de már csak aggódott, s nem hara-gudott, sőt, mint Idukától értesültem, meghatottan azt mondta nagymamának:

— Azért jó szíve van az én Vilmámnak!

Halványan elmosolyodott most, mint aki valami kedves titkára gondol. Apja elismerése, akár a meg-szolgált ajándék, boldoggá tette.

— A falubíró, akinek füstszagú kőházikójában laktunk, előre megmondta, hogy hasztalanul kuta-tunk. A halottakat, akiknek csak valami jelét kap-ták, mindjárt a háború után összehordták a campo-santókba*. A nép sokkal vallásosabb, semhogy szer-teszét hagyja, szenteletlen földben az elesetteket. Jobban tesszük, ha megindulunk a környékbeli te-metőekben, mert eshetőség szerint a neveket is számon tartották.

Akkor én már tudtam, hogy itt csak egyről lehet szó: Vasziliát ezzel a hírrel hazameneszteni. S én to-

* Campo santo (ol.): szent mező; a temető elnevezése Olaszországban

vább kerestem, tanútlanul és hasztalanul. Egyetlen, temetőőrknél, sindacoknál*, lelkészeknél fellelt tervrajzon, egyetlen emléken sem találkoztam még egy hasonló névvel sem. Elvégre a Vitális név nem nagyon gyakori ... De rábukkantam egy szép sírkertre, egy nagyon ápoltságú hősirra és egy nyájas falusi plébánosra. Megtudakoltam tőle, vannak-e az általa őrzött emlékkő alatt névtelen katonák is. Voltak. Azt hiszem, minden nagyobb közös hant alatt voltak. És akkor megkértem, had véssük rá a márványlapra öcsém nevét is. Hiszen ha nem is alatta, itt porlad a környéken valamire, és az imádság utoléri akárhol. Székely-szász keveredés vagyok, kicsit facsarékos, kicsit cirkumspectusos ... Mondd, mire mentem volna itt is az őszinteséggel? Hideg kőre tettem volna kihűlni nagyanyám szívét. Így pedig abban a hitben tartja meg kegyes csalásom, hogy ő gondozza unokája sírját, mert minden évben pénzt utal át a plébánosnak a karbantartásra.

Ami azonban saját lelkiismeretemet illeti ... ott legbent, mégis ... tudod, az, hogy Palkót csak nagyanyámnak leltem meg, és számomra fel nem fedődött a nyoma — valami módon, magamba szálló óráimban a kegyelem megtagadásának tetszett. Ki nem védhető, egyedül viselt vereségben maradtam.

Meg kellett győződnöm, hogy a legnagyobb dolgokat nem lehet kicsikarni. Sem éjt-napot nem számoló igyekvéssel, rohanással, sem ásóval, csákánnyal, térdig koptatott lábbal, sem a másoknak szóló irgalomhazugsággal.

Megfigyelted-e, hogy zavaros, megtépzott történetemben két mozzanat hiányzott: soha nem jött semmi magától, és semmi sem történt csodaszerűen. Semmi nem hullt az ölembe, mindenért évekig szol-

* Sindaco (ol.): községi elöljáró

gáltam, mint holmi női Jákob — Imrém elnyeréséért és megtartásáért, nagyanyám megnyugtatásáért s a te jószágodért is. De ezekben legalább célhoz is értem. Azonban a Palkóért való vezeklésben annyi megfeszülés után is holtpontra jutottam, kietlen zsákutcába. Egy időben azok után kutattam, akik együtt szolgáltak velem, és magát Vasziliát is faggattam, milyen magatartást tapasztalhattak rajta, ha a „digók“ megrohmozták állásaikat, ha ellentámadásra került a sor ... Ó, az úrfi odakint is megtartotta áldott jó természetét: szétosztotta dohányporcióit a legénységnek, s eccer, amikor késett a színivaló, a kicsikánálával szirupot adott nekik nyalogatni ... A tűzben pedig? Hát, Uram őrizz! — s keresztet vetett —, mint más rendes, jóra való katona, nem hősködött, de nem is félt ...

Mit mondhatott volna nekem ez a szimpla lélek, egyáltalán mit mondhatnak azok, akik csak kívülről láttak egy életet? Az ember keresi őket, akik ott álltak kedvesei mellett utolsó idejükben, és megdöbben tájékozatlanságukról, semmitmondó emlékeiktől, melyeket átadnak, mint akik nem értékeket, hanem csak rossz papirosokat, rongycafátokat mentettek meg. Nincs kitől, mitől várni semmit ... Elfogyott az erőm, a képzeletem és még a hitem is.

Ami aztán ezen a télen történt velem, abban mintha derengene valami a végtelen százalomból, mely tudva, csodatevően cselekszik, amikor mi véletlenek szeszélyes játékára következettünk. És még a kisujjamat sem mozdítottam érte ...

Villin most nyugtalanság ütközött ki. Mint aki hegycsúcshoz, oltárhoz, valami végcélhoz vagy felavatáshoz közeledik. Hangja magasabbra feszült, szemé átszellemülten világított.

Lecsúszott a heverőről, átbújt a függönyön, és kicsit bizonytalan kézzel húzta ki a komód felső fiók-

ját. Száraz virágok, szalaggal átkötött levél- és fényképcsomagok, ruha- és fátýoldarabok múzeumából fargott kis fadobozt vett elő.

— Palkótól való emléktárgyaim ... — és kezét oly gyöngéden tette rá, mint koporsóra. Lassan utánagondolva hozta ki magából utolsó mondanivalóját.

... Karácsonytájban levelet kapott Bágyrévről, melyet a nagymama címzett át — Kolozsvárra. Ismeretlen férfiírás, csehszlovák bélyegző. Egy szepességi evangélikus lelkész értesíti benne, hogy szeretne hozzá egy a háborúban rábízott üzenetet eljuttatni. Annak idején, tizenhétben az olasz fronton volt tábori pap, és a vajdaszállási közös gyalogezred kevés számú lutheránus legénységének is lelki gondozója ... Mindenekelőtt tudni akarja, vajon megtalálják-e közlendői azon a címen, melyet neki egy erdélyi katona feldiktált.

Akármilyen valószínűnek is tűnt Villi előtt, hogy az izenet Palkóval áll összefüggésben, mint a megfélemlítettek, kishitűek, habozva, napok múlva válaszolt, időt adva magának, hogy nyugodtan elviselje a csalódást, ha jelentéktelen vagy szívét újra felsebző lesz, ami ily módon értésére jut.

Adatszerű pontossággal megírt, hivatalosan gondos, és jóindulattal, a szolgálattétel buzgalmával áthatott levél érkezett: először kifejtve a fiatal lelkész mentségét, amiért esztendőök leforgása után tesz eleget kötelességének. Az első védővonalakban vállalt hivatásának teljesítése közben olasz fogságba jutott, és csak tenger idő múlva, hazakerülve tudta aztán felkutatni elkallódott csomagjait, naplóját, melyekben a háborúban szerzett, főleg pásztori tevékenységével összefüggő tapasztalatait gyűjtötte egybe. Ily természetű írásai között volt egy nagy lelkiismerettel vezetett jegyzőkönyve, ebbe híveinek bizalmas kéréseit,

olykor utolsó üzeneteit, vallomásait róttta fel, hogy nyugalmasabb óráiban értesítse a hozzátartozókat ...

Dobogott a szívem, nem mertem hinni annak a távlatnak, mely kezdett kibontakozni lelkem előtt. Szorongó várakozásomban karon ragadtam Villit:

— De hiszen Palkó nem volt evangélikus!

Villi számjra tapasztotta kezét.

— Ne, ne siess ... ne siesd el, ne vágj előmbe, Ő, ő akart most előttem járni, fáklyatartva, aki eleddig botorkált, el-elrogyott a beismerések útgöröngyein. Az egész hihetetlen volt, és oly világos, mint a tiszta látomások. Egy visszavert, de pusztító támadás után a vajdaszállásiaikat visszavonták „Retablierung“^{*} céljából. Kövityillókból álló, elhagyott faluban táboroztak; haldoklók, sebesültek ellátása után sor került a sértetlenül maradottak lelki felépítésére. „Feldwebel Vitális“ — így emlegeti Palkót Christlieb Karner tábori pap levele — valami odúfélében tanyázott egy szász iskolatársával, akit — híve lévén — maga is többször meglátogatott. A marcona hűdélis szász fiú többfélé is üzent, főleg azt, ami a legfontosabb, hogy él és jót remél — ezzel szemben a tartózkodó, hallgatag magyar csak napok múlva állott elő, átvenne-é egy neki nagyon fontos híradást „testvére“ számára, aki evangélikus. Sajnos, a levél, melyet Vitális őrmester írt, harctéri élményeinek sok más „Beleg“^{**}-jével együtt elveszett, de neki megvolt a jó szokása, hogy címjegyzékéhez odavetette a rábízottak egy-egy vezérszavát. Így, minden eshetőségre felkészülve, többnyire emlékszik is a vállalt ízenetek tartalmára ... amellet ez az egy oly különös volt, hogy elég pontosan észben tarthatta, annál inkább, mert a szelíd katona akárha lelkének egy da-

* csapatkiegészítés

** adat (valamilyen állítás igazolására) (ném.)

rabját, úgy bízta rá, és egész viselkedése valami módon mélyen meghatotta az embert.

Lényegében az eltűnt írás olyasmit tartalmazott: „hogy ne haragudjék rá az, aki miatt kötelessége volna a halált keresni, ha egy másikért, szegény öreg szívért, aki mindennap elimádkozza érte, hogy múltjék el tőle az ő halálának keserű pohara, nem tud vesztébe rohanni, hanem a vakmerés és az óvatosság közt a kötelességteljesítés középútját választja, és leteszi sorsát Isten kezébe“

Villi ölembe hullatta a levelet, és most halkán, megváltottan sírni kezdett.

— Hogy mondta Vaszilia? Most értettem meg együgyű beszédét: „Nem félt, és nem is hősködött“. Nem ő kereste a halált, a halál kereste meg őt ... és rólam ... leesett a kő ... fejemről az eleven szén ... Istenem, én istenem ... Bocsánatot kért ... pedig ő adott ezzel nekem bocsánatot.

Rebegett mellettem, mint kézbe vett madár. De nem madár volt. Ó, madárnak lenni könnyű, a madárnak szárnya van. De ő csak árva kis kötélhányos volt, aki a tragikum kettős meredélye felett átsuhant csoda mód, ahogy más csak ritkán vagy sohasem.

A szokatlan fény, az átvilágosodás, mely imént még derengett róla, csendesen visszamenekült belsejébe. Villi magához vette a levelet és elzárta a fargott kazettával együtt a komódba. Aztán visszatért hozzám, és visszatért a földre. Az volt az érzésem, hogy *ezt* a dolgot nem akarja megbeszélés tárgyává tenni. De hiszen nem is volt szükség magyarázatokra: a legszentebb dolgok maguktól értetődnek.

— Azt kérdezted, vajon nem a becsület a jóság? Nem. A jóság a becsület. Azért maradok az alázatig jó Imréhez. Mert így kivezeklem bocsánatát, felbilentem hozzá való cselekedeteim mérlegében a bűnnel terhelt serpenyőt ... Istennél pedig ... Is-

tennél, az megint más ... Istennél még azzal is hiába jövök, hogy boldog élőkre, és boldog halottakra hivatkozhatom magam körül. Istennek — aki nekem Palkóval szemben elkövetett bűnömért kinyilvánította kegyelmét — Imre ellen való botlásomért nem a bocsánatára számítok. Ő nem avathatja érettem törvényvé a csalást, még a kegyeset sem, a hazugságot, még ha szeretetből is fakad. Ő nem veszi jóba vétkeimet, de neki van egy, a bocsánatnál is irgalmasabb törvénye, amit gyarlóságunkra alkotott, s azokat méri vele, akik mértéken felüli próbán mentek át. Reánk a világ nagy halálárnyéka esett, sötét Hinterland* volt színtere a legszebb örömökre hivatott éveinknek. Mint szemfedő alatt, úgy éltünk sokáig, amikor delelő napfénynek kellett volna ráhullani fejünkre. Emlékezz, egyszer kezembe vetted nagymama bibliáját, amely Pál apostol szeretethimnuszára vált magától ketté. Akkor azt mondtad, mindenkidet arról ismered meg, melyik lapra nyílik ki legkönnyebben a bibliája. Kérdezd hát meg most az enyémet!

Alacsony, kerek asztalkán, a sárga selyem éjjeli-lámpa halvány fénykörében, virágok, nipppek, csinosan keretezett, óvott fényképek közt hevert a kis bőrkötésű szentírás.

— Anyámtól maradt, de már az én lelkem is beleköltözött — mondta áhítattal, és megsimogatta, mint élő: hú kezét, drága fejét szokás.

Régi német amatőrkiadás, melynek áttetsző hártyalapjain rózsakeretben állott a szöveg. Ahogy a kezembe adta, az írás a cananea-beli asszony történetére hullt szét, a szegény, nyomorult teremtes példázatára, aki tudta, hogy az isteni kegyelemből nem érdemel többet, mint amennyi morzsa jut a terített asztalról az ebfiaknak.

* hátország (ném.)

És annyitól is megnyerte a gyógyulás ígérését, mert valóban sóvárogta az üdvösséget.

— Tudod, mi az a morzsa, amire én számot tartok Istentől? Az *elnézés*. Ő meg kellett hogy szánjon, és nem tudja fel nekem botlásomat. Ennél alázatosabb törvényre én nem apellálhatok, ennél kevesebbet nem kérhetek. De ennyire szükségem van, hogy az életben továbbjussak. Mert tovább akarok menni. Nem, ne a diplomámra gondolj, a tanulást csak abban az esetben kezdeném újból, ha még volna valami aggodalmam Imrével való örök összetartozásom felől. Ha nem érkezik határozott izenet számomra, hogy mellette a helyem. De a morzsa lehullott az ölembe. Az ölembe, igen. Várom, Máriám.

— Mire, hiszen már mindent elnyertél? — kérdeztem, nehezen követve Villi gyors gondolatszárnnyait.

Ekkor észrevette fölényét, amit orvos és régi aszszony voltában szegényebb élettapasztalataimmal szemben érezhetett. Elpirult, de nem annak értelméért, amit mondania kellett, hanem mert kicsit restelkedett, ha akármiben is járatosabb volt nálam.

— Hát gyermeket várok, ezt így mondják. Gyermeket pedig ilyen sok késéssel azért küld Isten, hogy tudjam, nem fenyegetheti többé semmi felborulás házasságunkat. Gyermeket békesség illet meg, a békességért eddig bele kell nyugodni egymásunkba. Fedetlen hajlék, vízen ingó deszkaszál helyett, mely bármikor kisikamodhat alólunk: bölcső, biztos fészek jár ki a gyermekünknek!

FÜGGELÉK

BERDE MARIA ÉLETRAJZI ADATAI

1889. február 5-én született Kackón. Apja, Berde Sándor a nagyenyedi ref. teológiai akadémia tanára és igazgatója volt. Az apa halála után, 1894-től, özvegy anyja, Veress Mari egyedül küszködik az öt árva felnevelésével. A legidősebb fiú, Sándor tanári oklevelet szerzett, írói próbálkozásainak tanúja kéziratban maradt regénye. A háborúban legyengült szervezetével 1918-ban a spanyolnátha végzett. Amál, Dóczy Ferencné festőművész lett. Az 1912-es londoni bemutatkozását több tucat hazai és külföldi kiállítás követte. Kilencven éves koráig dolgozott. 1976-ban halt meg, Kolozsvárt. Mária öccse, Károly bőrgyógyász professzor lett. Az ötödik gyermek, Zoltán nem érte meg a századfordulót. Mária az öt gyermek között harmadik a sorban. Anyakönyvi kivonata szerint Júlianna Mária, iskolai bizonyítványaiban Julmár. Első verseskötetétől kezdve a Mária nevet használja.

Az elemi és középiskolát Nagyenyeden végezte. 1907-ben érettségizett. Első versét 1906-ban közli a *Pesti Napló*. 1907-ben országos magyar irodalmi diákversenyen kitűnt tehetségével, attól kezdve rendszeresen jelentek meg versei az említett *Pesti Napló*ban, *Az Újság*ban, a kolozsvári *Újság*ban, az *Unitárius Szemlé*ben és az *Erdélyi Lapok*ban. 1907—1911 között a kolozsvári tudományegyetemen magyarnémet nyelv- és irodalom szakos hallgató. Szellemi irányítói Böhm Károly, Bleyer Jakab, Zolnai Gyula, Dézsi Lajos, Haraszti Gyula egyetemi tanárok voltak. 1908-ban verseikkel szerepel a *Közös úton* című antológiában, 1910-től a *Renaissance* irodalmi folyóirat munkatársa. Magyar irodalmi szakdolgozatát *Dóczy Lajos drámáiról* írta, a németet

pedig *Bacsányiné Baumberg Gabriella életéről és munkásságáról*. A magyar nyelven átdolgozott Bacsányiné-tanulmányát doktori értekezésként védte meg 1912-ben, s az akkori bevett szokás szerint száz példányban ki is nyomtatta. Az *Erdélyi Múzeumban* megjelent értekezés német nyelvű kivonatát az *Ungarische Rundschau* közölte.

Az 1911—12-es tanévben gyakorló tanár volt a nagyenyedi állami polgári leányiskolában. Enyeden állítja össze az első lírai korszakát záró *Versek* kötetét, amely 1912-ben a Modern Könyvtár sorozatban jelent meg.

1913—14-ben állami ösztöndíjjal a müncheni egyetemen tanul német és angol irodalmat. Ottani diákélményeit *Az örök film* című impresszionista regényében örökíti meg. Az 1914-ben írt művet 1917-ben jelentette meg az Athenaeum kiadásában.

1913-ban a nélkülözésektől tüdőbajt kap. Betegsége egész életén keresztül gyötörte, bár hosszú hónapokat töltött svájci és hazai szanatóriumokban Thomas Mann *Varázshegyével* egyidőben (1924) jelent meg az 1918-ban írt *Haláltánc* című regénye, amelyben Berde az emberi lélek viselkedését vizsgálja a tüdőbajosok elszigetelt, zárt szanatóriumi világában.

1913-tól a *Budapesti Szemlében* közli tanulmányait Gerhart Hauptmannról, Stefan Georgeról, a német szimbolizmusról, Gáspár János írói levelezéséről. 1915-től munkatársa a *Protestáns Szemlének*. Főbb cikkeiben a kortárs európai irodalmat elemzi. 1917-től munkatársa a Szentimrei Jenő által szerkesztett *Új Erdélynek*, amelyben novellákat közöl.

1917-ben tanári képesítést szerzett. 1917—20 között a Bethlen Kollégium Főgimnáziumának tanára. 1920-tól a Marosvásárhelyi Állami Felsőkereskedelmi Leányiskolában tanít. Kezdetől szervezője a kibontakozó romániai magyar irodalmi életnek. 1919-ben az Erdélyi Irodalmi Társaság tagjai közé választja, 1921-től a marosvásárhelyi Kemény Zsigmond Irodalmi Társaságnak is tagja, majd alelnöke.

1919—20-ban a Kolozsvárt S. Nagy László által szerkesztett

Erdélyi Szemle munkatársa. 1920-ban a két nagyváradi lapban, a *Magyar Szóban* és a *Tavaszbán* jelennek meg novellái. Ugyanabban az évben a *Keleti Újságnak* küldi tárcáit és humoreszkjeit.

1920-tól munkatársa, majd szerkesztője Osvát Kálmán marosvásárhelyi *Zord Idő* című folyóiratának. Számos cikke, verse, novellája mellett itt jelenteti meg folytatásokban a *Romuáld és Andriána* című regényét.

1922—23-ban az Osvát Kálmán szerkesztette *Kalauz* közli folytatásokban *A szent szégyen* című regényét. Szépirodalmi alkotásai, tanulmányai, bírálati rangos folyóiratokban jelennek meg (*Pásztortűz*, *Napkelet*, pozsonyi *Népakarat*, *Erdélyi Helikon*).

Az Erdélyi Helikon írói munkaközösség megalakításának gondolatát Berde fogalmazza meg elsőként 1923-ban, a társaság neve is tőle származik. Tevékeny részt vállalt a romániai Pen Club megszervezésében is. *Vallani és vállalni* című cikke (*Erdélyi Helikon*, 1929/8) a helyzetudat közvetlen felmérésében és irányításában határozza meg a romániai magyar író feladatát. Az időszerű társadalmi témákat kéri számon író társain, és szót emel a sablonos történelmi regény elburjánzása, a gondok történelmi tegnappá transzponálása, az írók gyávasága ellen. Nagyhatású cikke az írói elkötelezettség viharos vitáját robbantotta ki. A 20-as években több kötete jelent meg: *A tükör* (novellák, 1920), *Rina kincse* (novellák, 1923), *Vizen hold* (novellák, 1924), *Haláltánc* (regény, 1924), *A szent szégyen* (regény, 1925), *Enyedi történetek*, (elbeszélések, 1926), *Romuáld és Andriána* (regény, Pozsony 1925, Berlin 1927, Budapest 1941), *Télutó* (elbeszélések, 1928), *Seherezáde himnusza* (versek, 1928), *Végre egy férfi* (vígjáték, 1928, társszerző Kabdebó Erna).

A történetileg adott, de már felbomlóban levő hagyományos viselkedésrendszer és a történelem által meghatározott új normák összeütközését írja le a *Földindulás* című regényében. Kuncz Aladár *Fekete kolostora* mellett az 1931-es He-

likon-díjat Berde társadalmi regénye nyerte el.

1931-ben Nagyváradra helyezik a kereskedelmi leányiskola német—magyar szakos tanárának.

1933. május 14-én Kisjenőn megalapítják az Erdélyi Magyar Írói Rendet (EMIR). A közösség tagjai, Berde Mária, Tabéry Géza, Olosz Lajos, Szombati-Szabó István, Bárd Oszkár és Molter Károly kiváltak az Erdélyi Szépmíves Céhből, és önálló vállalkozásba kezdtek, s feladatul tűzték ki az irodalomnak pódiumról, élőszóval való propagálását is a könyvkiadás mellett. Az EMÍR kiadásában jelent meg Berde *Szentségvívők* című regénye 1934-ben, az *Egy kicsi szolgáló* novelláskötete 1936-ban, s a Nyugat és az EMÍR közös kiadásában a *Tüzes kemence* c. regénye 1936-ban.

A 30-as évek közepétől betegsége Kolozsvárhoz kötötte. A láz szüneteiben gyűjti az adatokat a reformmozgalom hőseinek emléket állító nagyregényéhez. *A hajnal emberei* első két kötete 1943-ban jelent meg, a harmadik, befejező rész kéziratban maradt.

Betegen is szerepet vállal a háború után újjászerveződő irodalmi életben: egyik alapítója és haláláig főszerkesztője a *Dolgozó Nő* című folyóiratnak. A *Világosság*, *Szabad Szó*, *Népakarat*, *Utunk* közli írásait.

Gyűjtött székely népmeséket, kalotaszegi szokásokat, román népdalokat. Irodalmi lapokban és antológiákban szerepelt fordításokkal: Walter von der Vogelweide, Nietzsche, Hofmannsthal, Creangă, Eminescu, Blaga műveit tolmácsolja magas művészi szinten. Az *Esticsillag* fordítása számos gyűjteményben szerepel.

Több versét és elbeszélését román, német, francia, angol, finn, olasz, lengyel nyelven is megjelentettek. A *Tüzes kemencét* Veronica Porumbacu ültette át románra.

Versei közül néhányat Tróznér József és Zeno Vancea zenésített meg.

Meghalt 1949. február 20-án Kolozsvárt.

TARTALOM

A lelkiismeret tüzes kemencéje (<i>Molnár Szabolcs elő- szója</i>)	5
--	---

TÜZES KEMENCE

I. A bodzafa, a bodzafa	24
II. Kereszt előtt, halál előtt.....	73
III. Tisztító tűz	137
IV. A lehulló morzsa.....	207

FÜGGELÉK